

Juhtimine ja õigus I. osa

Sissejuhatus õigusesse

Urmas Arumäe

Äriõiguse loengumaterjal

Juhtimine ja õigus I. osa
Sissejuhatus õigusesse

Loengumaterjal

Toimetaja Urmas Arumäe
Autor Urmas Arumäe
© Urmas Arumäe, 2012

ISBN 978-9949-30-610-7 (kogu teos)
ISBN 978-9949-30-611-4 (I. osa)

Trükk EBS Print OÜ

Kõik õigused käesolevale väljaandele on kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku eelneva kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehhaanilisel, elektroonilisel ega muul viisil.

Sissejuhatus

Omades märkimisväärset ettevõtja ja ärijuhi kogemust ning olles juba aastaid tegelenud peamiselt ettevõtluse ja juhtimise eriala üliõpilastele õigusainete õpetamisega ning pea sama kaua ka vandeadvokaadina äriklientide nõustamisega, on autoril olnud piisavalt aega kogeda Eesti ettevõtluskeskkonda ja saada aimu probleemidest organisatsioonide valitsemisel ja juhtimisel. Teisiti öeldes on autori praktiline tegevus ning akadeemilised huvid liikunud alati juhtimise ja õiguse või siis juhtimis- ja õigusteaduse piirimaile. Nii sündiski pealkiri „Juhtimine ja õigus“, mis oma sisult on organisatsiooni valitsemise ja juhtimise õiguslik käsitus ja mida võib nimetada ka äriõiguse õpikuks.

Äriõiguse kursuse eesmärk on anda tulevastele ja ka juba tegutsevatele ettevõtjatele, omanikele ja juhtidele põhiteadmised organisatsiooni valitsemise ja juhtimise õiguslikust korraldusest. Eesti ettevõtlusmaastik peaks muutuma õiguslikult korrektsemaks, kus ei tehta liigpalju elementaarseid juriidilisi vigu juhtimisel, lepingute sõlmimisel või töösuhete korraldamisel ning vaidluste korral ei joosta esimese asjana kohtusse. Autor soovib, et Eestil läheks paremini – selle eelduseks on hästi korraldatud ja toimiv vaba ettevõtlus.

Käesolev loengumaterjal on koostatud EBSi ettevõtluse ja juhtimise eriala magistritaseme (MA, MBA ja EMBA) üliõpilastele õigusainete (koondnimega äriõigus) õppimiseks. Loengumaterjale saab kokku viis ja nende sisu on kokkuvõtvalt järgmine: 1) Sissejuhatus õigusesse (õiguse entsüklopeedia ja tsiviilseadustiku üldosa seadus); 2) Organisatsiooni ja juhtimise õiguslik korraldus (äriõiguse seadustik ja juhtimisega seonduv õiguslik korraldus); 3) Äritehingute õiguslik korraldus (võlaõigus); 4) Äriressursside õiguslik korraldus (sh asja- ja tööõigus, intellektuaalne omand) ning 5) Vaidluste lahendamine (sh nii era- kui avalik menetlus).

Loengumaterjali eesmärk on olla tudengitele abiks loengute jälgimisel. Aine omandamiseks tuleb täiendavalt lugeda vastavat kirjandust, artikleid ja õigusakte, mida õppejõud täpsustab loengu käigus.

Loengumaterjal on koostatud autori kirjutatava äriõiguse õpiku alusel, mis ilmub esimesel etapil samuti viies osas ja seejärel koguteosena. Seetõttu puuduvad loengumaterjalis viited allikatele, kuna kõik asjakohased viited on ära toodud õpiku käsikirjas ja hiljem ka õpikus. Tudengitel on võimalus käsikirjaga tutvuda ÕISI või Moodle vahendusel. Kavade kohaselt peaks õpik ilmuma nii paber kandjal kui e-õpikuna. Õpiku sisuline ülesehitus järgib traditsiooniliste USA äriõiguse õpikute ülesehitust.

Head mõtestatud lugemist!

Autor

August 2012

I. osa. SISSEJUHATUS ÕIGUSESSE

1. ptk Sissejuhatus õigusesse

Õpiväljund

Sissejuhatus õigusesse on õigusõpetuse *sissejuhataav kursus*, mille teemade raames saavad tudengid üldised teadmised õiguse ja õiguskorra olemusest, funktsioonidest, õiguse allikatest, õigusnormi ja õigussuhte üldistest teoreetilistest alustest ning õiguse rakendamise ja tõlgendamise metodoloogilistest käsitlustest. Sissejuhataav kursus annab lühiülevaate ka õiguse ajaloost, riigi ja territoriaalse kogukonna õiguslikust korraldusest, õigussüsteemidest, rahvusvahelise ja siseriikliku õiguse vahekorra- ning õigussüsteemi kujundamisest ja toimest õigusriigis.

Kursuse läbinud üliõpilane peaks orienteeruma eesti õigussüsteemi ja õigusteooria põhiküsimustes, oskama lahendada vastavaid kaasi ning olema ettevalmistatud äriõiguse järgnevate kursuste omandamiseks.

Sisukord

Sissejuhatus	3
I. osa. SISSEJUHATUS ÕIGUSESSE	4
1. ptk Sissejuhatus õigusesse	4
Õpiväljund	4
Sisukord.....	5
Õiguse eelastmed, ehk mis oli enne õigust? (Slaid 1)	8
Õiguse mõiste. (Slaid 2).....	10
Õiguse idee. (Slaid 3).....	12
Mis on äriõigus? (Slaid 4).....	14
Õiguse allikad (1). (Slaid 5).....	16
Õiguse allikad (2). (Slaid 6).....	18
Õiguse allikad (3). (Slaid 7).....	20
Õigusnorm (1). (Slaid 8).....	22
Õigusnorm (2). (Slaid 9).....	24
Õigussuhe. (Slaid 10).....	26
Õiguse realiseerimine. (Slaid 11).....	28
Õigusrikkumine ja juriidiline vastutus (1). (Slaid 12).....	30
Õigusrikkumine ja juriidiline vastutus (2). (Slaid 13).....	32
Õigusrikkumine ja juriidiline vastutus (2 järg). (Slaid 13 järg).....	34
Õiguse tõlgendamine. (Slaid 14).....	36
Õiguse süsteem. (Slaid 15).....	38
Territoriaalne kogukond. (Slaid 16).....	40
Territoriaalkorporatsioon. (Slaid 17).....	42
Riik (1). (Slaid 18).....	44
Riik (2). (Slaid 19).....	46
Euroopa Liit (1). (Slaid 20).....	48
Euriipa Liit (2). (Slaid 21).....	50
Euroopa Liit (3). (Slaid 22).....	52
Euroopa Liit (4). (Slaid 23).....	54
Euroopa Liit (5). (Slaid 24).....	56
Euroopa Liit (6). (Slaid 25).....	58
Õigusaktid.....	60
Kirjandus.....	61
2. ptk Sissejuhatus tsiviilõigusesse.....	63
Õpiväljund	63
Tsiviilõiguse mõiste. (Slaid 1).....	64
Tsiviilõiguse põhiprintsiibid. (Slaid 2).....	66
Tsiviilõiguse allikad. (Slaid 3).....	68
Tsiviilõiguste ja -kohustuste tekkimise alused. (Slaid 4).....	70
Õigusjärglus. (Slaid 5).....	72
Isikud (1). (Slaid 6).....	74
Isikud (1 järg). (Slaid 6).....	76
Füüsilise isiku teovõime piiramine. (Slaid 7).....	78
Juriidiline isik (1). (Slaid 8).....	80
Juriidiline isik (2). (Slaid 9).....	82
Juriidiline isik (3). (Slaid 10).....	84
Esemetest üldiselt. (Slaid 11).....	86

Kasu, kulutused, väärtus ja vara. (Slaid 12)	88
Tehingutest üldiselt. (Slaid 13).....	90
Tahteavaldus ja tehingu vorm. (Slaid 14)	92
Kehtetud tehingud. (Slaid 15)	94
Tingimuslik tehing. (Slaid 16).....	96
Esindamine. (Slaid 17).....	98
Tähtaeg ja tähtpäev. (Slaid 18)	100
Aegumine. (Slaid 19).....	102
Tsiviilõiguste teostamine. (Slaid 20).....	104
Õigusaktid.....	106
Kirjandus.....	107
Autor	108

Minu õpilastele!

Õiguse eelastmed, ehk mis oli enne õigust? (Slaid 1)

Enne õigust olid **tava** ja **moraal**, mida nimetatakse ka **õiguse eelastmeteks**. Tava ja moraal ei ole kadunud ka tänapäeval – iga ajaga käivad kaasas omad tavad ja kombed. Inimkäitumine toimubki seaduste järgi ja kommete kohaselt.

Tava võib määratleda kui **kirjutamata seadust**, mis võib tänapäeval väljenduda nt etiketis ja viisakuses, heades kommetes ja traditsioonides. **Tava tekib erinevates inimkooslustes teatud käitumise järgimise ja tunnustamise tulemusel.**

Tava on tihedalt seotud kultuuriga. Erinevates kultuurides on erinevad tavad ja kombed. Kui isik satub teise kultuuriruumi ning tundmata selle tavasid ja kombeid neid seetõttu (või tahtlikult) rikub, satub ta kindlasti oma käitumisega kentsakatesse olukordadesse. Tulemuseks on, et teda peetakse ebaviisakaks. Ebaviisakas ei saa olla lõputult – kui isik oma käitumist kehtivale tavale ja kommetele ei alluta, järgneb sotsiaalne surve ja hukkamõist, mis tõenäoliselt päädib rikkuja vastavast inimkooslusest 'väljaheitmisega'.

Ka *moraal* on seotud kultuuriga. Samuti on moraal seotud mõistega *kõlblus*, kusjuures eesti õigekeelsussõnaraamat paneb nende kahe mõiste vahele võrdusmärgi. Ka ladinakeelne '*moralis*'¹, millest pärineb mõiste 'moraal', tähendab kombekust ja kõlblisust. Seega on moraal ja kõlblus mõisted, mis tähistavad inimese **sisemise kultuuri seisundit**, ehk tema sisemist sundi, südametunnistust ja hoiakuid **teatud sotsiaalsete väärtuste tunnustamisel** (nagu mis on halb ja hea). See, kes eirab kehtivaid väärtusi, on teiste silmis ebakultuurne (kõlvatu, moraalitu) ja halb inimene. Ka halba inimest ei kannata keegi liiga pikalt välja.

Kui tava rikkumise ja moraali mittejärgimise tulemuseks on ebaviisaka või halva inimese sotsiaalne hukkamõist, siis õigusnormi järgimata jätmise tulemuseks on õigusrikkuja suhtes kohaldatav riiklik sund ja karistus.

Tava ja moraal on sotsiaalseteks harjumusteks, mis korrastavad inimkäitumist. Moraali ja tava struktuur koosneb käitumisreeglitest ehk moraali- ja tavanormidest. Moraali- ja tavanormid kui tüüpilised sotsiaalsed normid on üldise iseloomuga ja üldkohustuslikud.

Õiguse ajaloolise arengu seisukohalt tuleb muistseid tavasid ja moraalinorme käsitleda *arhailise õigusena*, mida iseloomustab stabiilsus, mis seisneb peamiselt n-ö 'isade pärandi' hoidmises. Arhailine õigus on ühelt poolt väärtushinnang, et kõike, mis on vanematelt saadud, tuleb hoida ja võimalikult muutumatuna järgnevatele põlvedele edasi andma (kõlblus). See hõlmab ka hoiakut, et iga teoga tuleb vastutada nii eelneva kui järgneva põlve ees. Teisalt iseloomustab 'isade pärandi' hoidmist käitumine järjepidevuse ja stabiilsuse hoidmisel (tava), kus iga muutuse suhtes ollakse umbusklik, kuna selles nähakse järjepidevuse ja stabiilsus rikkumist. Selline püüd stabiilsuse poole on hoiakuna ja käitumisena ajas muutuv, ehkki selles protsessis osalejad seda ise ei pruugi tajuda – toimuvad ju sellised muudatused aeglaselt, mitme generatsiooni jooksul. Arhailise õiguse näitena on toodud ka veritasu² ja taliooni³.

¹ Kreeka keeles on moraali tõlkevaste eetika. Filosoofiliselt saab sõnade eetika ja moraal tähendusi eristada.

² Veritasu on õigusmõistmise vorm, mis põhineb iidsetel tavadel ja arusaamistel aukodeksist.

³ Talioon on Hammurapi seadustest tuntud üldine karistuspõhimõte: "*silm silma, hammas hamba vastu*".

Õiguse eelastmed

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

1

- ✓ *Tava* võib määratleda kui kirjutamata seadust.
- ✓ *Moraali* ja *kõlblust* võib määratleda kui inimese sisemise kultuuri seisundit.

Õiguse mõiste. (Slaid 2)

Üks esimesi üldist tunnustust leidnud õiguse tähustusi on meieni jõudnud rooma juristi Celsuse mõttena *Corpus Iuris Civilis*'e digesta ehk põhijao alguses, et *õigus on teadus heast ja õiglasest*.

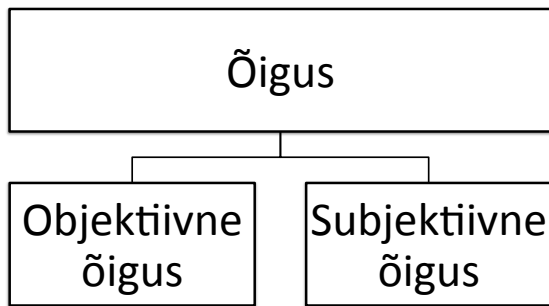
Juriidilises mõttes võiks 'õigus' tähendada sotsiaalset korda, mis reguleerib inimeste omavahelisi suhteid, ehk siis kehtivate õigusnormide kogumikku (nimetatud ka positiivseks õiguseks või **õiguseks objektiivses mõttes**), inglise keeles 'law'. Positiivsest õigusnormist tulenev igapäevane õigustus on **subjektiivne õigus**, inglise keeles 'right'.

Ülaltoodu jätkuks saame küsida, **mis on õiglus?**

Küsimust õiglusest käsitletakse erinevates valdkondades, nagu nt eetikas, õiguses, aga ka argielus. Väärtusõpetusena uurib eetika, millistest printsiipidest peaks oma käitumises ja otsuste langetamisel lähtuma üksikisik. Õigusteadus, mis on seotud nii väärtuste kui eetikaga, otsib muuhulgas vastust küsimusele, kas õigus on õiglane. Õigusteaduses kesksel kohal hea ja kurja probleem, see on sügavalt eetiline teadus. Argitasandi dilemmaks on, kuidas leida õiglane lahendus mõnes konkreetses situatsioonis. Ka poliitikas peaks fookuses olema õiglus, kui arutatakse millistest printsiipidest tuleks lähtuda riigielu korraldamisel.

Mõiste 'õiglus' on kasutusel kõige sagedamini samas kontekstis mõistega 'võrdsus'. Seda kinnitab ka meie PS § 12 tekst, mille kohaselt "*Kõik on seaduse ees võrdsed*", mistõttu ebavõrdsus oleks meelevaldne ja ebaõiglane. Võtame 'õigluse' teema siinkohal kokku eesti õigusteadlase ja filosoofi Ilmar Tammelo tõdemusega, et „*Tung õigluse poole on omane meile kõigile. Ebaõiglust põlgab igapäev...*“.

Õiguse mõiste

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

2

- ✓ *Õigus* on sotsiaalne kord.
- ✓ *Õigus objektiivses mõttes* on kehtivate õigusnormide kogumik.
- ✓ *Õigus subjektiivses mõttes* on õigusnormist tulenev igäühe õigustus.

Õiguse idee. (Slaid 3)

Õiguse mõiste ja õiguse idee puhul on meil tegemist üheliigiliste mõistetega. Õiguse idee koosneb kolmest põhielemendist: 1) õiglusest; 2) õiguslikust garanteeritusest; 3) eesmärgipärasusest.

Õiglus on inimeste koosluse põhiväärtus. Õiglus ei esita õigusele nõuet „igäihele võrdselt“, pigem on see nõue „igäihele oma“. Nii kohtleb õigus alaealist soodsamalt kui täiskasvanut.

Õigusteoorias tehakse vahet kahe sugusel õiglusel – võrdsustaval (*ius commutativa*) ja jaotaval (*ius distributiva*). Võrdsustav õiglus realiseerub valdavalt eraõiguse valdkonnas nt kahjude hüvitamisel, jaotav õiglus aga riigi suhtumises kodanikesse.

Õiguse garanteeritus (õiguskindlus) peab tugevdama usaldust õiguskorra vastu. Õigus peab olema kindlustatud riigi autoriteediga ja vastava riiklikku iseloomu omava õigustrakendava tegevusega.

Õiguse eesmärgipärasust iseloomustab suunatus korra ja julgeoleku loomisele teatud inimkäitumises, mis leiab oma väljenduse õigusnormides.

Omades nüüd teatud ettekujutust 'õiguse' ja 'õigluse' mõistemääratlusest, on otstarbekas esile tuua need õiguse koostisosad, millela on õigust selle objektiivses mõttes raske ette kujutada.

Õigus on terviklik nähtus, ning seega ei saa alahinnata ühtki tema järgnevat osist, kuigi just normid kujutavad endast õiguse tuuma.

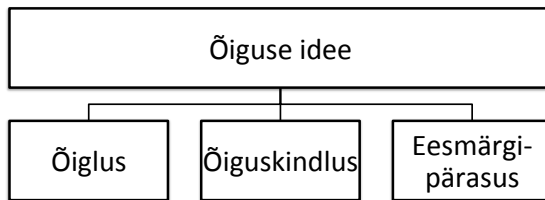
Õhtumaise ehk lääneliku õiguse struktuuri kindlad elemendid on:

- 1) normid ehk kindlad ettekirjutused käitumiseks;
- 2) normide autoriteetne allikas;
- 3) normide kajastumine inimese käitumises;
- 4) norme tagavad organid ja nende töö;
- 5) tihe seos kõigi eelnevate osade vahel.
- 6)

Õiguse ülesannetena, ehk olulisemate funktsioonidena võib esile tuua:

- 1) inimeste vastastikuse kaitse ja heaolu tagamine;
- 2) sotsiaalse koostöö organiseerimine;
- 3) koordineerimise lahendamise.

Õiguse idee

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

3

- ✓ *Õiglus* on inimeste koosluse põhiväärtus, mis esitab õigusele nõude „igäihele oma“.
- ✓ *Õiguse garanteeritus* (õiguskindlus) peab tugevdama usaldust õiguskorra vastu läbi kindlustatuse riigi autoriteediga ja vastava riiklikku iseloomu omava õigustrakendava tegevusega.
- ✓ *Õiguse eesmärgipärasust* iseloomustab suunatus korra ja julgeoleku loomisele teatud inimkäitumises.

Mis on äriõigus? (Slaid 4)

Kõige levinum üliõpilaste vastus on: äriõigus on see, mis kirjas äriseadustikus. Kui surfata õigusteenuseid osutavate büroode veebilehtedel, leiab tihti, et osutatakse teenuseid äriõiguse valdkonnas (inglise keeles *Business Law*). Varul *et al.* juhivad lugeja tähelepanu sellele, TsÜS-i üldsätted kehtivad muuhulgas ka ühingu- ja äriõiguse suhtes, jättes viidatud allikas siiski defineerimata, mis on äriõigus. Samas on Varul *et al.* täpsustanud:

Äriõigus ehk kaubandusõigus on eelkõige ettevõtjate (kaupmeeste) vahelisi suhteid reguleeriv õigus. Eesti äriseadustik on sisuliselt äriühingute seadustik, sisaldades seega vaid ühe tüüpilise kaubanduskoodeksi osa – norme ettevõtjate, eelkõige äriühingute kohta. Lepingud, sh lepingud ettevõtjate vahel, reguleerib võlaõigusseadus tsiviilseadustiku osana. Seega võib öelda, **et Eesti nüüdisaegses eraõiguses ei ole alust äriõigust eraldi õigusvaldkonnana eristada**. Äriseadustik, mis sätestab normid äriühingute kohta, on käsitletav kui tsiviilõigusnorme sisaldav seadus, mis reguleerib teatud liiki juriidiliste isikute asutamist, tegevust ja lõpetamist.

Seega on viidatud seisukohalt äriõigus kaubandusõiguse sünonüüm, mille eraldi õigusharuna (ilmselt just õigusharu peeti silmas, mitte, nagu kirjutatud, õigusvaldkondi: era- ja avalik õigus) eristamiseks puudub nüüdisaegses eraõiguses alus.

Tiivel peab aga äriõigust ühinguõiguse üheks valdkonnaks. AS Äripäev kirjastab sarja „Äripäeva käsiõpikud“, mille õigussarja üks käsiõpik kannab nimetust „Äriõigus. Näidised ja kommentaarid“, mille sisuks on äriseadustiku kommentaarid. Riigiteataja süstemaatiline liigitus äriõigust kui õigusharu või kui koodeksit/seadustikku ei tunnista. Loetelu võiks jätkata, aga lõppjärelduseks on üks – äriõigus on defineerimata ja selle mõiste kasutus on üsna kaootiline.

Autori seisukoht on, et äriõigus ei ole õigusvaldkond, õigusharu ega viita mingile muule juriidilisele instituudile, -terminile või koodeksile/seadustikule. Äriõigus polegi õigus - **äriõigus on õppeaine!** See on õppeaine, mis on mõeldud ja disainitud peamiselt ettevõtluse ja juhtimise erialade tugengitele, andmaks neile vajalikud teadmised ettevõtluse ja juhtimise, laiemalt majandustegevuse⁴, õiguslikust korraldusest. Õpetatav aine ei piirdu kaugeltki äriseadustikus sätestatuga – käsitlemist leiavad ka tsiviilõiguse üldküsimumused, asjaõigus, lepinguõigus (ehk võlaõigus) ja paljud muud õigusteemad, ehk siis põhimõtteliselt need, mis leiavad käsitlemist käesolevas õppeaines.

⁴ Majandustegevus on iga iseseisvalt teostatav, tulu saamise eesmärgiga ja püsiv tegevus, mis ei ole seadusest tulenevalt keelatud. Vt majandustegevuse seadustiku üldosa seaduse § 3 lg 1.

Mis on äriõigus?

Äriõigus on õppeaine!

Õiguse allikad (1). (Slaid 5)

Õiguse allikate all tuleb mõista õiguse esinemise vormi. Õiguse kujunemise saab jagada tinglikult kaheks – õiguse eelajalooks ja õiguse ajalooks. See jaotus põhineb sellel, kas kirjalikke õiguse allikaid leidub (*ius scriptum*) või neid ei leidu (*ius non scriptum*). Selline õiguse kujunemise käsitlus annab alust ka õiguse allikate jaotamisele kaheks – suulised allikad (*ius non scriptum*) ja kirjalikud allikad (*ius scriptum*).

Nagu eespool osundas, eelnesid õigusele, kui inimeste omavahelisi suhteid reguleerivale sotsiaalsele korrale, moraal ja tava, mis olid valitsevaks inimeste kooselus juba enne õigust.

Moraali ja tava kui allikate kõrval ei tohi unustada õiguse eelajaloo perioodi kohtupidamist, milleks reeglipäraselt kokku tuldi ja kus otsuseid langetati. Kuigi moraal ja tava on õiguse eelastmed, ootab teatud tava- ja moraalnormidest kinnipidamist meilt ka tänapäeva ühiskond, kes nii ei tee, seda ähvardab isoleerituks jäämine. Tavaõigus tekkis sugukonna, hõimkonna või kogukonna sees ja arenes seni, kuni seda hakati kirja panema.

Kirjalike allikate iseloomustamiseks tuleb sissejuhatuseks osundada, et õigusnormid lähtuvad peamiselt riigist, aga ka kohaliku omavalitsuse üksustest. Muud kirjalikud allikad lähtuvad nt riikidevahelistest lepingutest.

Normatiivse reguleerimise mõte seisneb võrdses ja määratletud nõudmises kõigile õiguslikus elus osalejatele käituda vastavalt normis sisalduvale regulatsioonile. **Õiguskorra normatiivsus tähendab seda, et on olemas teatud käitumise etalon, määr, seotus või kohustuslikkus, millega saab mõõta inimkäitumise kohustuslikkust.**

Mandri-Euroopa õiguskultuur toetub põhimõtteliselt kahele arusaamisele õigusest: **loomuõigusele**⁵ ja **positivismile**⁶. Jutt on kas rohkem pragmaatilistest või rohkem kõlbelistest ideedest õiguse mõistmisel ja tähistamisel.

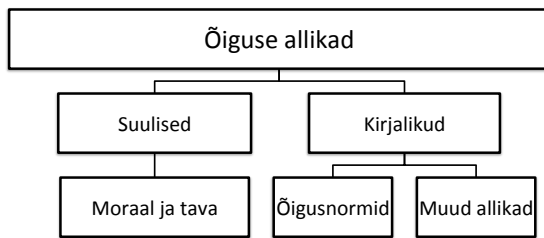
Õiguse allikate klassifitseerimise osas tuleb rõhutada, et Eesti õiguskord kuulub germaani õiguse perekonda. Seetõttu tuleb lähtuda sellest, et õiguse allikat määratletakse tavaliselt kui ühiskonna tahtel põhinevat õigust. See tahe väljendub kahes vormis: ta on ühiskonna mõne organi otsus ja siis on tegemist seadusega või *kirjutatud õigusega*. Kui aga tahe on ühiskonnas paljukordse kordamise tõttu muutunud üldtunnustatud reegliks⁷, siis on tegu *tavaõigusega*. Mõlemal juhul võime rääkida positiivse õiguse allikatest. Tuleb siiski mainida, et tavaõigusel on kalduvus muutuda ajas samuti kirjutatud õiguseks.

⁵ Loomuõiguse all mõistetakse põhinorme, mis vastavad inimese loomusele. Positiivse õiguse normid on loomuõiguse vaatenurgast ainult siis tõelised, kehtivad ja õiglased, kui nad vastavad loomuõigusele. Sellele vastandub õiguspositivism.

⁶ Positiivne õigus, mida ka objektiivseks õiguseks nimetatakse, on kirjutatud kujul esitatud õigusnormide kogum. Mõistet kasutatakse sageli vastandina tavaõigusele või loomuõigusele.

⁷ Illus on seisukohal, et tava muutus tavaõiguseks seoses riikide tekkimisega.

Õiguse allikad (1)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

5

- ✓ *Tava* võib määratleda kui kirjutamata seadust.
- ✓ *Moraali ja kõlblust* võib määratleda kui inimese sisemise kultuuri seisundit.
- ✓ *Õigusnormid* lähtuvad peamiselt riigist, aga ka kohaliku omavalitsuse üksustest.
- ✓ *Muud* kirjalikud allikad lähtuvad nt riikidevahelistest lepingutest.

Õiguse allikad (2). (Slaid 6)

Kui klassifitseerida õiguse allikaid õigusakti vastuvõtnud organi tegevuse sisu järgi, saame n-ö *õiguse allika formaalse jaotuse*: 1) riigi seadusandlike organite (legislatiivorganite) vastu võetud õigusaktid ehk seadusandlikud aktid (legislatiivaktid); 2) riigi täitevorganite (eksekutiivorganite) vastu võetud õigusaktid ehk haldusaktid (eksekutiivaktid) ja 3) riigi seadust rakendavate organite (jurisdiktsiooniorganite) vastu võetud rakendamisaktid (jurisdiktsiooniaktid).

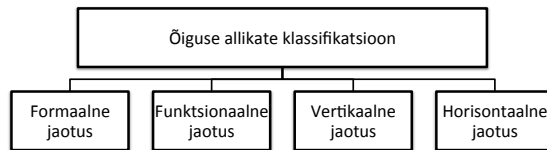
Kui klassifitseerimise aluseks võtta see, millist ülesannet õigusakt õiguskorras täidab, saame n-ö *õiguse allika funktsionaalse jaotuse*: 1) seadusandlikku funktsiooni (legislatiivfunktsiooni) täitev õigusakt; 2) haldusfunktsiooni (eksekutiivfunktsiooni) täitev õigusakt ja 3) rakendamiskõiguse funktsiooni (jurisdiktsioonilist funktsiooni) täitev õigusakt.

Kui lähtuda sellest, milline on õiguse allika juriidiliselt jõust tulenev koht õiguskorra hierarhias, saame n-ö *õiguse allika vertikaalse jaotuse*: 1) seadused; 2) seadusest madalamal olevad õiguse allikad.

Õiguse allikaid saab klassifitseerida ka nende kuulumise järgi teatud õigusvaldkonda. Nii saame n-ö *õiguse allika horisontaalse jaotuse*: 1) eraõigusesse kuuluvad õiguse allikad; 2) avalikku õigusesse kuuluvad õiguse allikad.

Käsitleme järgmisel slaidil lähemalt õiguse allikate vertikaalset jaotust.

Õiguse allikad (2)

02.09.12

EBSI õiguse ja avaliku halduse õppetool

6

- ✓ *Õiguse allika formaalse jaotuse:* 1) riigi seadusandlike organite (legislatiivorganite) vastu võetud õigusaktid ehk seadusandlikud aktid (legislatiivaktid); 2) riigi täitevorganite (eksekutiivorganite) vastu võetud õigusaktid ehk haldusaktid (eksekutiivaktid) ja 3) riigi seadust rakendavate organite (jurisdiktsiooniorganite) vastu võetud rakendamisaktid (jurisdiktsiooniaktid).
- ✓ *Õiguse allika funktsionaalse jaotuse:* 1) seadusandlikku funktsiooni (legislatiivfunktsiooni) täitev õigusakt; 2) haldusfunktsiooni (eksekutiivfunktsiooni) täitev õigusakt ja 3) rakendamisfunktsiooni (jurisdiktsioonilist funktsiooni) täitev õigusakt.
- ✓ *Õiguse allika vertikaalse jaotuse:* 1) seadused; 2) seadusest madalamal olevad õiguse allikad.
- ✓ *Õiguse allika horisontaalse jaotuse:* 1) eraõigusesse kuuluvad õiguse allikad; 2) avalikku õigusesse kuuluvad õiguse allikad.

Õiguse allikad (3). (Slaid 7)

Põhiseadus ehk konstitutsioon on riigi kõrgeim õigusakt, mis määrab ära riigi korralduse ning inimeste õigused ja kohustused. Põhiseadus on teiste seaduste suhtes ülimuslik. Just põhiseadus annab õigusliku aluse ja **volitusnormid** madalama taseme õigusaktide kehtestamiseks. Madalama taseme õigusaktid (nt seadused) peavad seetõttu olema kooskõlas põhiseadusega. Põhiseadus võetakse vastu rahvahääletusel.

Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Eesti liitumisel Euroopa Liiduga muutus **Euroopa Liidu õigus** Eesti õiguskorra lahutamatuks osaks. Sellest tulenevalt on Euroopa Liidu õiguse teatud osa Eesti Vabariigi põhiseaduse suhtes ülimuslik. Euroopa Liidu õigus jaguneb selles osas kaheks: 1) vahetult kohaldatav ja 2) vahetult mittekohaldatav.

Vahetult kohaldatavad on Euroopa Liidu *esmise õiguse* allikad nagu: Euroopa Liidu lepingud, nende protokollid ja ühinemislepingud, lepingutele lisatud deklaratsioonid ning Euroopa Liidu poolt sõlmitud rahvusvahelised lepingud. Siia tuleb lisada veel ka Euroopa Liidu õiguse üldpõhimõtted, mille peamine kasutusala on esmise õiguse allikate tõlgendamine.

Euroopa Liidu *teisese õigusena* on vahetult kohaldatavaks allikaks Euroopa Liidu *määrused*, mis on siseriikliku õiguskorra suhtes ülimuslik ja mille kohaldamiseks ei ole ette nähtud riigisiseseid kehtestamisprotseduure. Vahetult mittekohaldatavateks Euroopa Liidu õiguse allikateks on Euroopa Liidu *direktiivid*, mis tuleb liikmesriigil oma õiguskorda üle võtta ja vastava õigusliku korraldusena siseriiklikult kehtestada. Millises vormis ja millise meetodiga, on liikmesriigi otsustada.

Täitmiseks on kohustuslikud üksnes sellised õiguse allikad, mis on avaldatud. See põhimõte kehtib nii Euroopa Liidu õigusallikate kui riigisiseste õigusallikate suhtes.

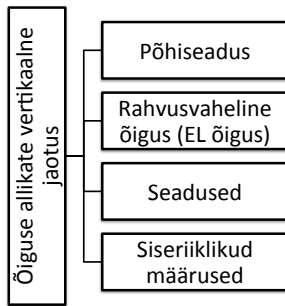
Ka *Euroopa Kohtu otsused* on Eesti õiguskorras käsitletavad õiguse allikana, mis tuleneb Euroopa Liidu õiguse ülimuslikkusest.

Seadused on põhiseaduse järel õiguse kõige olulisemad allikad. PS § 104 on nimetatud *konstitutsioonilised seadused*, milliste vastuvõtmine on Riigikogule kohustuslik. Nimetagem seaduste käsitlemise all ka presidendi eriõigust seadluste andmisel (sisuliselt dekreedioigus).

Siseriiklikud **määrused** õiguse allikana on mõneti komplitseeritud teema. Siseriiklikke määrusi annavad Vabariigi Valitsus ja ministrid seaduste alusel ja seaduste täitmiseks (vt PS § 87 p 6 ja § 94). Selline õigus on ka kohaliku omavalitsuse üksuste volikogudel (vt PS § 157), mida kohaliku omavalitsuse üksuse volikogud saavad teha oma määrusega. Siiski ei saa kohaliku omavalitsuse üksuse määrusi panna samale pulgale riigiorganite antud määrustega. Seda põhjusel, et kohaliku omavalitsuse üksus ja selle organ (volikogu) ei ole riigiorganid. Määrused on funktsionaalselt seadusandlikud aktid ja formaalselt haldusaktid.

Seadustes tuleb anda selge määrusandluseks selge volitus. Seega delegatsiooninorm peab sisalduma seaduses. Kui delegatsiooninormi seadusest ei tulene, ei ole täitevorganitel õigust määrusandlusega materiaalõigust luua.

Õiguse allikad (3)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

7

- ✓ *Põhiseadus* ehk konstitutsioon on riigi kõrgeim õigusakt, mis määrab ära riigi korralduse ning inimeste õigused ja kohustused.
- ✓ *Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid* on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Eesti liitumisel Euroopa Liiduga muutus *Euroopa Liidu õigus* Eesti õiguskorra lahutamatuks osaks.
- ✓ *Seadused* on põhiseaduse järel õiguse kõige olulisemad allikad.
- ✓ *Siseriiklikud määrused* on funktsionaalselt üldiselt seadusandlikud aktid ja formaalselt haldusaktid.

Õigusnorm (1). (Slaid 8)

Inimkäitumises valitseb kindel kord, nagu ka juriidiliste isikute käitumises, mis pole midagi muud kui inimkäitumise organiseeritud erivorm. Nimetatud kindel kord inimestevahelistes suhetes saavutatakse nende suhete reguleerimisega üldiste reeglite abil. Nimelt määratakse üldiste reeglite abil kindlaks käitumisvariandid kõigi nende jaoks, kes satuvad reeglis kirjeldatud olukordadesse. Üldist reeglit tuleb mõista kui normi.

Sotsiaalne reguleerimine on süsteem, mille elemendid on sotsiaalsed normid ja mis on üksteisega teatavas suhtes. Nagu iga teine süsteem, toimib sotsiaalne regulatsioon suhteliselt automaatselt ja see teeb ta teistest süsteemidest suhteliselt eristatavaks.

Sotsiaalse regulatsiooni süsteeme on ühiskonnas mitmeid ja nende olemus sõltub nende üldiste ja üldkohustuslike käitumismastaapide iseloomust, mis on antud reguleerimise liigi normatiivseks aluseks, lähtepunktiks. Iga sotsiaalse korra aluseks on vastavad sotsiaalsed normid. Nii moodustavad õiguskorra normatiivse aluse õigusnormid, korporatiivse korra aluse korporatiivsed normid. Kõik sotsiaalsed korrad sisaldavad reegleid, mis nõuavad, et need, kellele nad on suunatud, vastavalt käituksid.

Tavanormid reguleerivad suurt hulka inimestevahelisi suhteid: on tavaks tuttavaid vastastikku tervitada, soovida häid pühi, õnnitleda sünnipäeva puhul jne. Tavanormid võivad ajas muutuda (nii ei ole nt enam üldlevinud tavaks, et mees aitab naisele mantli selga – selle tulemuse on ühiskonnas saavutanud feministid), kuid kehtivatest tavanormidest kinnipidamist ootab kogu ühiskond.

Samuti on ka õiguskorra aluseks olevate õigusnormidega – ka neist kinnipidamine on kogu ühiskonna ootus. Samas on sotsiaalseid norme, mis on aluseks ja järgimiseks vaid neile, kes satuvad kitsalt nende sotsiaalsete normide mõjusfääri või nendes reeglites kirjeldatud olukordadesse. See puudutab nt religioosseid, aga ka korporatiivseid norme.

Sotsiaalse korra hulka kuulub ka õiguskord, mille normatiivse aluse moodustavad õigusnormid.

Õigusnormi funktsiooni käsitlusi on õiguskirjandusest leida erinevaid. Peamistena võib nimetada järgmisi: 1) sisemise rahu kindlustamine (konfliktide ennetamine ja nende lahendamine); 2) vabaduse kindlustamine (kaitse sekkumise eest isikuvabadustesse, kaitse riigi sekkumise eest, vabaduse realiseerimise garanteeritus); 3) õigusliku võrdsuse tagamine; 4) sotsiaalse tasakaalu ja sotsiaalse kindlustatuse tagamine; 5) sotsiaalsete protsesside juhtimine; 6) isikute käitumise suunamine ja juhtimine; 7) ühiskondlike suhete stabiliseerimine; 8) inimeste sotsialiseerumise tagamine.

Mis on õigusnorm? Kindlasti mitte üksnes käsud ja keelud! Õigusnormi eesmärk on õiguslike tagajärgede esilekutsumine, mis võimaldabki elu realselt korraldada. Õigusnorm on oma loogiliselt vormilt hüpoteetiline lause: *kui konkreetset elulised asjaolud vastavad normi faktilisele koosseisule, kehtib nende eluliste asjaolude suhtes õiguslik tagajärg*. Normi loogikast lähtudes koosnebki iga täielik õigusnorm kahest osast: *abstraktsest faktilisest koosseisust ja õiguslikust tagajärjest*. Faktiline koosseis on elulised asjaolud kui eeldus, mille saabudes on midagi lubatud, keelatud või kästud. Õiguslik tagajärg on lubamine (õigustus), käsk või keeld ise.

Õigusnorm (1)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

8

- ✓ Iga sotsiaalse korra aluseks on vastavad sotsiaalsed normid.
- ✓ Kõik sotsiaalsed korrad sisaldavad reegleid, mis nõuavad, et need, kellele nad on suunatud, vastavalt käituksid.
- ✓ Õiguskorra normatiivse aluse moodustavad õigusnormid.
- ✓ Kehtivatest õigusnormidest kinnipidamine on kogu ühiskonna ootus.

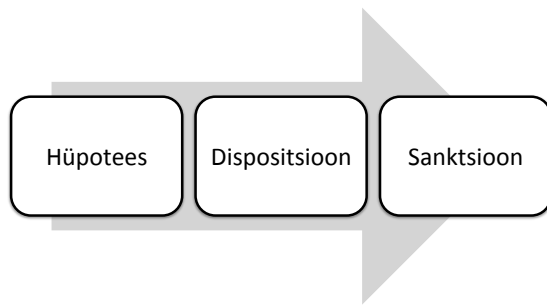
Õigusnorm (2). (Slaid 9)

Eluliste asjaolude (juriidiliste faktide) kirjeldust õigusakti kehtimise jaoks nimetatakse õigusnormi *hüpoteesiks*.

Juriidilisi tagajärgi nimetatakse aga kas *dispositsiooniks* või *sanktsiooniks*, kusjuures dispositsioon näitab, milline peab olema inimeste käitumine, kui nad on sattunud hüpoteesis kirjeldatud olukorda, sanktsioon näeb ette mõjutusvahendid, mida võetakse rakendada isikute suhtes, kes ei käitu õigusnormi nõuete kohaselt.

Ilma hüpoteesita on õigusnormi ette kujutada võimatu, sest hüpoteesi puudumisel kaotaks õigusnorm igasuguse seose reaalse eluga ja tal puuduks praktiline tähendus. Küll võib õigusliku tagajärje saabumine toimuda kas õiguspäraselt käitudes või õigusrikkumist toime pannes. Esimesel juhul leiame me õigusliku tagajärje dispositsioonist, teisel juhul sisaldub õiguslik tagajärg sanktsioonis. Riiklikku sundi rakendatakse vaid siis, kui tegemist on 'haige õigusega'. Paljudele õigusnormidele pole sund üldse omane.

Õigusnorm (2)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

9

- ✓ Eluliste asjaolude (juriidiliste faktide) kirjeldust õigusakti kehtimise jaoks nimetatakse õigusnormi *hüpoteesiks*.
- ✓ Juriidilisi tagajärgi nimetatakse aga kas *dispositsiooniks* või *sanktsiooniks*, kusjuures dispositsioon näitab, milline peab olema inimeste käitumine, kui nad on sattunud hüpoteesis kirjeldatud olukorda, sanktsioon näeb ette mõjutusvahendid, mida võetakse rakendada isikute suhtes, kes ei käitu õigusnormi nõuete kohaselt.

Õigussuhe. (Slaid 10)

Õigussuhe koosneb kolmest elemendist: subjektidest, objektidest ja sisust.

Sisu. Õigussuhe on **tüüpiline inimkäitumise akt**. Kui õigusnorm on üldine käitumiseeskiri, siis õigussuhe on võrreldes õigusnormiga alati konkreetne. Õigussuhtes leiavad antud abstraktsest faktilisest koosseisust tulenevad õiguslikud tagajärjed oma konkreetse väljenduse. Sellest tuleb aru saada nii, et **õigussuhtes osalevad isikud realiseerivad oma subjektiivseid õigusi ja juriidilisi kohustusi**, mis on teine õigussuhet iseloomustav tunnus.

Subjektiivset õigust on liigitanud: 1) tagatud õiguse sisu alusel ; 2) objekti järgi, millele subjektiivsed õigused on suunatud ja 3) üksikisiku (kodaniku) riigi suhtes oleva avaliku huvi alusel.

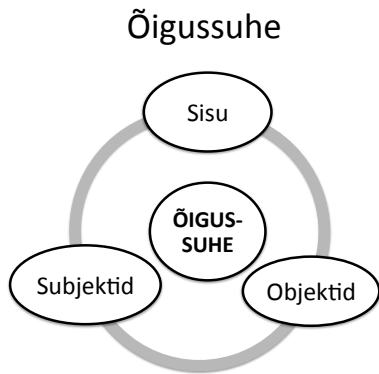
Tagatud õiguse sisu alusel subjektiivne õigus liigitatud: 1) absoluutseks subjektiivseks õiguseks; 2) relatiivseks subjektiivseks õiguseks ja 3) konstitutiivseks subjektiivseks õiguseks.

Objekti järgi, millele subjektiivsed õigused on suunatud, on subjektiivsed õigused eraõiguses liigitatud: 1) subjektiivseteks isikuõigusteks; 2) subjektiivseteks perekonna õigusteks ja 3) subjektiivseteks varanduslikeks õigusteks.

Üksikisikul, eriti kodanikul, on teatud huvid avaliku võimu kandjate suhtes. Sellised subjektiivsed õigused avalikus õiguses liigitatud: 1) subjektiivsed õigused avalikust elust osavõtuks; 2) üksiku subjektiivsed õigused ühisolemisele ja 3) subjektiivsed vabadusõigused.

Õigussuhte subjektideks on isikud, kes kannavad oma subjektiivseid õigusi ja juriidilisi kohustusi, ehk siis kõik need isikud, kellel ei ole seaduslikke takistusi õigussuhtes osaleda. **Õigussuhtes võivad osaleda nii füüsilised isikud (inimesed) kui juriidilised isikud (era- ja avalik-õiguslikud).**

Õigussuhte objekti all tuleb mõista **neid materiaalseid, vaimseid ja sotsiaalseid hüvesid, mille puhul ja millega ühenduses üldse tekkis vastav sotsiaalne side inimeste vahel**. Seda tuleb mõista nii, et õigussuhte objektiks on nii kehalised esemed (asjad), nende päraldised, õigused ja nõuded, hüved, aga ka elu ja tervis, ehk siis subjektiivse õiguse ja juriidilise kohustuse kandja huvid kõige laiemas mõistes.

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

10

- ✓ *Õigussuhe* on tüüpiline inimkäitumise akt. *Õigussuhe* on õigusnormi alusel tekkiv sotsiaalne side õiguse subjektide vahel, kus osalejate käitumises realiseeruvad nende subjektiivsed õigused ja juriidilised kohustused.
- ✓ *Õigussuhte subjektideks* on isikud, kes kannavad oma subjektiivseid õigusi ja juriidilisi kohustusi, ehk siis kõik need isikud, kellel ei ole seaduslikke takistusi õigussuhetes osaleda.
- ✓ *Õigussuhte objekti* all tuleb mõista neid materiaalseid, vaimseid ja sotsiaalseid hüvesid, mille puhul ja millega ühenduses üldse tekkis vastav sotsiaalne side inimeste vahel.

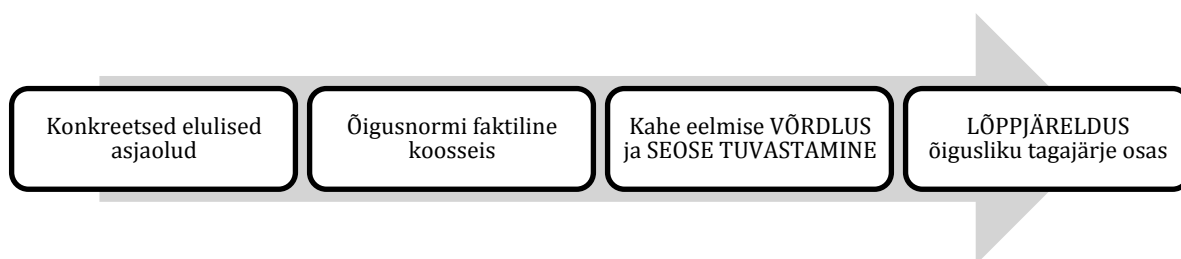
Õiguse realiseerimine. (Slaid 11)

Õiguse realiseerimise käsitlemisel võib rääkida realiseerimise kolmest viisist: 1) kasutamine; 2) kinnipidamine ja 3) rakendamine.

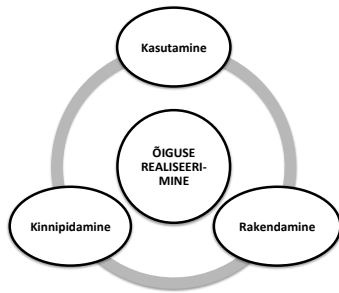
Neist *kasutamine* ja *kinnipidamine*, kui õiguse vahetu realiseerimise viisid, **realiseeritakse õigussuhte subjektide vahetu käitumisega**. Seega võivad õigust vahetult realiseerida kõik isikud, viies oma faktilise käitumise vastavusse õigusnormis etteantud käitumise nõudega, seeläbi õigust kasutades või sellest kinni pidades. Ja nii ka igapäevaselt toimub, ehkki sageli ei pane me seda tähelegi.

Keerulisem on õiguse realiseerimise kolmanda viisiga – õiguse *rakendamisega* ehk *subsumeerimisega*. Õiguse rakendamine ei realiseeru õigussuhte subjektide vahetu käitumisega, vaid see on **riikliku tegevuse eriliik**.

Subsumeerimine seisneb konkreetsete eluliste **asjaolude võrdlemises** õigusnormis esitatud abstraktse faktilise koosseisuga ning kui nende omavaheline seos on **tuvastatud**, õigusliku tagajärje osas **lõppjärelduse tegemises**:

Õiguse realiseerimine

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

11

- ✓ *Kasutamine* ja *kinnipidamine*, kui õiguse vahetu realiseerimise viisid, realiseeritakse õigussuhte subjektide vahetu käitumisega.
- ✓ *Õiguse rakendamine* ei realiseeru õigussuhte subjektide vahetu käitumisega, vaid see on riikliku tegevuse eriliik.

Õigusrikkumine ja juriidiline vastutus (1). (Slaid 12)

Isikute käitumine on kas õiguspärane (mis on soovitatav) või õigusvastane (mis on taunitav).

Õiguspärane käitumine on õigusnormidega ettenähtud kohustuslik, soovitatav või lubav isiku käitumine. Kui mingi eluline asjaolu pole õigusega reguleeritud, tuleb seda käsitleda kui õigussubjekti õiguspärasest käitumisest.

Õigusrikkumine, vastupidiselt eelmisele, on käitumine, milles isik eirab õigusnormidega kehtestatud keeldu, ei täida oma juriidilist kohustust või ületab vastavale käitumisele õigusnormidega lubatud piirid. Õigusrikkumine on autori hinnangul üldmõiste, mis hõlmab õigusvastase käitumise sõltumata õigusharust (nt nii karistus- kui tsiviilõiguses). Avaliku korra kaitse (korrakaitse) puhul kasutatakse KorS järgi mõistet *korrarikkumine*.

Õigusrikkumist liigitatakse õigusharulise kuuluvuse, kahjulikkuse astme, aga ka rakendavate mõjutusvahendite (sanktsioonide) iseloomu järgi kuritegudeks, väärtegudeks, tsiviilõigusrikkumisteks ja distsiplinaarõigusrikkumisteks.

KarS § 3 määratleb, et süütegu on karistusseadustikus või muus seaduses sätestatud karistatav tegu. Süüteod on kuriteod ja väärteod. *Kuritegu* on karistusseadustikus sätestatud süütegu, mille eest on füüsilisele isikule põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus ja juriidilisele isikule rahaline karistus või sundlõpetamine. Kuritegude puhul kohaldab karistust kohus.

Samuti sätestab KarS § 3 väärteo mõiste, mille kohaselt on *väärtegu* on karistusseadustikus või muus seaduses sätestatud süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahaträhv või arest.

Väärtegu on kuriteole lähedane mõiste. Formaalse tunnuse järgi eristab väärtegu vaid kergem karistus.

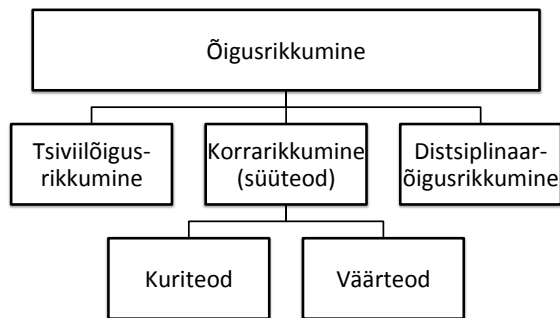
Väärtegude puhul kohaldavad karistusi selleks vastavat pädevust omavad riigiorganid ja ametiisikud (nt politsei ja piirivalve, toll, inspeksioonid). Aresti võib kohaldada üksnes kohus.

Tsiviilõigusrikkumise all tuleb mõista lepingulise kohustuse mittetäitmist või kahju õigusvastast tekitamist. VÕS § 100 sätestab, et kohustuse rikkumine on võlasuhtest tuleneva kohustuse täitmata jätmine või mittekohane täitmine, sealhulgas täitmisega viivitamine. Samas VÕS § 1043 sätestab, et teisele isikule (kannatanu) õigusvastaselt kahju tekitanud isik (kahju tekitaja) peab kahju hüvitama, kui ta on kahju tekitamises süüdi või vastutab kahju tekitamise eest vastavalt seadusele. Vastutust tsiviilõigusliku kohustuse rikkumise eest kohaldab kahjustatud pool, kahju tekitamise korral aga kannatanu. Nii kahjustatud poolel kui kannatanu võivad vajadusel pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse.

Distsiplinaarõigusrikkumise (distsiplinaarsüüteod ja -üleastumised) all tuleb tänapäeval mõista avalikus teenistuses töötavate ametnike poolt ja muudel seadusega ettenähtud juhtudel süüteo toimepanemist. Distsiplinaarkaristusi kohaldab isik või ametiasutus (tööandja, kes on ametniku ametisse nimetanud) süüliselt käitunud ametniku suhtes juhindudes töötajate distsiplinaarvastutuse seadusest (TDVS).

Kuni 31.03.2013. a. kehtib n-ö vana ATS, mille § 84 järgi on distsiplinaarsüütegudeks: 1) teenistuskohustuste süüline täitmata jätmine või mittenouetekohane täitmine, sealhulgas teenistuses joobnuna viibimine; 2) ametiasutusele süüline varalise kahju tekitamine või niisuguse kahju tekkimise ohu süüline loomine ja 3) vääritud tegu. Ametnikele määratavateks distsiplinaarkaristusteks on vana ATS § 85 lg 1 järgi: näiteks 1) noomitus; 2) rahaträhv; 3) teenistusest vabastamine. 1. 04.2013. a. kehtima hakkava n-ö uue ATSi § 69 kohaselt on distsiplinaarsüütegu teenistuskohustuse süüline rikkumine ja § 70 järgi on distsiplinaarkaristuse liikideks: 1) noomitus; 2) põhipalga vähendamine kuni 30 protsenti kuni kuueks kuuks ja 3) teenistusest vabastamine.

Õigusrikkumine ja juriidiline vastutus

02.09.12

ESi õiguse ja avaliku halduse õppetool

12

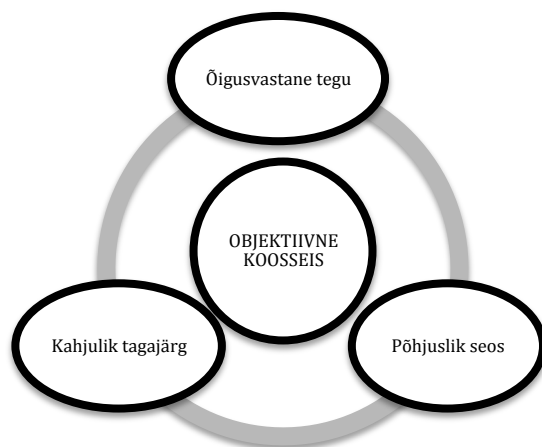
- ✓ *Õigusrikkumine* on käitumine, milles isik eirab õigusnormidega kehtestatud keeldu, ei täida oma juriidilist kohustust või ületab vastavale käitumisele õigusnormidega lubatud piirid.
- ✓ *Tsiviilõigusrikkumise* all tuleb mõista lepingulise kohustuse mittetäitmist või kahju õigusvastast tekitamist.
- ✓ *Distsiplinaarõigusrikkumise* tuleb tänapäeval mõista avalikus teenistuses töötavate ametnike poolt ja muudel seadusega ettenähtud juhtudel süüteo toimepanemist.
- ✓ *Korralikkumise* all tuleb mõista süütegusid, mis jagunevad on kuriteoks ja väärteoks. *Kuritegu* on karistusseadustikus sätestatud süütegu, mille eest on füüsilisele isikule põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus ja juriidilisele isikule rahaline karistus või sundlõpetamine.
- ✓ *Väärtegu* on karistusseadustikus või muus seaduses sätestatud süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahatrahv või arest. Väärtegu on kuriteole lähedane mõiste. Formaalse tunnuse järgi eristab väärtegu vaid kergem karistus.

Õigusrikkumine ja juriidiline vastutus (2). (Slaid 13)

Objekti all tuleb mõista neid õigushüvesid, mille vastu on õigusrikkumine suunatud. Nendeks võivad olla nii isiku elu ja tervis, kui ka tema vara või muude õigused.

Objektiivne koosseis koosneb kolmest elemendist: teost (ka tegevusetus), tagajärjest ja põhjuslikust seosest nende kahe vahel.

Õigusrikkumise objektiivne koosseis:

Teo *õigusvastasust välistavad järgmised asjaolud* nagu hädakaitse (KarS § 28; TsÜS § 140) ja hädaseisund (KarS § 29; TsÜS § 141).

Iga õigusrikkumisega kaasneb *vastutus* kui esineb tahtlus ja õigusrikkumise koosseis ning kui puuduvad õigusvastasust välistavad asjaolud. Vastutus on käsitletav *juriidilise vastutusena* vaid siis, kui on rikutud õigusnormi - vastasel juhul on tegemist *vastutusega* tava rikkumise ja moraali mittejärgimise eest (vt ka pt 1.1.1).

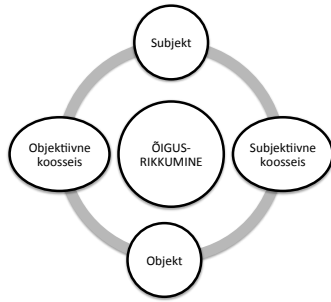
Juriidiline vastutuse puhul rakendatakse riiklikku sundi, mis seisneb õigusrikkuja ja tema käitumise riiklikus hukkamõistmises ning temale iskliku, organisatsioonilise või varalise iseloomuga kitsenduste tekitamises.

Õigusharude järgi võib juriidilist vastutust liigitada kriminaalvastutuseks, haldusvastutuseks, tsiviilõiguslikuks (ka varaliseks) vastutuseks ning distsiplinaarvastutuseks.

Juriidilist vastutust kohaldava organi järgi saab eristada kohtulikku vastutust ning haldusvastutust.

Kaitsekorra tagamise viisist tulenevalt saab eristada karistavaid mõjutusvahendeid (kriminaal- ja haldusõiguslikud sunnivahendid ning distsiplinaar- ja mõned tsiviilõiguslikud sanktsioonid) ja õigustaastavaid mõjutusvahendeid (üldjuhul õigusrikkumisele eelnenud olukorda ennistavad tsiviilõiguslikud sanktsioonid).

Õigusrikkumine ja juriidiline vastutus (2)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

13

- ✓ *Subjekti* all tuleb mõista õigusrikkujat, kes omab õigussubjektsust ja deliktivõimet. Subjektiks võib olla ka juriidiline isik.
- ✓
- ✓ *Subjektiivse koosseisu* all peetakse silmas subjekti suhtumist toimepandud õigusvastasesse teosse ja selle tagajärgedesse, ehk siis süü küsimust.
- ✓ *Objekti* all tuleb mõista neid õigushüvesid, mille vastu on õigusrikkumine suunatud. Nendeks võivad olla nii isiku elu ja tervis, kui ka tema vara või muude õigused.
- ✓ *Objektiivne koosseis* koosneb kolmest elemendist: teost (ka tegevusetus), tagajärjest ja põhjuslikust seosest nende kahe vahel.

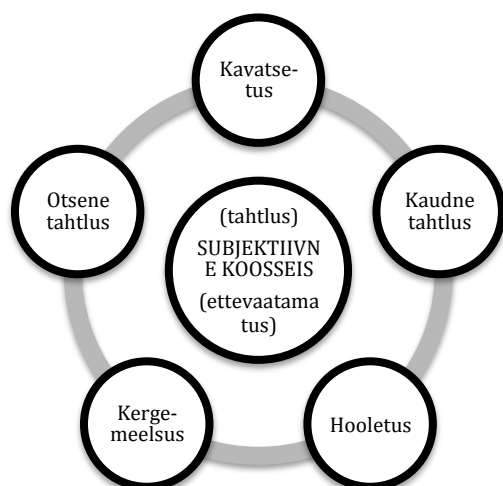
Õigusrikkumine ja juriidiline vastutus (2 järg). (Slaid 13 järg)

Õigusrikkumise puhul tuleb käsitleda *õigusrikkumise koosseisu* (subjekt ja objekt, subjektiivne- ja objektiivne koosseis). Iga õigusrikkumise liik omab ühesugust universaalset õigusrikkumise koosseisu.

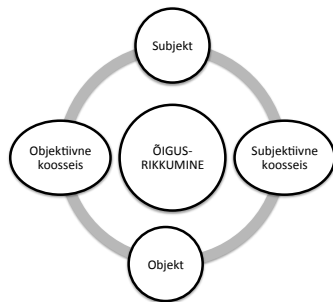
Subjekti all tuleb mõista õigusrikkujat, kes omab õigussubjektsust ja deliktivõimet. Subjektiks võib olla ka juriidiline isik.

Subjektiivse koosseisu all peetakse silmas subjekti suhtumist toimepandud õigusvastasesse teosse ja selle tagajärgedesse, ehk siis süü küsimust. Isiku süü vormideks on *tahtlus* ja *ettevaatamatus*. Tahtlus omakorda jaguneb *kavatsetuseks*, *otseseks-* ja *kaudseks tahtluseks*. Ettevaatamatus jaguneb aga *kergemeelsuseks* ja *hooletuseks*.

Õigusrikkumise subjektiivne koosseis:

Õigusrikkumine ja juriidiline vastutus (2)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

13

- ✓ *Subjekti* all tuleb mõista õigusrikkujat, kes omab õigussubjektsust ja deliktivõimet. Subjektiks võib olla ka juriidiline isik.
- ✓
- ✓ *Subjektiivse koosseisu* all peetakse silmas subjekti suhtumist toimepandud õigusvastasesse teosse ja selle tagajärgedesse, ehk siis süü küsimust.
- ✓ *Objekti* all tuleb mõista neid õigushüvesid, mille vastu on õigusrikkumine suunatud. Nendeks võivad olla nii isiku elu ja tervis, kui ka tema vara või muude õigused.
- ✓ *Objektiivne koosseis* koosneb kolmest elemendist: teost (ka tegevusetus), tagajärjest ja põhjuslikust seosest nende kahe vahel.

Õiguse tõlgendamine. (Slaid 14)

Enne abstraktse õigusnormi rakendamist konkreetsetele elulistele asjaoludele peab õiguse rakendaja endale selgeks tegema õigusnormi sisu ja mõtte.

Õiguse tõlgendamine on tihedalt seotud eelkäsitletud õiguse rakendamisega ehk subsumeerimisega, kuna kohtupraktika peamiseks funktsiooniks ongi õiguse tõlgendamine ja tõlgenduste põhjendamine.

Kohtul lasub ka roll n-ö lünkade täitmisel, ehk siis olukorra lahendamisel, kus konkreetse olukorra lahendamiseks seadusesäte puudub, kuid selline õigusnorm peaks olema. TsÜS-i § 4 juhendab kohtunikku kasutama analoogiat:

Õigussuhet reguleeriva sätte puudumisel kohaldatakse sätet, mis reguleerib reguleerimata õigussuhtele lähedast õigussuhet, kui õigussuhte reguleerimata jätmine ei vasta seaduse mõttele ega eesmärgile. Sellise sätte puudumisel lähtutakse seaduse või õiguse üldisest mõttest.

Seadus annab kohtule ka õiguse seadusega vastuolus oleva otsuste tegemiseks. Selline võimalus sisaldub *expressis verbis* nt VÕS-i § 6 lg 2:

Võlasuhtele ei kohaldata seadusest, tavast või tehingust tulenevat, kui see oleks hea usu põhimõttest lähtuvalt vastuvõtmatu.

Õiguse tõlgendamisel ei ole kohus siiski täiesti vaba, sest kohtunik ei tohi anda seaduses kasutatud terminitele ja reeglitele subjektiivset tähendust ehk otsustada nii, nagu tundub talle õige ja õiglane. Kohtunik peab oma otsustusvabadust kasutama üldistes huvides ja objektiivselt.

Õiguse tõlgendamisel on mitmeid meetodeid:

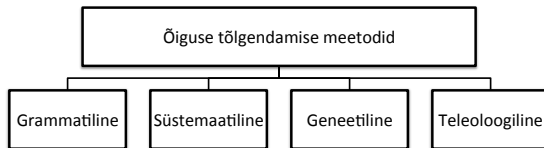
Grammatiline ehk *keeleline tõlgendamine* tähendab õigusakti sõnastuse uurimist ja sõnade mõtet. Selle protsessi käigus tuleb lähtuda kas sõna õldisest tähendusest või siis eritähendusest (nt mingi erialane termin või sõna juriidiline tähendus). Samuti uuritakse sõna vastavust grammatikareeglitele. Grammatiline tõlgendamine on üldjuhul esimene etapp, millest liigutakse teiste meetodite juurde.

Süsteemiline tõlgendamine tähendab, et uurimisobjektiks on õigusnormide omavaheline mõtteline seos, sest sageli selgub sõna mõte alles seoses teksti muu osaga. See tõlgendamismeetod on õigusnormi koha leidmine õiguse süsteemis, õiguse valdkonnas, õigusharus. See on ka meetod põhiseadusliku riive ja/või õigusakti põhiseadusega kooskõlas olemise väljaselgitamiseks.

Geneetiline ehk *ajalooline tõlgendamine* uurib õigusnormi vastuvõtmisel valitsenud seadusandja eesmärgi ja õigusakti n-ö tekkelugu, kontrollides, kas teatud terminile varasemalt antud tähendus on tänapäeval sama ja sellisena kasutatav. Varuli *et al.* järgi kaasneb ajaloolise tõlgendamisega reeglina ka kontroll, kas kehtiv regulatsioon tagab nende funktsioonide täitmise, mida seaduse koostajad silmas pidasid ja kas see on kooskõlas teiste seaduste ning õiguse üldise arenguga.

Teleoloogiline tõlgendamine peab välja selgitama õigusnormi otstarbe ja eesmärgi ning selle väärtussüsteemi. Eriti on see vajalik õiguse üldpõhimõtete kohaldamisel, et välja selgitada, milline põhimõte on antud asjaoludel enam seaduse mõtte ja eesmärgiga kooskõlas. Siin (nagu ka ajaloolise tõlgendamise korral) on allikateks õigusakti seletuskiri (kui selline on kohustuslik), erinevat protokollid ja stenogrammid, aga ka asjaosaliste (sh erakondade ja juhtivate poliitikute) või eriala ekspertide arvamused, ilmunud teadusartiklid jt. Kui nimetatud allikatest õigusnormi eesmärk ei ilmne, tuleb Varul *et al.* järgi selle väljaselgitamisel lähtuda objektiivselt mõistlikult eeldatavast eesmärgist. Viimast toetab ka nt TsÜS-i § 83 lg 1 säte ja mõte.

Õiguse tõlgendamine

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

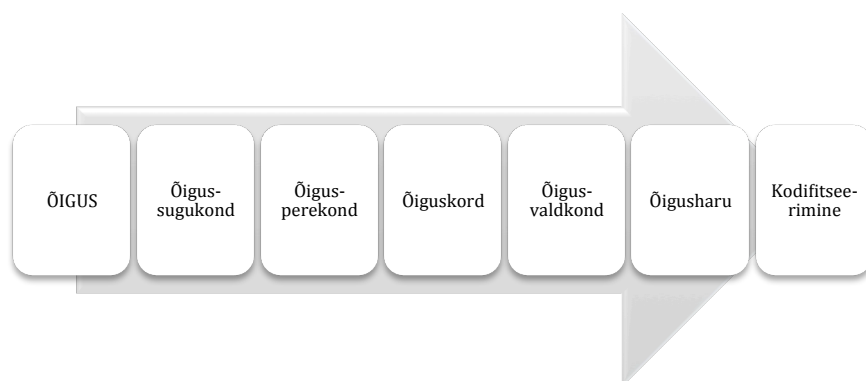
14

- ✓ *Grammatiline* ehk *keeleline tõlgendamine* tähendab õigusakti sõnastuse uurimist ja sõnade mõtet.
- ✓ *Süsteemiline tõlgendamine* (nimetatud ka süstemaatilise loogiline tõlgendamine) tähendab, et uurimisobjektiks on õigusnormide omavaheline mõtteline seos, sest sageli selgub sõna mõte alles seoses teksti muu osaga.
- ✓ *Geneetiline* ehk *ajalooline tõlgendamine* uurib õigusnormi vastuvõtmisel valitsenud seadusandja eesmärgi ja õigusakti n-ö tekkelugu, kontrollides, kas teatud terminile varasemalt antud tähendus on tänapäeval sama ja sellisena kasutatav.
- ✓ *Teleoloogiline tõlgendamine* peab välja selgitama õigusnormi otstarbe ja eesmärgi ning selle väärtussüsteemi.

Õiguse süsteem. (Slaid 15)

Õiguse moodustavad erinevad **õigussugukonnad**. Viimased ühendavad lähedasi **õigusperekondi**. Õigusperekonnad jagunevad **õiguskordadeks** ja need omakorda **õigusvaldkondadeks**. Õigusvaldkonnad jagunevad **õiguse alavaldkondadeks**, kuhu võivad lülituda ka **õiguse kõrvalvaldkonnad**. Kõige alamal astmel on **õigusharud** ja nende **kodifitseerimine**, olgu siis konkreetsete seaduste ja koodeksite või muude õigusnormide kujul.

Õiguse taksonoomia:

Õigussugukonnad võib jagada ajalooliselt kujunenud ja õigusteadusliku sekkumiseta arenenud õiguseks (arhailine õigus), mille olemasolu ei saa ka tänapäeval eitada. Samuti religioosseks või ilmalikuks õiguseks ja nende alasugukondadeks (islami õigus, läänelik õigus jt).

Õigussugukonnad ja/või nende alasugukonnad ühendavad lähedasi õigusperekondi. Vaatame allpool lähemalt ilmaliku õiguse õigusperekondi.

Suurtest õigusperekondadest rääkides peetakse võrdlevas õigusteaduses silmas eelkõige 18.-20. sajandil riigi, õiguse ja õigusteaduse arengu käigus järk-järgult väljakujunenud õigussüsteeme.

Õiguskorra all tuleb mõista konkreetse riigi õigussüsteemi kui tervikut. Sarnase õiguskorraga riigid kuuluvad samasse õigusperekonda.

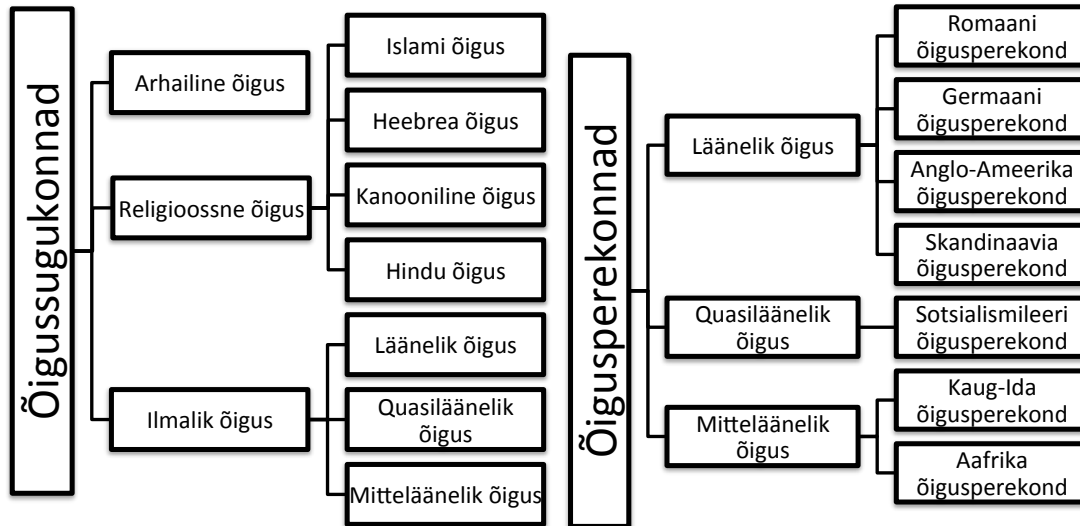
Juba rooma õiguses jagati õiguskord kahte suurde **õigusvaldkonda**: **eraõiguseks** ja **avalikuks õiguseks** õiguseks (*ius privatum* ja *ius publicum*), mida võib nimetada ka õiguse allikate horisontaalseks jaotuseks.

Õiguse jagunemine era- ja avalikuks õiguseks on iseloomulik mandrieuroopalikele õigussüsteemidele, kuhu ka Eesti kuulub. Samas tuleb rõhutada, et nt üldise õiguse (*common law*) maades jagatakse õigus üldiseks õiguseks (*common law* või *case law* või *precedent*) ja õigluse õiguseks (*equity law*).

Vajadus era- ja avaliku õiguse rangeks eristamiseks tekkis seoses uue põhikorra kujunemisega, mille aluseks seati põhiseadus. Põhiseaduse lahutamatuks osaks on, nagu eespool viidatud, riigikorra ammendava kirjelduse kõrval kodanike põhiõiguste kataloog.

Kui jaotus era- ja avalikuks õiguseks on Euroopas üldlevinud, siis sellest tulenev õigusharude õiguslik korraldus on riigiti (tulenevalt nt õiguskultuurist, tavast või ideoloogiast), aga ka koolkondlikust kuuluvusest üsnagi erinev. Seisukohtade paljusus valitseb ka ühe riigi õigusteadlaste vahel ja nii on see ka Eestis.

Õiguse süsteem

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

15

- ✓ *Õigussugukonnad* võib jagada ajalooliselt kujunenud ja õigusteadusliku sekkumiseta arenenud õiguseks (arhailine õigus), mille olemasolu ei saa ka tänapäeval eitada. Samuti religioosseks või ilmalikuks õiguseks ja nende alasugukondadeks (islami õigus, läänelik õigus jt).
- ✓ *Õigussugukonnad* ja/või nende alasugukonnad ühendavad lähedasi *õigusperekondi*.

Territoriaalne kogukond. (Slaid 16)

Territorium on piiritletud maa-, vee- ja/või õhuala, mida institutsioon, isik ja isikute kollektiiv või elusolend kontrollib, haldab ja/või kasutab. Tänapäeval on riigi territooriumiks maa-ala, mis on kindla riigivõimu jurisdiktsioonile allutatud. Territooriumid on oluliseks tunnuseks ka territoriaalse kogukonna väiksematele liikidele.

Kogukond tähistab inimeste naturaalselt ühendust, mis kujuneb (ei ole loodud või asutatud) tänu sisemisele, vaid talle omastele tõukejõududele ja sisemistele seostele. Kogukonnal pole eesmärki väljaspool ennast – on vaid mõtte kogukonnast, mida realiseeritakse eksistentsiga. Kogukond on piiratud vaid tema enese olemusega.

Territoriaalsel kogukonnal kui **sotsiaalsel tegelikkusel** puudub eesmärk väljaspool iseennast ning tema sihid on immanentsed. Territoriaalselt kogukonda ei asutata – ta avaldub ja toimib tänu sisemistele, vaid talle omastele tõukejõududele ja sisemistele seostele.

Territoriaalne kogukond on enesekorralduslik, territooriumiga seotud muutuva liikmeskonnaga inimkooslus, mille ajaliste olekute jada nimetatakse protsessiks - **territoriaalne kogukond on protsess**. (Slaid 16).

Territoriaalne kogukond ei ole juhitud protsess juhtimise klassikalises tähenduses. Juhtimine toimub territoriaalse kogukonna institutsioonide (esinduskogu ja administratsioon) kui avalik-õiguslike organisatsioonide tasandil.

Eri liiki kogukonnad on olemuslikult erinevad, kuid eri liiki kogukondade paradigmat on olemuslikult sarnased. Territoriaalselt kogukonda juhivad ja/või suunavad paradigmat nii otseste eeskujude kui ka eraldi reeglite kaudu, kutsudes kogukonnas esile muutusi.

Eelnenud diskussiooni käsitlusest saab territoriaalse kogukonna kontekstis kokkuvõtvalt järeldada, et **territoriaalne kogukond ei ole traditsiooniline organisatsioon, vaid protsess, mida juhivad ja mõjutavad muudatused paradigmades**.

Alljärgnevalt mõned selgitused Slaid 16 joonise juurde:

kui liikuda joonise kohaselt protsessi algusest (ringi alumises keskosas) päripäeva ja hinnates paradigmaga seonduvaid staadiume, siis esmalt tuleb rõhutada iga alguse puhul teatud kohanemise staadiumi, mille tulemusena tekib *pre*⁸ ehk **eelolek**. Uue paradigma evolutsiooniline areng viib meid *hic et nunc*⁹ staadiumisse ehk **tavaolekusse**. On võimalikud ja iseenesest ka loomulikud nii kriisid kui (revolutsioonilised) muutused (näiteks kasvõi kohaliku volikogu või külavanema valimised, mis võivad kaasa tuua kriise ja viia oluliste, sh revolutsioonilisteks nimetatavate muudatusteni). See omakorda viib meid *post*¹⁰ ehk **järeloleku** staadiumisse, millele järgneb kohanemise periood, mille edukal läbimisel protsess jätkub ja algab uus ring. Kui kohanemine uue ja määrava paradigmaga ei õnnestu, võib see kaasa tuua ka kogukonna kui protsessi lõppemise (siinkohal ei sobi näiteks valimised, vaid pigem riigikorra muutused, küla või kogu väikevalla väljasuremine jms).

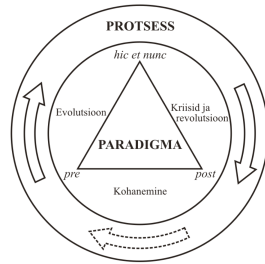
Territoriaalne kogukond on territooriumiga seotud inimkooslus, mille õiguslikuks vormiks on *territoriaalkorporatsioon* ja mille juriidiliseks isikuks on esinduskogu (järgmine Slaid 17).

⁸ *Pre-* (< *Id prae*), enne-, esi-, eel-.

⁹ *Hic et nunc* (*Id*), siin ja praegu.

¹⁰ *Post-* (< *Id post* pärast), pärast-, taga-, järel.

Territoriaalne kogukond

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

16

- ✓ Iga alguse puhul esineb teatud *kohanemise staadiumi*.
- ✓ Kohanemise tulemusena tekib *pre* ehk *eelolek*.
- ✓ Uue paradigma evolutsiooniline areng viib meid *hic et nunc* staadiumisse ehk *tavaolekusse*.
- ✓ Igas arengus on võimalikud ja iseenesest ka loomulikud nii *kriisid* kui (*revolutsioonilised*) *muutused*.
- ✓ Kriis viib meid *post* ehk *järeloleku* staadiumisse, millele järgneb *kohanemise staadium*.

Territoriaalkorporatsioon. (Slaid 17)

Eesti õiguskord tunneb kolme liiki avalik-õiguslikke isikuid. Nendeks on avalik-õiguslikud **korporatsioonid**, **asutused** ja **sihtasutused** ehk fondid. Nimetagem siinkohal, et teooria tunneb ka reaali- ja liitkorporatsioone, mida Eestis ei ole.

Avalik-õiguslikke korporatsioone on kahesuguseid – esiteks **territoriaalkorporatsioon**. Sii kuuluvad ühendused, mille liikmeskond on määratletud territoriaalse põhimõtte alusel (näiteks küla, vald jt). **Liikmeskond on avalik-õigusliku territoriaalkorporatsiooni olulisim tunnus**.

Teine avalik-õigusliku korporatsiooni liik on **personaalkorporatsioon**. Nende liikmeskond kujuneb kas vastava kutseala ühendusena või siis vabatahtlikkuse alusel teatud huvi põhimõttel. Kutseala personaalkorporatsioonidena võib nimetada näiteks advokatuuri ja notarite koda.

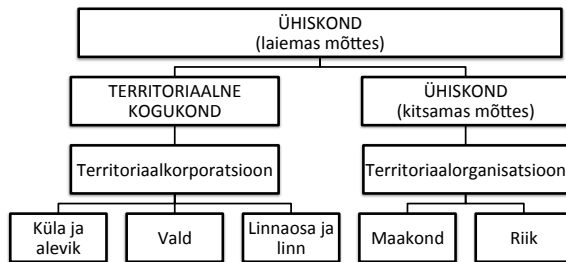
Korporatsiooni autonoomia on korporatsiooni õigus luua enda jaoks (st oma liikmete jaoks) õigust üldnormide näol. Sellist õigust nimetatakse ka **statuudiõiguseks**.

Territoriaalkorporatsioon on territoriaalse kogukonna õiguslik vorm. Viimase üheks alaliigiks on kohaliku omavalitsuse üksus.

Kohaliku omavalitsuse üksus on enesekorraldamise õiguse, detsentralisatsiooni ja demokraatia põhimõtete alusel tegutseva, territooriumiga seotud muutuva liikmeskonnaga inimkoosluse, kelle ajaliste olekute jada nimetatakse protsessiks, õiguslik vorm, mille organisatsiooniks ja avalik-õiguslikuks juriidiliseks isikuks on selle inimkoosluse vahetult ja vabalt valitud esindusorgan, mille kaudu, lähtudes elanike huvidest, majanduslikest ning sotsiaalkultuurilistest tingimustest ja haldusterritooriumi arengu iseärasustest, lahendatakse seaduste raames iseseisvalt oma elutegevuse küsimusi.

Kohaliku omavalitsuse üksused tegutsevad sõltuvalt õigussuhtest kolmel erineval õiguslikul alusel: 1) siseelu korraldamisel ehk enesekorraldamissuhetes tegutseb omavalitsusüksus avalik-õiguslikul alusel; 2) tsiviilõiguskäibes, sh võlaõigussuhetes, tegutseb omavalitsusüksus eraõiguslikul alusel; 3) halduskoostöö toimub aga sega-õiguslikul (nii avalik- kui ka eraõiguslikul) alusel.

Territoriaalkorporatsioon

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

17

- ✓ *Territoriaalse kogukonna* õiguslikuks vormiks on territoriaalkorporatsioon.
- ✓ *Territoriaalkorporatsiooniks* tuleb tänases mõttes pidada külasid, alevikke, valdasid, linnaosi ja linnu. Maakonnad ja riik on aga käsitletavad *ühiskonnana* territoriaalorganisatsioonid.

Riik (1). (Slaid 18)

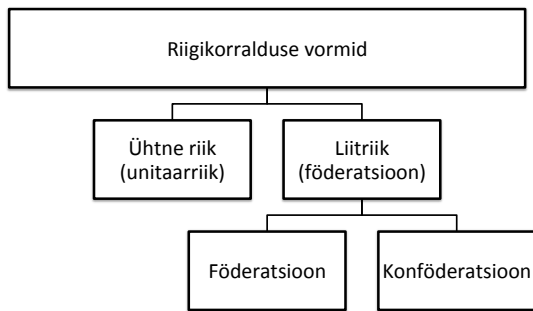
Ajaloost leiame väga erinevate inimkoosluste algeid ja nende arenguid. Ühed on n-ö isetekkelised ja evolutsiooniliselt arenenud ja arenevad (nagu nt kogukonnad, millest oli juttu eespool). Teised aga inimeste poolt moodustatud n-ö kunstlikud inimkooslused, nagu majanduslikud, riiklikud, poliitilised, kunstilised vm sotsiaalsed organiseeringud. Riik on üks sellistest kunstlikest moodustistest. Riik on organisatsioon. Enamgi veel – **riik on poliitiline organisatsioon**, mis peab tagama korra ja julgeoleku kõigile sellesse organisatsiooni kuuluvatele isikutele ja olema võimeline ennast nii sisemiselt kui väliselt kaitsma. Riik on **ühiskonnakorraldus, mis luuakse inimeste poolt ja on inimesele suunatud ning mis põhineb teatud tööjaotusel**.

Tuntuim riigi õigusteoreetiline käsitlus on Georg Jellineki kolme elemendi õpetus (*Drei-Elemente-Lehre*). Selle kohaselt saab riiki iseloomustada kolme tunnuse järgi: 1) **rahvas**; 2) **territoorium** ja 3) **suveräänsus**. *Rahva* all peetakse eelkõige silmas kodanikkonda, kuna kodakondsus väljendab sidet inimese ja riigi vahel. *Territoorium* on piiritletud maa-, vee- ja/või õhuala, mida institutsioon, isik ja isikute kollektiiv või elusolend kontrollib, haldab ja/või kasutab. Tänapäeval on riigi territooriumiks maa-ala, mis on kindla riigivõimu jurisdiktsioonile allutatud. *Suveräänsuse* all mõistetakse suveräänsust riigivõimu (valitsust). Riik on suveräänne institutsioon, õigusega kasutada ülemvõimu oma territooriumi ja sellel asuvate isikute suhtes.

Eesti riigiõigus tunneb muuhulgas **demokraatia**, **õigusriigi**, ja **sotsiaalriigi** põhimõtet. Üldises plaanis tähendab *demokraatia* rahva võimu, ehk siis seda, et riigivõim lähtub rahvast. Kui rahvas teostab oma kõrgeimat riigivõimu otse ja vahetult rahvahääletuse kaudu, on tegemist *otse- või vahetu demokraatiaga*. Riigikogu, ehk siis rahva esindusorgani valimiste puhul on tegemist *esindusdemokraatiaga*. *Õigusriik* on üldine ettekujutus sellest, et riigivõimu teostatakse kooskõlas õigusega. Riik ei riku seadust! *Õigusriik* sisaldab endas taotlust, et riigis toimuks õiglane ja hea valitsemine. Ideaalis peaks õigusriigis kokku langema õigus ja ühiskonna ettekujutus õiglusest. Põhimõtteliselt võib öelda, et õigusriik on õiglusriik. *Õigusriigi printsiipi* iseloomustavad selle elemendid. Nendeks elementideks on: 1) põhiõiguste tagatus; 2) võimude lahusus; 3) riigivõimu seotus põhiseaduse ja õigusega; 4) halduse seaduslikkus, seaduse reservatsiooni põhimõte; 5) õiguskindlus; 6) sõltumatu õiguskaitse. *Sotsiaalriigi printsiibile* osundab samuti eelviidatud PS § 10. Triipani (2001) järgi, kuigi sotsiaalriigi printsiipi põhiseadustes ei defineerita, võib öelda, et üldiselt nähakse teoorias sotsiaalriigi eesmärgina sotsiaalse õigluse tagamist, mis võiks seisneda sotsiaalsete riskide kõrvaldamises ja sotsiaalse ja majandusliku ebavõrdsuse leevendamises.

Riigikorralduse vormidest rääkides on *unitaarriik* selline riigikorraldus kus on üks ühtne riik, kus puuduvad muud riiklikud moodustised. *Föderatsioon* on liitriik. Liitriik koosneb alamüksustest (föderatsiooni subjektidest), millistel on vaid teatud iseseisva riigi tunnused. Võim ja funktsioonid on föderatsioonis jagatud nn keskvalitsuse ja alamüksuste valitsuste vahel. Föderatsiooni 'lõdvem' variant on *konföderatsioon* ehk riikide liit, kus liikmed delegeerivad mingi osa oma võimust keskvalitsusele ja samas säilitavad esmase võimu. Konföderatsiooni subjektidel on võimalus liidust välja astuda.

Riik (1)

02.09.12

EBSI õiguse ja avaliku halduse õppetool

18

- ✓ *Unitaarriikon* selline riigikorraldus kus on üks ühtne riik, kus puuduvad muud riiklikud moodustised.
- ✓ *Föderatsioon* on liitriik. Liitriik koosneb alamüksustest (föderatsiooni subjektidest), millistel on vaid teatud iseseisva riigi tunnused. Võim ja funktsioonid on föderatsioonis jagatud nn keskvalitsuse ja alamüksuste valitsuste vahel.

Riik (2). (Slaid 19)

Riigivorm, mida nimetatakse ka riigikorraks, on riigi korrastuse moodus, ehk riigi ülesehitus/struktuur. Võib ka öelda, et tegemist on riigi võimukorraldusega (riigivõimu- ja valitsemisorganite suhted, struktuur ja pädevus).

Riigiteoorias tuntakse **riigivalitsemise vorme** ja **riigikorralduse vorme** (viimast käsitlesime eelmisel slaidil).

Riigivalitsemise vormideks on **monarhia** ja **vabariik**, riigikorralduse põhivormideks aga **unitaarriik** ja **föderatsioon**.

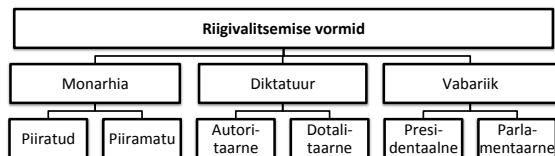
Monarhia on riigi- ja valitsusvorm, mille eesotsas on üksikisik (monarh – kuningas, keiser, vürst jt), kelle võim võib olla kas *piiramatu* ehk *absoluutne* (monarhile kuulub kogu seadusandlik, täitev- ja kohtuvõim) ja *piiratud* ehk *konstitutsiooniline* (monarhi võim on määratud konstitutsiooniga).

Vabariik on riigi- ja valitsemisvorm, kus riigipeaks on enamasti president. Vabariik võib olla kas *presidentaalne* (parlamendist sõltumatu ja üldiselt otsevalitav president täidab paralleelselt parlamendiga ka seadusandlikku funktsiooni ja president võib olla ka valitsuse juht) või *parlamentaarne* (president võidakse valida parlamendi poolt ja tema võim on nõrk ning suunatud peamiselt riigi esindamisele. Valitsust juhib peaminister). Eesti on parlamentaarne vabariik.

Vabariikliku valitsemisvormiga riikide hulgas on ka selliseid, kus leidub nii presidentiaalsuse kui ka parlamentaarsuse tunnuseid. Tuntuim selliste hulgas on Prantsusmaa, kui presidentiaalse ja parlamentaarse vabariigi tunnustega on ka meie põhjanaanaber Soome.

Tuleb ka mainida, et valitsusvormide puhul ei saa nii monarhiate kui vabariikide puhul välistada **diktatuuri** (nt absoluutset monarhiat võibki pidada diktatuuri üheks vormiks). *Diktatuur* on autokraatlik valitsemisvorm, milles selle juhil (diktaatoril) on mitte millegagi piiratud, jõule toetuv ja seadustega kitsendamata võim. Diktaatoril puudub vastutus oma tegude moraalsele ja eetilisele tagajärgede eest. *Autoritaarne diktatuur* (piirduakse võimu koondamisega liidri või kitsa oligarhia kätte ning muudesse eluvaldkondadesse sekkutakse vähe. Neis sisaldub tavaliselt ajutisuse ja normaalse olukorra taastamise idee). Autoritaarse diktatuuri tunnuseid oli märgata ka Konstantin Pätsi valitsuse juures 1930. aastatel. *Totalitaarne diktatuur* (sellega kaasneb range kontroll kodanike mõtteavalduste ja väljendusvõimaluste üle ning sageli toimub inimõiguste rikkumine. See on ideoloogiakeskne ja seda on põhjendatud missiooniga, nagu nt kommunismi ehitamine. Tegemist ei ole ajutisuse ja normaalse olukorra taastamise sooviga, vaid tegemist ongi võimuladviku seisukohalt ainuõige ühiskonnakorraldusega). Tuleb rõhutada ka totalitaarsete režiimide agressiivsust ja ambitsioone territoriaalsele laienemisele).

Riik (2)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

19

- ✓ *Monarhia* on riigi- ja valitsusvorm, mille eesotsas on üksikisik (monarh – kuningas, keiser, vürst jt), kelle võim võib olla kas *piiramatu* ehk *absoluutne* ja *piiratud* ehk *konstitutsiooniline*.
- ✓ *Vabariik* on riigi- ja valitsemisvorm, kus riigipeaks on enamasti president. Vabariik võib olla kas *presidentaalne* või *parlamentaarne*.
- ✓ *Diktatuur* on autokraatlik valitsemisvorm, milles selle juhil (diktaatoril) on mitte millegagi piiratud, jõule toetuv ja seadustega kitsendamata võim. Diktatuur võib olla *autoritaarne diktatuur* või *totalitaarne diktatuur*.

Euroopa Liit (1). (Slaid 20)

Lissaboni lepinguga ühendati Euroopa Liit ja Euroopa Ühendus ainsaks Euroopa Liiduks. Sõna „ühendus” on asendatud läbivalt sõnaga „liit”. Liit asub Euroopa Ühenduse asemele ja saab selle õigusjärglaseks. Liidu õigust kujundavad aga jätkuvalt järgmised kolm lepingut: Euroopa Liidu leping, Euroopa Liidu toimimise leping ja Euroopa Aatomienergiaühenduse asutamisleping. (Borchardt 2011). Tuleb nimetada ka Euroopa Liidu üht olulisemat dokumenti, mis Lissaboni lepingu kehtima hakkamisel sai õigusjõu - nimelt Euroopa Liidu põhiõiguste harta.

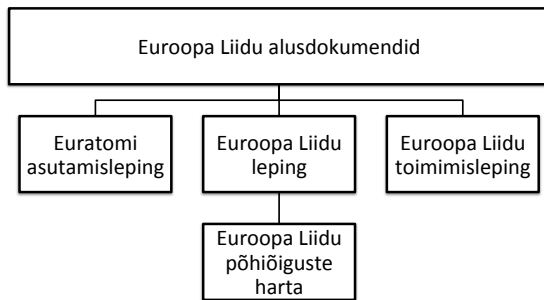
Euroopa Liidu leping struktureeritakse (sh muudetakse ja täiendatakse) Lissaboni lepinguga täielikult ümber. Lepingul on järgmised kuus jaotist: ühissätted (I), sätted demokraatlike põhimõtete kohta (II), sätted institutsioonide kohta (III), sätted tõhustatud koostöö kohta (IV), üldsätted liidu välistegevuse kohta ning erisätted ühise välis- ja julgeolekupoliitika kohta (V) ning lõppsätted (VI).

Lissaboni lepinguga asendati senine Euroopa Ühenduse asutamisleping *Euroopa Liidu toimimise lepinguga*. Euroopa Liidu toimimise leping lähtub Euroopa Ühenduse asutamislepingust. Lepingu ülesehitus järgib üldiselt asutamislepingu oma. Peamised muudatused puudutavad ELi välistegevust ja uusi peatükke energiapoliitika, kriminaalajades tehtava õigus- ja politseikoostöö, kosmose, spordi ja turismi kohta.

Põhiõiguste hartat Lissaboni lepingusse ei lülitatud, see lisati lepingule deklaratsioonina. Harta põhieesmärk on kaitsta inimeste põhiõigusi Euroopa Liidu õigusaktide ja nende kohaldamise taustal liikmesriikides. Euroopa Liidu põhiõiguste harta on esimene õigusakt Euroopa Liidu ajaloos, milles on terviktekstina sätestatud **kodanikuõigused** ning kodanike ja liidu territooriumil elavate muude isikute poliitilised, majanduslikud ja sotsiaalsed õigused.

Euroopa Aatomienergiaühenduse (Euratomy) asutamislepingut on muudetud ainult kohati. Need muudatused on esitatud Lissaboni lepingule lisatud protokollides.

Euroopa Liit (1)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

20

- ✓ *Euroopa Aatomienergia Ühendus (Euratom)*, mis alustasid tegevust lepingute jõustumisel 1. jaanuaril 1958. aastal.
- ✓ *Euroopa liidu leping*, nimetatud ka *Lissaboni lepinguks*. ELi 27 liikmesriigi riigi- ja valitsusjuhid kirjutasid 13. detsembril 2007. aastal Lissabonis lepingule pidulikult alla. Leping jõustus 1. detsembril 2009. aastal.
- ✓ *Euroopa Liidu põhiõiguste harta*. Põhiõiguste hartat Lissaboni lepingusse ei lülitatud, see lisati lepingule deklaratsioonina. Harta põhieesmärk on kaitsta inimeste põhiõigusi Euroopa Liidu õigusaktide ja nende kohaldamise taustal liikmesriikides.
- ✓ *Euroopa Liidu toimimisleping*. Lissaboni lepinguga asendati senine Euroopa Ühenduse asutamisleping Euroopa Liidu toimimise lepinguga.

Euriipa Liit (2). (Slaid 21)

Euroopa Liidu õigusliku olemuse kindlaksmääramisel tuleb võtta aluseks Euroopa Liidu kui organisatsiooni iseloomulikud omadused. Need töötati välja juba Euroopa Majandusühenduse Kohtu 1963. ja 1964. aasta kohtuotsustes¹¹, kuid kehtivad endiselt ka praeguse Euroopa Liidu puhul.

Nende Euroopa Kohtu kahe põhimõttelise kohtuotsuse järgi iseloomustavad järgmised punktid ELi õiguse ainulaadsust ja eripära:

- 1) *institutsiooniline ülesehitus*, mis tagab, et ka Euroopa ühishuvid, st eesmärkides kehtestatud ELi huvid, kujundavad ja mõjutavad tahte kujunemist ELis;
- 2) *volituste üleandmine liidu institutsioonidele*, mis ulatub teistest rahvusvahelistest organisatsioonidest oluliselt kaugemale, tavaliselt riikide ainupädevusse kuuluvatesse valdkondadesse;
- 3) liikmesriikide õiguskordadest sõltumatu *oma õiguskorra loomine*;
- 4) *Euroopa Liidu õiguse vahetu kohaldatavus*, mille kohaselt Euroopa Liidu õiguse sätetel on täielik mõju ühtselt kõikides liikmesriikides ja need annavad nii liikmesriikidele kui nende kodanikele õigusi ja kehtestavad kohustusi;
- 5) *Euroopa Liidu õiguse ülimuslikkus*, millega tagatakse, et Euroopa Liidu õigust ei saa liikmesriigi õigusega tühistada ega muuta ja vastuolu korral on ülimuslik ELi õigus.

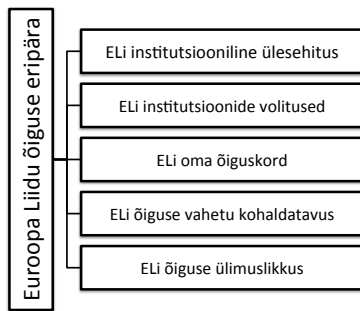
Euroopa Liit on seega iseseisev võimuühendus oma suveräänsete õiguste ja liikmesriikidest sõltumatu õiguskorraga, millele alluvad Euroopa Liidule antud ülesannete valdkondades nii liikmesriigid kui nende kodanikud. toovad ELi iseloomulikud omadused samas välja nii sarnasused kui ka erinevused võrreldes tavaliste rahvusvahelisel õigusel põhinevate organisatsioonidega ja föderatsioonile sarnanevate moodustistega. EL ei ole veel valmis struktuur, vaid pigem „kujunev süsteem“, mille lõplikku olemust pole võimalik ette näha. Tavaliste rahvusvahelisel õigusel põhinevate organisatsioonidega sarnaneb EL ainult selles osas, et ka EL kutsuti ellu rahvusvahelise lepingu alusel. Rahvusvahelise õiguse juurtest on EL siiski juba eemaldunud. Samuti rahvusvahelistel lepingutel põhinevad ELi asutamislepingud on viinud nimelt iseseisva, suveräänsete õiguste ja pädevustega liidu moodustamiseni, millele liikmesriigid on loovutanud Euroopa Liidule osa oma suveräänsest võimust.

Seega ei ole EL „klassikaline“ rahvusvaheline organisatsioon ega riiklik ühendus, vaid nende traditsiooniliste mudelite vahele jääv võimuliit. Juriidilises keeles on selle eriolukorra kirjeldamiseks juurdunud mõiste „**riigiülene organisatsioon**“.

¹¹ **Van Gend & Loosi kohtuasi**. Oma otsuses sedastab Euroopa Kohus järgmist: „EMÜ asutamislepingu eesmärk – luua ühisturg, mille toimimine puudutab ühenduse üksikisikuid otseselt – eeldab, et see leping on enam kui kokkulepe, mis kehtestab ainult aluse lepinguosaliste riikide vahelistele vastastikustele kohustustele. Seda seisukohta kinnitab asutamislepingu preambul, mis ei ole suunatud üksnes valitsustele, vaid ka rahvastele. Konkreetsemalt kinnitab seda selliste asutuste loomine, kellele on antud suveräänsed õigused, mille realiseerimine mõjutab nii liikmesriike kui ka nende kodanikke [...] Sellest tuleb järeldada, et ühendus kehtestab rahvusvahelises õiguses uue õiguskorra, mille huvides riigid, ehkki vähestes valdkondades, on piiranud oma suveräänsed õigusi ja mille subjektide hulka ei kuulu mitte ainult liikmesriigid, vaid ka nende kodanikud.“

Costa vs. ENEL kohtuasi. Oma järeldused nendest ulatuslikest tähelepanekutest võtab Euroopa Kohus kokku järgmiselt: „Asutamislepingust kui iseseisvast õigusallikast tulenevat õigust ei saa selle erilise ja algupära tõttu kummutada riiklike õigussätetega, ilma et see minetaks oma olemuse ühenduse õigusena ja ilma et ühenduse enda õiguslik alus ei muutuks küsitavaks. Kui riigid annavad asutamislepingust tulenevad õigused ja kohustused oma riiklikust õiguskorrast üle ühenduse õiguskorrale, tähendab see iseenesest nende suveräänsete õiguste püsivat piiramist, mida ei saa hilisemate ühepoolsete ühenduse mõistega kokkusobimatute abinõudega tagasi pöörata.“

Euroopa Liit (2)

02.09.12

EBSI õiguse ja avaliku halduse õppetool

21

- ✓ *institutsiooniline ülesehitus*, mis tagab, et ka Euroopa ühishuvid, st eesmärkides kehtestatud ELi huvid, kujundavad ja mõjutavad tahte kujunemist ELis.
- ✓ *volituste üleandmine liidu institutsioonidele*, mis ulatub teistest rahvusvahelistest organisatsioonidest oluliselt kaugemale, tavaliselt riikide ainupädevusse kuuluvatesse valdkondadesse.
- ✓ liikmesriikide õiguskordadest sõltumatu *oma õiguskorra loomine*.
- ✓ *Euroopa Liidu õiguse vahetu kohaldatavus*, mille kohaselt Euroopa Liidu õiguse sätetel on täielik mõju ühtselt kõikides liikmesriikides ja need annavad nii liikmesriikidele kui nende kodanikele õigusi ja kehtestavad kohustusi.
- ✓ *Euroopa Liidu õiguse ülimuslikkus*, millega tagatakse, et Euroopa Liidu õigust ei saa liikmesriigi õigusega tühistada ega muuta ja vastuolu korral on ülimuslik ELi õigus.

Euroopa Liit (3). (Slaid 22)

ELile edastatud ülesannete loetelu sarnaneb väga tugevalt riikliku põhiseaduskorraga. Seejuures ei ole tegemist täpselt piiritletud tehniliste ülesannetega nagu rahvusvahelistes organisatsioonides tavapärase, vaid tegevusvaldkondadega, mis tervikuna kujundavad riikide olemasolu.

ELi ülesannete loetelu on äärmiselt mitmekülgne, hõlmates *majanduslikke, sotsiaalseid ja poliitilisi* ülesandeid.

Majanduslike ülesannete keskmes on ühisturu loomine, mis ühendab liikmesriikide „riiklikud turud“ ja kus kõiki kaupu saab müüa ja teenuseid osutada samadel tingimustel nagu siseturul ning millele on kõikidel liidu kodanikel võrdne ja vaba juurdepääs.

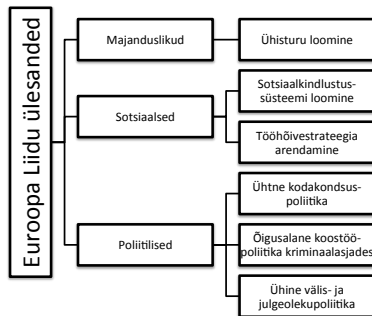
Sotsiaalpoliitikas on ELi ülesanne hoolitseda selle eest, et majandusintegratsiooni eelised ei saaks osaks mitte ainult majanduses aktiivsetele, vaid need kujundaksid ka siseturu sotsiaalset mõõdet. Esimene samm selles suunas on sotsiaalkindlustussüsteemi kasutusele võtmine võõrtöötajate jaoks. See tagab, et ükski töötaja, kes on töötanud enam kui ühes liikmesriigis ja kuulunud seega erinevatesse sotsiaalkindlustussüsteemidesse, ei satuks sotsiaalkindlustuse osas (vanaduspension, invaliidsuspension, ravitoetused, peretoetused, töötutoetused) ebasoodsasse olukorda. Järgmine oluline sotsiaal-poliitiline ülesanne on ELis juba aastaid muret tekitava tööpuuduse taustal Euroopa tööhõivestrateegia arendamine. Liikmesriigid ja EL on kohustatud arendama tööhõivestrateegiat ning edendama eelkõige tööjõu kvalifikatsiooni, kutseõpet ja paindlikkust; samas tuleb kohandada tööturget vastavalt majanduslike muutuste nõuetele. Tööhõive edendamist käsitletakse ühishuvina.

Poliitika valdkonnas on ELi ülesanded seotud liidu kodakondsusega, õiguslase koostööpoliitikaga kriminaalasjades ning ühise välis- ja julgeolekupoliitikaga. Liidu kodakondsusega on liikmesriikide kodanike õigusi ja huve ELis veelgi enam tugevdatud. Ühine välis- ja julgeolekupoliitika seab ELile järgmised ülesanded: 1) ELi ühiste väärtuste, põhihuvide ja sõltumatuse kaitse; 2) ELi ja tema liikmesriikide julgeoleku tugevdamine; 3) rahu säilitamine maailmas ja rahvusvahelise julgeoleku tugevdamine; 4) rahvusvahelise koostöö edendamine; 5) demokraatia ja õigusriigi põhimõtete toetamine ning inimõiguste ja põhivabaduste kaitse; 6) ühiskaitse ülesehitamine.

Kuna EL ei ole riik, saab neid ülesandeid täita ainult sammhaaval. Välispoliitika ja eelkõige julgeolekupoliitika kuuluvad traditsiooniliselt nende valdkondade hulka, millele liikmesriigid pööravad oma suveräänsuse (riigi ülimuslikkuse) säilitamisel eriti suurt tähelepanu, ehkki just selles valdkonnas on ühiseid huve raske määratleda¹². Seepärast langetatakse ühises välis- ja julgeolekupoliitikas ikka veel otsuseid valdavalt riikidevahelise koostöö raames. Siiski on välja arenenud iseseisvad tegevusvahendid, mille abil on riikidevaheline koostöö omandanud kindlad õiguslikud piirjooned.

¹² Nii on ELis tuumarelv ainult Prantsusmaal ja Ühendkuningriigil. Järgmine probleem on see, et kõik ELi liikmesriigid ei kuulu sellistesse kaitseliitidesse nagu NATO ja Lääne-Euroopa Liit.

Euroopa Liit (3)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

22

- ✓ *Majanduslike* ülesannete keskmes on ühisturu loomine.
- ✓ *Sotsiaalpoliitikas* on ELi ülesanne hoolitseda selle eest, et majandusintegratsiooni eelised ei saaks osaks mitte ainult majanduses aktiivsetele, vaid need kujundaksid ka siseturu sotsiaalset mõõdet.
- ✓ *Poliitika* valdkonnas on ELi ülesanded seotud liidu kodakondsusega, õigusosalase koostööpoliitikaga kriminaalasjades ning ühise välis- ja julgeolekupoliitikaga.

Euroopa Liit (4). (Slaid 23)

EL-i institutsioonide alusregulatsioon on antud Euroopa Liidu lepingu artiklis 13 (institutsiooniline raamistik). Selle kohaselt:

1. Liidu käsutuses on institutsiooniline raamistik, mille eesmärk on edendada liidu väärtusi, taotleda liidu eesmärke, teenida liidu, selle kodanike ja liikmesriikide huve ning tagada liidu poliitika ja meetmete kooskõla, tõhusus ning järjepidevus. Liidul on järgmised institutsioonid:

- Euroopa Parlament;
- Euroopa Ülemkogu;
- Euroopa Liidu Nõukogu;
- Euroopa Komisjon;
- Euroopa Liidu Kohus;
- Euroopa Keskpank;
- Euroopa kontrollikoda.

Euroopa Parlament (Euroopa Liidu lepingu artikkel 14) esindab ELiga liitunud riikide rahvaid.

Euroopa Parlamendile anti Lissaboni lepinguga viimati kaugeleulatuvad volitused Euroopa Komisjoni ametisse nimetamisel. Traditsiooniliselt on Euroopa Parlamendil väga tugev positsioon eelarvemenetluses ja nõusolekuõigus kõigi tähtsamate rahvusvaheliste kokkulepete osas, mis puudutab kaasotsustamisvaldkonda, samuti ühinemislepingute osas, mis sõlmitakse uute liikmesriikidega ja mis sätestavad ühinemise tingimused.

Euroopa Ülemkogu on kujunenud ELi liikmesriikide riigi- ja valitsusjuhtide tippkohtumistest. Lissaboni lepinguga loodi Euroopa Ülemkogu eesistuja ametikoht. Euroopa Ülemkogu eesistujal ei ole nagu senistel eesistumisperioodidel mitte riiklik, vaid Euroopa mandaat, mis kestab kaks ja pool aastat, ning vastavaid ülesandeid täidetakse täiskohaga.

Euroopa Liidu Nõukogu (mitte segi ajada Euroopa Nõukoguga) on institutsioon, kus kõigi ELi liikmesriikide ministrid kogunevad õigusaktide vastuvõtmiseks ning poliitika kooskõlastamiseks.

Euroopa Komisjoni koosseisu kuulub igast liikmesriigist üks kodanik. Komisjoni juhib president, keda aitavad seitse asepresidenti, nende hulgas esimese asepresidendina liidu välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja.

Euroopa Liidu Kohus jälgib sõltumatu võimuna Euroopa eeskirjade täitmist, et ühiseid eeskirju tõlgendataks ja kohaldataks igas riigis ühtmoodi.

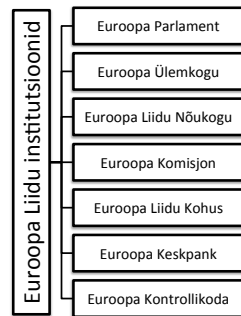
Euroopa Keskpank reguleerib Euroopa ühisraha – euro – kogust ja vastutab selle stabiilsuse eest. *Euroopa Keskpankade Süsteem* (EKPS) ühendab Euroopa Keskpanga ja liikmesriikide keskpangad. EKPSi ülesandeks on määrata kindlaks liidu rahanduspoliitika ja viia seda ellu; ainult EKPSil on õigus anda liidus luba pangatähtede ja müntide emissiooniks.

Kontrollikoja ülesanne on kontrollida Euroopa Liidu tulude ja kulude õigus- ja korrapärasust ning finantsjuhtimise usaldusväärset.

Euroopa Liidus tegutsevad ka n-ö nõuandvad organid nagu: *Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee* ja *Regioonide Komitee*.

Eraldi tuleb nimetada *Euroopa Investeerimispanka*, mis on Euroopa Liidu „tasakaalustatud ja tõrgeteta arengut“ toetavaks finantsasutuseks.

Euroopa Liit (4)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

23

- ✓ *Euroopa Parlament* esindab ELiga liitunud riikide rahvaid.
- ✓ *Euroopa Ülemkogu* on kujunenud ELi liikmesriikide riigi- ja valitsusjuhtide tippkohtumistest.
- ✓ *Euroopa Liidu Nõukogu* on institutsioon, kus kõigi ELi liikmesriigikide ministrid kogunevad õigusaktide vastuvõtmiseks ning poliitika kooskõlastamiseks.
- ✓ *Euroopa Komisjoni* koosseisu kuulub igast liikmesriigist üks kodanik. Komisjon on eelkõige Euroopa Liidu poliitika liikumapanev jõud.
- ✓ *Euroopa Liidu Kohus* on Euroopqa Liidu eeskirjade täitmist jälgiv sõltumatu võim.
- ✓ *Euroopa Keskpang* reguleerib Euroopa ühisraha - euro - kogust ja vastutab selle stabiilsuse eest.
- ✓ *Euroopa Kontrollikoja* ülesanne on kontrollida Euroopa Liidu tulude ja kulude õigus- ja korrapärasust, peale selle kontrollib ta finantsjuhtimise usaldusväärset.

Euroopa Liit (5). (Slaid 24)

Euroopa Liit ei ole mitte ainult õiguslooming, vaid ta püüdleb ka oma eesmärkide poole üksnes õiguslike vahenditega. Ta on õigusest tulenev ühendus.

Esmase õiguse allikatena tuleb nimetada Euroopa Liidu asutamislepinguid, kaasa arvatud nendega kaasnevaid lisasid, liiteid ja protokolle ning lepingute hilisemaid täiendusi ja muudatusi.

Euroopa Liidu institutsioonidele antud volituste rakendamisel loodud õigust nimetatakse liidu *teiseseks õiguseks*, mis on Euroopa Liidu teine tähtis õigusallikas.

See koosneb seadusandlikest aktidest, delegeeritud õigusaktidest, rakendusaktidest ja muudest õigustoimingutest.

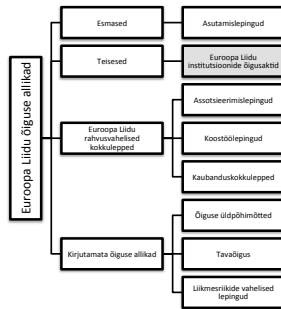
Seadusandlikud aktid on seejuures õigusaktid, mis on vastu võetud seadusandliku tava- või erimenetluse teel. *Delegeeritud õigusaktid* on muud kui seadusandlikud aktid ning need on üldkohaldatavad, mis täiendavad või muudavad seadusandliku akti teatavaid mitteolemuslikke osi. Delegeeritud õigusakt jõustub alles siis, kui Euroopa Parlament ja nõukogu ei ole esitanud seadusandlikus aktis määratud tähtaja jooksul vastuväiteid. *Rakendusaktide* näol on tegemist erandiga põhimõttest, mille kohaselt Euroopa Liidu siduvate õigusaktide rakendamiseks vajalikke meetmeid võtavad liikmesriigid kasutusele vastavalt riiklikele eeskirjadele. *Muud õigusaktid*, näiteks kokkulepped, institutsioonidevahelised kokkulepped või organite sisekorraeeskirjad, mis võimaldavad ELi institutsioonidel esitada mittesiduvaid arvamusi ja teha avaldusi või reguleerida ELi või selle institutsioonide sisemist korraldust.

Kolmas õiguseallikas on seotud Euroopa Liidu rolliga *rahvusvahelisel* tasandil. Euroopa Liit sõlmib „mitteliikmesriikidega” (nn kolmandate riikidega) ja teiste rahvusvaheliste organisatsioonidega kokkuleppeid, nagu: 1) Assotsieerimislepingud; 2) Koostöölepingud ja 3) kaubanduskokkulepped.

Euroopa Liidu õiguse *kirjutamata allikad* on eelkõige *õiguse üldpõhimõtted*. Seejuures on tegemist normidega, mis väljendavad elementaarset ettekujutust *õigusest* ja *õiglusest*, milleks on kohustatud iga õiguskord. Liidu kirjapandud õigus, mis reguleerib peamiselt majanduslikke ja sotsiaalseid aspekte, suudab seda kohustust ainult osaliselt täita, seega kujutavad õiguse üldpõhimõtted endast Euroopa Liidu õiguse üht olulisimat allikat. Nendega saab täita lünki kehtivas õiguses või arendada kehtivat õigust edasi seda õigluse põhimõtete tähenduses tõlgendades. Õiguse põhimõtted viiakse ellu õiguse rakendamisel eelkõige Euroopa Kohtu õiguse mõistmisel. Euroopa Liidu kirjutamata õiguseks peetakse veel ka *tavaõigust*. Selle all mõistetakse tavade või õigusveendumuste alusel sündinud õigust, mis täiendab või muudab esmast või teisest õigust. Sellise Euroopa Liidu tavaõiguse olemasolu võimalus on üldtunnustatud.

Euroopa Liidu viimase õiguse allikana tuleb nimetada *liikmesriikidevahelisi kokkuleppeid*. Neid sõlmitakse, et reguleerida küsimusi, mis on küll tihedas seoses Euroopa Liidu tegevusega, kuid mille jaoks ei ole ELi institutsioonidele pädevust antud. Samuti eksisteerivad liikmesriikide vahel ehtsad rahvusvahelised lepingud, millega tuleb ületada eeskätt riiklike eeskirjade territoriaalne piiratus ja luua ühtne õigus Euroopa Liidu tasandil. See on oluline eelkõige rahvusvahelise eraõiguse valdkonnas.

Euroopa Liit (5)

02.09.12

EBSI õiguse ja avaliku halduse õppetool

24

- ✓ *Esmase õiguse* allikatena tuleb nimetada Euroopa Liidu asutamislepinguid, kaasa arvatud nendega kaasnevaid lisasid, liiteid ja protokolle ning lepingute hilisemaid täiendusi ja muudatusi.
- ✓ Euroopa Liidu institutsioonidele antud volituste rakendamisel loodud õigust nimetatakse liidu *teiseseks õiguseks*.
- ✓ *Euroopa Liidu rahvusvahelised kokkulepped*. Euroopa Liit sõlmib kolmandate riikidega ja teiste rahvusvaheliste organisatsioonidega kokkuleppeid, nagu: 1) Assotsieerimislepingud; 2) Koostöölepingud ja 3) kaubanduskokkulepped.
- ✓ Euroopa Liidu õiguse *kirjutamata allikad* on eelkõige *õiguse üldpõhimõtted* ja ka *tavaõigus*. *Liikmesriikide vahelised lepingud* on piiratud allikaks ja laieneb vaid lepinguosalistele. Selles mõttes võib seda liigitada ka kirjutamata õiguse alla.

Euroopa Liit (6). (Slaid 25)

Ühenduse õigusaktide süsteem tuli Euroopa Liidu asutamisel uuesti „leiutada“. Seejuures tekkis eeskätt küsimus, milline peaks olema ühenduse õigusaktide olemus ja toime. Siinkohal tuli arvestada, et institutsioonid peavad ühelt poolt olema võimelised tõhusalt, st ilma liikmesriikide heale taatele lootmata, tasandama liikmesriikide erinevaid ja ebavõrdseid majanduslikke, sotsiaalseid ja ka ökoloogilisi tingimusi, et kõikidele Euroopa Liidu kodanikele saaks luua võimalikult head elamistingimused. Teiselt poolt aga ei tohi sekkuda riikide õiguskorda rohkem kui hädavajalik. Seepärast järgib Euroopa Liidu õigustoimingute ja õigusloome süsteem läbivalt põhimõtet, et kus on vaja kõikide liikmesriikide jaoks ka üksikasjades ühist eeskirja, tuleb riiklikud eeskirjad asendada Euroopa Liidu õigusaktidega, aga kus selline vajadus puudub, tuleb arvestada liikmesriikide kehtiva õiguskorraga.

Kui vaadelda õigustoiminguid selle järgi, kellele need on suunatud ja missugune on nende mõju liikmesriikidele, siis on Euroopa Liidu õigustoimingute süsteem alljärgnev:

Määrused kui Euroopa Liidu „seadused“. Õigusaktid, millega ELi institutsioonid saavad kõige sügavamalt sekkuda riiklikku õiguskorda, on määrused. Need iseloomustavad rahvusvahelises õiguses kaks täiesti ebatavalist omadust: 1) määrused kehtestavad riigipiire arvestamata ühesuguse õiguse kogu Euroopa Liidus ning kehtivad kõikides liikmesriikides ühtselt ja täielikult; 2) määrused on vahetult kohaldatavad.

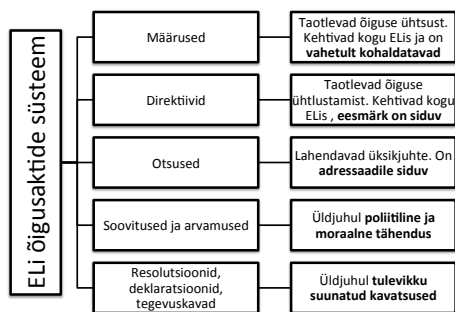
Direktiiv on määruse kõrval Euroopa Liidu kõige olulisem õiguslik vahend. Ühelt poolt püütakse sellega luua Euroopa Liidu õigusele vajalik ühtsus, teiselt poolt aga säilitada riiklike eripärade mitmekesisus. Seega ei ole direktiivi peamine eesmärk mitte õiguse ühtsus, nagu määruisel, vaid õiguse ühtlustamine. Ainult direktiivi püstitatud eesmärk on liikmesriikidele siduv, kuid see jätab neile vabaduse vormi ja vahendite valimisel, et saavutada ühenduse eesmärgid riikliku õiguskorra raames. Euroopa õigussüsteemi õigusaktide kolmanda kategooria moodustavad **otsused**. Need on tüüpilised õigusaktid, millega ELi institutsioonid reguleerivad üksikjuhtumeid siduvalt. Otsusega saavad ELi institutsioonid liikmesriigilt või liidu kodanikult nõuda teatavat tegevust või teatavast tegevusest loobumist ning anda talle õigusi või panna kohustusi.

Otsuse struktuurilisi tunnuseid võib kirjeldada järgmiselt: 1) otsusel on individuaalne kehtivus, mis eristab teda määrusest; 2) otsus on igas osas siduv; 3) otsus kohustab oma adressaate vahetult.

Viimane liidulepingutes sõnaselgelt määratud õigustoimingute kategooria on **soovitused ja arvamused**. Need võimaldavad ELi institutsioonidel pöörduda liikmesriikide ja mõnel juhul ka liidu kodanike poole soovituslikult, st sellega adressaatidele õiguslikke kohustusi tekitamata. Soovitustes antakse adressaadile soovitus teatava toimimise suhtes, kuid ei kohustata teda õiguslikult. Arvamusi avaldavad seevastu liidu organid siis, kui on tegemist parasjagu valitseva olukorra või konkreetsete protsesside hindamisega liidus või liikmesriikides. Kuid osaliselt on need mõeldud ka hilisemate siduvate õigusaktide ettevalmistamiseks või Euroopa Kohtu protsesside eeldusena.

Lisaks on Liidu praktikaskäibes **resolutsioonid, deklaratsioonid ja tegevuskavad**.

Euroopa Liit (6)

02.09.12

EBSI õiguse ja avaliku halduse õppetool

25

- ✓ *Määrused* on õigusaktid, millega ELi institutsioonid saavad kõige sügavamalt sekkuda riiklikku õiguskorda. Määrused on vahetult kohaldatavad.
- ✓ *Direktiivid* on liikmesriikidele siduvad eesmärgi osas, kuid kuidas eesmärk saavutada on liikmesriigi otsustada.
- ✓ *Otsused* on suunatud üksikjuhtude lahendamisele ja on adressaatidele siduvad.
- ✓ *Soovitused ja arvamused* on üldjuhul poliitilise või moraalse tähendusega. Soovitustes antakse adressaadile soovitus teatava toimimise suhtes, kuid ei kohustata teda õiguslikult.
- ✓ *Resolutsioonid, deklaratsioonid ja tegevuskavad* on üldjuhul tulevikku ja Euroopa Liidu arengule suunatud kavatsused. Liidulepingute täpsustamine käib tegevuskava kohaselt, mida nimetatakse 'valgeks raamatuks'. Õiguslikult mittesiduvaid tegevuskavasid nimetatakse nimetatakse 'rohelisteks raamatuteks'.

Õigusaktid

Eesti Vabariigi põhiseadus

Eesti territooriumi haldusjaotuse seadus

Euroopa Liidu leping

Euroopa Liidu põhiõiguste harta

Euroopa Liidu toimimisleping

Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus

Vabariigi Valitsuse seadus

Kirjandus

Anepaio, T. *et al.* Sissejuhatus õigusteadusesse. Tallinn: Juura, 2003.

Arumäe, U. Juhtimine ja õigus I. osa. Sissejuhatus õigusesse. Äriõiguse õpiku käsikiri. Tallinn: Andresson Consulting Network, 2012.

Arumäe, U. Territoriaalne kogukond ja selle juhtimise õiguslik korraldus. Doktoritöö. Tallinn: EBS Print, 2010.

Borchardt, K.-D. *Euroopa Liidu õiguse ABC*. Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2011.

Eesti Vabariigi põhiseadus: Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2002.

Eraõigus. I osa: Abimaterjal kohtunike ja prokuröride twinning-koolituse eraõiguse õppegrupile. Tallinn: Justiitsministeerium, 2001.

Kaugia, S. „Küsimus õigest õigusest.“ *Juridica*, 2, 2009: 67-75.

Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. 2. täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Juura, 2002.

Narits, R., Merusk, K. Õiguse olemusest ja seaduse võimalustest. Riigikogu Toimetised, 2, 2000.

Raska, E. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu: Fontes, 2004.

Tammelo, I. Õiglus ja hool. Tartu: Ilmamaa, 2002.

2. ptk Sissejuhatus tsiviilõigusesse

Õpiväljund

Sissejuhatus tsiviilõigusesse on õigusõpetuse sissejuhatav kursus, mille teemade raames saavad tudengid üldised teadmised tsiviilõiguse olemusest, funktsioonidest, tsiviilõiguse allikatest, tsiviilõigussuhte üldistest teoreetilistest alustest, tsiviilõiguslikust vastutusest jt.

Sissejuhatav kursus annab ülevaate isikute, esemete ja tehingute üldistest küsimustest, aga ka sellistest õigusinstituutidest nagu esindamine, tähtaeg, tähtpäev ja aegummine ning tsiviilõiguste teostamise viisidest.

Kursuse läbinud üliõpilane peaks orienteeruma tsiviilõiguse süsteemis ja tsiviilõiguse teoreetilistes põhiküsimustes, oskama lahendada vastavaid kaasusi ning olema ettevalmistatud äriõiguse järgnevate kursuste omandamiseks.

Tsiviilõiguse mõiste. (Slaid 1)

Mõiste 'tsiviilõigus' tuleneb ladinakeelsest '*ius civile*', mis Rooma õiguse järgi tähendas roomlaste kohta käivat õigust, ehk kviriitlikku õigust. Selle vastandiks oli '*ius gentium*', mis reguleeris roomlaste suhteid mitteroomlastega ehk peregriinidega. Meenutagem, et Eesti kuulub Kontinentaal- ehk Mandri-Euroopa õigussüsteemi, kus tsiviilõigust peetakse eraldi õigusvaldkonnaks ja see on kodifitseeritud. Pretsedendiõigusele põhinev Angloameerika (*common law*) õigussüsteem tsiviilõigust eraldi õigusvaldkonnana ei tunne¹³. Ka Skandinaaviamaades¹⁴, kus tsiviilõigust küll tuntakse, on tsiviilõigus kodifitseerimata.

Kaks tuntumat tsiviilõiguse süsteemi on institutsionaalne ja pandektiline süsteem.

Institutsionaalne süsteem tuleneb Rooma õigusest, kus Rooma juristi Gaiuse teoses "*Institutiones*" on öeldud, et "*kogu õigus, mida me kasutame, käib kas isikute, asjade või hagide kohta*". Tulenevalt sellest jagatakse institutsionaalse süsteemi puhul tsiviilõigusnormid kolme gruppi: 1) isikutega seotud normid; 2) asjaõigused ja 3) õiguste omandamise viisid.

Pandektiline süsteem tuleneb samuti Rooma õigusest, keiser Justinianuse korraldusel koostatud *Corpus iuris civilis*'e teise osa pealkirjast "*Digesta seu Pandectae*". Saksa õiguses on seda süsteemi edasi arendatud, mistõttu on tsiviilõiguse pandektiline süsteem kasutusel n-ö germaani õigusperekonna riikides. Pandektilise süsteemi puhul jagatakse tsiviilõigusnormid viide gruppi: 1) üldosa; 2) asjaõigus; 3) võlaõigus; 4) perekonnaõigus ja 5) pärimisõigus. Ka Eesti ja lõunanaaber Läti tsiviilõiguseadustik kuuluvad germaani õigusperekonda.

Siiski on selline kahe süsteemi eristamine mõneti kunstlik, kuna peamised tsiviilõiguse valdkonnad kattuvad.

Mis tähtsust omab selline liigitamine ja vahetegu ettevõtja ja juhi igapäevases tegevuses? Esmapilgul tundub, et ei mingit, aga... Need ettevõtjad ja juhid, kelle ärisuhted ulatuvad Eestist kaugemale, peavad arvestama sellega, et Eestis kehtiv õigus ja selle põhimõtted ei ole ainsad võimalikud. Kui sellega ei arvestata, võidakse piiritagusest äripartnerist isegi samu termineid kasutades mööda rääkida¹⁵ - tagajärg võib olla üsna ebasoovitav...

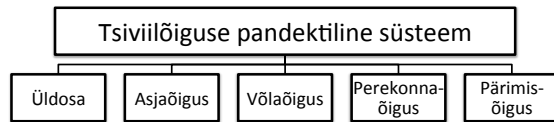
Eelkirjeldatud tsiviilõiguse süsteem või selle puudumine ei mõjuta aga tsiviilõiguse mõistemääratlust. Autor määratleb tsiviilõigust Varul *et al.* eeskujul (kuid siiski veidi teistsuguses sõnastuses) järgmiselt: "*Tsiviilõigus on eraõiguse valdkonda kuuluv õigusõigusharu, mis kehtestab teatud valdkonnasisesed ja -üleused üldnormid ning hõlmab õigusharusiseseste ja -üleste õigusinstituutide, sh asjaõiguse, võlaõiguse, perekonnaõiguse ja pärimisõiguse ning isikute kohta käivad normid.*"

¹³ Siin on kaks erandit: 1) USA Louisiana osariigi *Louisiana Civil Code* ja 2) Kanada Quebeci provintsi *Civil Code of Quebec*, mis mõlemad kuuluvad romaani õigusperekonda.

¹⁴ Skandinaavia õigusperekonna tuumikusse kuuluvad Taani, Norra ja Rootsi, kuid sellest on ajaloolistel ja kultuurilistel põhjustel olulisel määral mõjutatud ka Soome ja Islandi õigus, mistõttu tuleb ka viimased lugeda sellesse õigusperekonda kuuluvateks.

¹⁵ Näiteid pole vaja kaugelt otsida – Soomes ja Eestis kehtiv ühinguõigus käsitleb juhtimistasandeid erinevalt. See on aga kaasa toonud hulganisti arusaamatusi soomlastest ettevõtjatele, kes palkavad Eestis tegutsevale äriühingule tegevdirektori (*toimitusjohtaja*), arvates, et sellisel ametikohal töötaval isikul on samad õigused ja kohustused kui Soomes tegutseval vastaval ametivennal. Samas teame, et Eestis kehtiv õigus tegevdirektorit ei tunnista – selle asemel on meil juhatus ja selle esimees või juhataja.

Tsiviilõiguse mõiste

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

1

- ✓ *Üldosa* sätestab tsiviilõiguse üldised põhimõtted, mis laienevad kõigile tsiviilseadustele (ja mitte ainult).
- ✓ *Asjaõigus* käsitleb asju, nende valdamist ja omandi küsimusi jt asjadega seonduvaid õigusinstituute.
- ✓ *Võlaõigus* on sisuliselt lepinguõigus.
- ✓ *Perekonnaõigus* reguleerib perekonnasuhteid, sh abikaasade ühisomandi jt varalisi küsimusi.
- ✓ *Pärimisõigus* reguleerib vara üleminekut pärandaja surma korral.

Tsiviilõiguse põhiprintsiibid. (Slaid 2)

Privaatautonomia põhimõte tähendab üldise määratluse kohaselt õigussuhete kujundamist üksikisiku poolt vastavalt oma enese tahtele. Isik saab vabalt realiseerida privaatautonomiat, ehk vabalt otsustada oma õigussuhete kujundamise ja selle üle, kas üldse, kellega ja millistel tingimustel õigussuhtesse astuda, arvestades reeglina oma eesmärkide saavutamisel teiste isikutega.

Isikute võrdsuse põhimõtet ei tohi segi ajada põhiseaduses ja võrdse kohtlemise seaduses sätestatud diskrimineerimiskeeluga. Isikute võrdsus tsiviilõigussuhetes (laiemalt eraõiguslikes suhetes) tähendab, et õigussuhte poolte vahel puudub alluvussuhe ja pooled on õigussuhtes olemuslikult võrdsed.

Dispositiivsuse põhimõte on privaatautonomia väljenduseks eraõiguses ja seda on käsitletud ka kui lepingu- või tehinguvabadust. Dispositiivsus on omane põhiliselt võlaõigusele (mitte nt perekonna- või asjaõigusele). Teisalt rakendub dispositiivsuse printsiip laiemalt kui üksnes lepinguõiguses ja ei ole võõras ka nt ühinguõigusele. Dispositiivsuse põhimõttega antakse isikutele õigus kujundada oma õigussuhteid oma soovi kohaselt. Dispositiivsus ongi õigusnormi tekstist äratuntav põhimõtte: "*Kõik see, mis pole keelatud, on lubatud*" järgi.

Hea usu põhimõte on seaduse nõue, et õigussuhte pooled käituks üks- või teineteise suhtes nagu õiglased ja ausalt mõtlevad inimesed. Heas usus käitumine tähendab *inter alia* poolte kohustust teha koostööd, kaitsta üks- ja teineteise huve ning edastada vajalikku informatsiooni. Hea usu põhimõte on abstraktne ning seda tuleb igal konkreetsel juhul sisustada. *Common law* maades ei ole heal usul sellist tähtsust, kuna selle asemel tuntakse pigem härrasmehelikku käitumist ja valetamisest hoidumise kohustust. Nendes maades on oluliselt suurema tähtsusega mõistlikkuse põhimõte.

Mõistlikkuse põhimõte, nagu vihjatud, ei ole siis otseselt germaani õigusperekonna printsiip vaid rohkem Anglo-Ameerika õiguse põhimõte. Võlasuhte poolte käitumise hindamisel mõistlikkuse põhimõtte alusel lähtutakse neutraalse isiku käitumismudelidest ning arvestatakse konkreetse võlasuhte asjaolusid eesmärgiga kindlustada vaidluse lahendamisel võlasuhte majanduslikku efektiivsust.

Siin peetakse muuhulgas silmas nii ratsionaalsust kui ökonoomsust. Enam on see võlaõiguse kontekstis kasutatav nt kohustuse täitmise aja, koha, viisi jms kindlaksmääramisel.

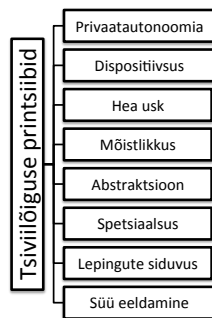
Abstraktsiooni põhimõte tähendab lühidalt tsiviilõiguses kohustus- ja käsutustehingu õiguslikku eristamist.

Spetsiaalsuse põhimõte (nimetatud ka *määratletuse põhimõte*) tähendab, et nt kõik asjaõigused kehtivad ainult üksikute asjade kohta, mistõttu peavad asjaõiguslikud tehingud käsitlema konkreetseid individualiseeritud asju.

Lepingute siduvuse põhimõte seob tehingu pooli antud lubadustega ja kaitseb lubaduse saajate õigustatud huvi kohustuste täitmise suhtes. *Pacta sunt servanda!*

Süü eeldamise põhimõte. Nii kriminaal- kui tsiviilvastutuse korral on isiku süüline käitumine üheks vastutuse eelduseks. Karistusõiguses on tuntud süütuse presumptsiooni instituut. Deliktiõigusliku vastutuse korral on lähtumine isiku eeldatavast süüst sageli otstarbekam ja õiglasem kui eeldatava süütuse tunnustamine. Eestis on seadusandja otsustanud, et deliktiõiguses tuleb lähtuda kahju tekitaja eeldatavast süüst.

Tsiviilõiguse põhiprintsiibid

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

2

- ✓ *Privaatautonomia põhimõte* tähendab üldise määratluse kohaselt õigussuhete kujundamist üksikisiku poolt vastavalt oma enese tahtele.
- ✓ *Dispositiivsuse põhimõttega* antakse isikutele õigus kujundada oma õigussuhteid oma soovi kohaselt.
- ✓ *Hea usu põhimõte* on seaduse nõue, et õigussuhte pooled käituks üks- või teineteise suhtes nagu õiglased ja ausalt mõtlevad inimesed.
- ✓ *Mõistlikkuse põhimõtte rakendamisel* lähtutakse neutraalse isiku käitumismudelist ning arvestatakse konkreetse võlasuhte asjaolusid eesmärgiga kindlustada vaidluse lahendamisel võlasuhte majanduslikku efektiivsust.
- ✓ *Abstraktsiooni põhimõte* tähendab lühidalt tsiviilõiguses kohustus- ja käsutustehingu õiguslikku eristamist.
- ✓ *Spetsiaalsuse põhimõte* (nimetatud ka *määratletuse põhimõte*) tähendab, et nt kõik asjaõigused kehtivad ainult üksikute asjade kohta, mistõttu peavad asjaõiguslikud tehingud käsitlema konkreetseid individualiseeritud asju.
- ✓ *Lepingute siduvuse põhimõte* seob tehingu pooli antud lubadustega ja kaitseb lubaduse saajate õigustatud huvi kohustuste täitmise suhtes.
- ✓ *Süü eeldamise põhimõte* tähendab, et kuna isiku süüline käitumine on üheks vastutuse eelduseks lähtutakse isiku eeldatavast süüst.

Tsiviilõiguse allikad. (Slaid 3)

Ka tsiviilõiguse allikateks on sellised n-ö õigusnormide objektiivse esinemise vormid nagu põhiseadus ja sellel põhinevad seadused ning seaduste alusel ja nende täitmiseks vastuvõetud määrused, inimõiguste ülddeklaratsioon, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, Euroopa Liidu õigus ning rahvusvahelise õiguse norme sisaldavad välislepingud. Siinkohal vaid mõned tsiviilõiguslikku spetsiifikat sisaldavad lisamärkused.

Tsiviilseadused, mis on otsesteks tsiviilõiguse allikateks on TsÜS, VÕS, AÕS, PKS ja PärS. Nendes on sätestatakse ka *tsiviilõiguse põhiprintsiibid*, kui üldised juhised, mis peaks suunama õigusloomet ja olema aluseks õigussuhtes osalejate käitumise hindamisel.

Välislepingud on riikidevahelised kahe- või mitmepoolsed kokkulepped, mis ei seo kolmandaid riike. PS § 123 lg 2 järgi

kui Eesti seadused või muud aktid on vastuolus Riigikogu poolt ratifitseeritud välislepingutega, kohaldatakse välislepingu sätteid.

Olulisema tsiviilõiguse allikana välislepingu mõttes saab nimetada ÜRO Viini 1980. aasta konventsiooni rahvusvahelise ostu-müügi lepingute kohta. Nimetada tuleb ka mitmeid tööstusomandi õiguskaitse rahvusvahelist kokkulepet nagu tööstusomandi kaitse Pariisi konventsioon, Ülemaailmse Intellektuaalse Omandi Organisatsiooni (WIPO) asutamisleping ja Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) asutamisleping (Marrakeši leping) ning viimase lisad. Märkida tuleb ka riikidevahelisi kahepoolseid õigusabilepinguid. Neid on hetkel kokku kuus.

Vastavalt TsÜS § 1 lg 2 on tsiviilõiguse allikaks *tava*. Tavanormid, kui sotsiaalsed käitumisnormid, muutuvad tavaõiguseks pikemaajalise rakendamise käigus siis kui käibes osalevad isikud hakkavad pidama neid norme õiguslikult siduvaks.

Ka *praktika* leiab seaduses õigusliku tähenduse, kuid praktika ei ole võrreldav tavaga, sest praktika all peetakse silmas üksnes konkreetse võlasuhte poolte vahelist käitumispraktikat (VÕS § 25 lg 1):

Lepingupooled on oma majandus- või kutsetegevuses sõlmitud lepingu puhul kohustatud järgima iga tava, mille järgimises nad on kokku leppinud, ja praktikat, mis on nendevahelistes suhetes tekkinud.

Nii tava kui praktika puhul tuleb arvestada sellega, et üksnes kohus saab tunnustada teatud tavareeglid või praktika õiguslikult siduvaks.

Kohtupraktikat ei peeta meie õigusruumis õiguse, sh tsiviilõiguse, allikaks. Autor on seisukohal, et praktikas on Riigikohtu lahend käsitletav õiguse allikana, mida ka teooria peab ajapikku hakkama tunnustama kui reeglit ja kui õiguse allikat. Autori sellist seisukohta toetab asjaolu, et Euroopa Kohtu otsused on õigusteooria kohaselt tsiviilõiguse allikaks – tõsi, seda tulenevalt Euroopa Liidu õiguse ülimuslikkusest siseriikliku õiguse suhtes.

Tsiviilõiguse allikaks tuleks lugeda ka tööõiguslikku *kollektiivlepingut*, kuna see mõjutab normatiivselt kolmandaid isikuid ja tsiviilõiguslikud põhimõtted ei ole kollektiivlepingute normatiivse reguleerimise puhul selle muutmise eesmärgil kasutatavad.

Küsitav on seadusandja kavatsuse ja eesmärkide, aga ka nt õigusteadlaste arvamuste käsitlemine õiguse allikana. Küll on nendel tähtsust õiguse tõlgendamisel.

Tsiviilõiguse allikad

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

3

- ✓ *Õiguse üldised allikad.* Ka tsiviilõiguse allikateks on põhiseadus ja sellel põhinevad seadused ning seaduste alusel ja nende täitmiseks vastuvõetud määrused jt.
- ✓ *Tsiviilseadused,* mis on otsesteks tsiviilõiguse allikateks on TsÜS, VÕS, AÕS, PKS ja PärS.
- ✓ *Välislepingud* on riikidevahelised kahe- või mitmepoolsed kokkulepped, mis ei seo kolmandaid riike.
- ✓ *Tavanormid,* kui sotsiaalsed käitumisnormid, muutuvad tavaõiguseks pikemaajalise rakendamise käigus siis kui käibes osalevad isikud hakkavad pidama neid norme õiguslikult siduvaks.
- ✓ Ka *praktika* leiab seaduses õigusliku tähenduse, kuid praktika ei ole võrreldav tavaga, sest praktika all peetakse silmas üksnes konkreetse võlasuhte poolte vahelist käitumispraktikat.
- ✓ *Kohtupraktikat* ei peeta meie õigusruumis õiguse, sh tsiviilõiguse, allikaks, kuid autor on seisukohal, et praktikas on Riigikohtu lahend käsitletav õiguse allikana.
- ✓ Tsiviilõiguse allikaks tuleks lugeda ka tööõiguslikku *kollektiivlepingut.*

Tsiviilõiguste ja –kohustuste tekkimise alused. (Slaid 4)

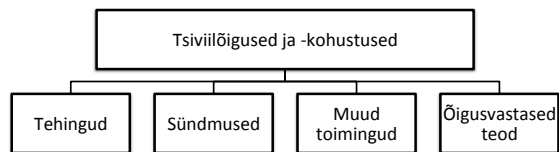
Kõige olulisem õiguste ja kohustuste tekkimise alus on *tehing*. Tehingud on tahtlikult suunatud õigusliku tulemuse saavutamisele. Tehingute puhul saab rääkida siiski õiguspärastest tehingutest, sest õigusvastased tehingud on kas tühised või tühistatavad.

Sündmused on sellised tegelikkuse asjaolud, millede tekkimine või kulgemine ei sõltu inimtahtest (looduskatastroofid ja muud loodusnähtused, inimese sünn ja surm). Mitte kõik sündmused ei too kaasa tsiviilõiguste ja –kohustuste tekkimist, vaid üksnes need, mis toovad kaasa kellegi subjektiivsete õiguste ja kohustuste tekkimise, muutmise või lõppemise. Nii ei pruugi laastav tormituul õiguslikku tähendust omada, samas sellest võib kindlustusvõtjal tekkida nõudeõigus kindlustusühingu vastu.

Võrreldes tehingutega ei ole *muud toimingud*, millega seadus seob tsiviilõiguste ja –kohustuste tekkimise, sellised õiguspärased teod, kus õiguslik tagajärg oleks seotud vastava tahte ja tahteavaldusega, vaid Varuli *et al.* järgi kaasnevad õiguslikud tagajärjed konkreetse teoga seadusest tulenevalt. Muu õigustoimingu nt on raamatu avaldamine, maali valmistamine jms, kus õiguslikud tagajärjed kaasnevad, nii autorile kui teistele isikutele.

Õigusvastase teo korral keegi rikub teise subjektiivseid õigusi ja sellega ka objektiivset õigust. Varuli *et al.* järgi on selline rikkumine eelduslikult õigusvastane tegu, mis tekitab kannatanud poolele uut laadi subjektiivse õiguse, kas õiguse nõuda kahju hüvitamist või kasutada mingit muud õiguskaitsevahendit.

Tsiviilõiguste ja –kohustuste tekkimise alused

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

4

- ✓ *Tehing* on suunatud õigusliku tulemuse saavutamisele.
- ✓ *Sündmused* on sellised tegelikkuse asjaolud, millede tekkimine või kulgemine ei sõltu inimtahtest.
- ✓ *Muud toimingud* on sellised õiguspäraseid teod, kus kaasnevad õiguslikud tagajärjed konkreetse teoga seadusest tulenevalt.
- ✓ *Õigusvastase teo* korral keegi rikub teise subjektiivseid õigusi ja sellega ka objektiivset õigust.

Õigusjärglus. (Slaid 5)

Õigusjärgluse all mõistetakse isikuga lahutamatult mitte seotud tsiviilõiguste ja -kohustuste täismahulist üleminekut ühelt isikult teisele.

TsÕS-i § 6 lg 1 ja 2 kohaselt:

Võivad tsiviilõigused ja -kohustused üle minna ühelt isikult teisele (õigusjärglus), kui need ei ole seadusest tulenevalt isikuga lahutamatult seotud. Õigusjärgluse aluseks on tehing või seadus.

Õigused ja kohustused antakse üle üleandmise tehinguga (käsutustehing). Iga õigus ja kohustus tuleb eraldi üle anda, kui seadusest ei tulene teisiti. Seadus on õigusjärgluse aluseks nt seadusjärgse pärimise puhul (PärS § 9 lg 1 ja § 10 lg 1).

Teoreetiliselt võib õigusjärgluse liigitada kaheks: 1) üldõigusjärglus ja 2) eriõigusjärglus.

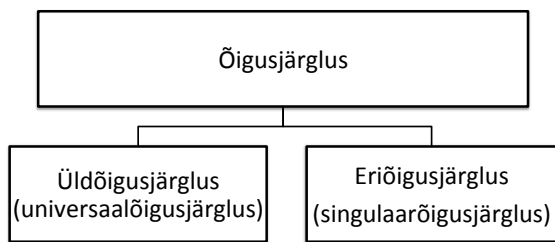
Ehkki kehtivad tsiviilseadused ei tunne mõistet üld- ja eriõigusjärglus, tuntakse neid tsiviilmenetlusõiguses (TsMS § 209 lg 1 ja § 210 lg 2).

Üldõigusjärgluse puhul lähevad õiguse omandajale üle kõik õiguse üleandja õigused ja kohustused (nt pärimise korral).

Eriõigusjärgluse puhul läheb õiguse omandajale üle kas üks või mõni õiguse üleandja õigus ja kohustus (nt tehingu alusel üleantavad õigused ja kohustused).

Isikuga lahutamatult seotud on õigused ja kohustused, mida ei saa isikust lahutada. Selle nt on autoriõigus (AutÕS § 11 lg 2) või õigus saada ülalpidamist abikaasalt või vanemalt (PKS §-d 21-22 ja § 60 jj). Seetõttu ei saa nimetatud õigusi ka pärandada.

Õigusjärglus

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

5

- ✓ *Üldõigusjärgluse* puhul lähevad õiguse omandajale üle kõik õiguse üleandja õigused ja kohustused.
- ✓ *Eriõigusjärgluse* puhul läheb õiguse omandajale üle kas üks või mõni õiguse üleandja õigus ja kohustus.

Isikud (1). (Slaid 6)

Isik tähendab õiguslikus mõttes õigussubjektiks olemist, ehk siis füüsilist või juriidilist isikut, kellel on teatud subjektiivsed õigused ja kes kannavad teatud subjektiivseid kohustusi. Isikut kui õigussubjekti iseloomustavad tsiviilõiguslikus mõttes eelkõige õigus- ja teovõime.

Õigusvõime all tuleb mõista õiguslikult tagatud võimalust omada kõiki tsiviilõigusi ja kanda kõiki tsiviilkohustusi. Õigusvõimet tuleb käsitleda õigussuhte kontekstis, ehk siis nt kui õigust olla omanikuks, lepingupooleks, omada autoriõigusi, olla aktsionäriks või osanikuks jne, unustamata siiski ka üldisi isiksuse õigusi, nagu õigus elule, eraelu kaitsesele jt.

Õigusvõime on universaalne - **igal füüsilisel isikul on ühetaoline ja piiramatu õigusvõime.** See tähendab, et õigusvõime ei sõltu inimese võimest oma tegudega õigusi ja kohustusi omandada. Õigusvõime on ühetaoline nii inimesel kui täiskasvanul, sõltumata sellest, kas nad ise sellest teadlikud on või mitte.

Tuleb siiski rõhutada, et teatud juhtudel võib isiku konkreetseid tsiviilõigusi piirata. Nii võib kohus teatud ajaks piirata või välistada isiku õigusi, võttes süüdimõistetult lisakaristusena kuni kolmeks aastaks teataval ametikohal töötamise või teataval tegutsemisalal tegutsemise õiguse, kui isik mõistetakse süüdi kutse- või ametiõiguste kuritarvitamise või ametikohustuste rikkumisega seotud kuriteo eest (KarS § 49). Samuti võib kohus kohaldada süüdimõistetule suhtes ettevõtluskeeldu tähtajaga üks kuni viis aastat, kui isik mõistetakse süüdi nt ametiõiguste kuritarvitamise või ametikohustuste rikkumisega seotud kuriteo eest (KarS § 49¹ lg 1).

Õigusvõime on küll tsiviilõiguse instituut, aga selle on tähendus ka haldus- ja kohtumenetluses ning muudes avaliku õiguse valdkondades.

Oluline on osundada sellisele mõistele nagu **tsiviilkohtumenetlusõigusvõime**, milline on tsiviilkohtumenetluse (vt TsMS § 201) instituut. Tsiviilkohtumenetlusõigusvõime on isiku võime omada tsiviilmenetlusõigusi ja kanda tsiviilmenetluskohustusi.

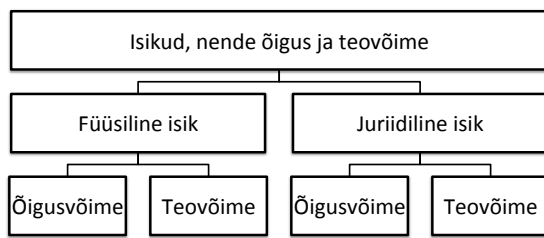
TsÜS § 8 lg 1 järgi on **füüsilise isiku teovõime võime iseseisvalt teha kehtivaid tehinguid**, ehk siis tekitada tehingute tegemise läbi muudatusi oma õigustes ja kohustustes, neid omandades, muutes või lõpetades.

Erinevalt õigusvõimest eeldatakse teovõime puhul, et isik saab adekvaatselt aru oma tegude tähendusest.

Teovõime kõrval tuleb eristada **deliktivõimet**, s.o võimet aru saada oma teo õigusvastasusest (vt täpsemalt VÕS § 1052). Deliktivõime omab tähendust kahju õigusvastase tekitamise korral, tähendades võimet vastutada ise tekitatud kahju eest. Teo- ja deliktivõimet ühendavaks mõisteks on seaduses määratlemata üldmõiste - **tegutsemisvõime**. Viimast saab määratleda kui isiku võimet oma tegudega omandada tsiviilõigusi ja -kohustusi ning ise vastutada.

Samuti vajab rõhutamist **tsiviilkohtumenetlusteovõime** instituut (TsMS § 202. Sama põhimõte laieneb ka halduskohtumenetlusele ja haldusmenetlusele. Tsiviilkohtumenetlusteovõime on isiku võime oma tegudega kohtus teostada tsiviilmenetlusõigusi ja täita tsiviilmenetluskohustusi. Seega on tsiviilkohtumenetlusteovõime üldisest teovõimest kitsam ja ei sisalda tehingute tegemise võimet.

Isikud (1)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

6

- ✓ *Füüsiline isik* on inimene.
- ✓ *Juriidiline isik* on inimeste moodustatud organisatsioon.
- ✓ *Õigusvõime* all tuleb mõista õiguslikult tagatud võimalust omada kõiki tsiviilõigusi ja kanda kõiki tsiviilkohustusi.
- ✓ *Teovõime* all tuleb mõista isiku võimet iseseisvalt teha kehtivaid tehinguid, ehk siis tekitada tehingute tegemise läbi muudatusi oma õigustes ja kohustustes, neid omandades, muutes või lõpetades.

Isikud (1 järg). (Slaid 6)

Seaduse tekst on juriidilise isiku õigusvõime küsimuses üsna lakooniline, nimetades, et **juriidilise isiku õigusvõime on võime omada tsiviilõigusi ja kanda tsiviilkohustusi**. Juriidiline isik võib omada kõiki tsiviilõigusi ja -kohustusi, välja arvatud neid, mis on omased üksnes inimesele. Eraõigusliku juriidilise isiku õigusvõime tekib seadusega ettenähtud registrisse kandmisest (TsÜS § 26 lg 1 ja 2). Seega alates registrisse kandmisest saab juhatas võtta ühingu kohustusi ja alates registrisse kandmisest on ühingu teatud tsiviilõigused, mida teised isikud peavad austama.

Kui õigusvõime instituudi osas võib füüsilise ja juriidilise isiku vahel täheldada teatud sarnasust, siis teisiti on juriidilise isiku teovõimega.

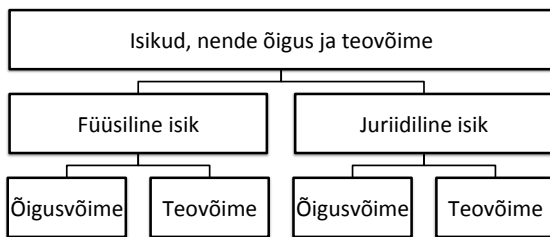
Tegelikult seadus otsesõnu **juriidilise isiku teovõimest** ei räägigi. Samas tuleb tõdeda, et ainuvõimalik on, et juriidilise isiku õigus-, teo- ja ka deliktivõime tekivad samaaegselt. Oleks raske ette kujutada, et pärast juriidilise isiku registrisse kandmist (õigusvõime tekkimist) tuleb veel aasta-paar oodata, kuni ühing 'küpseb', enne kui saab teo- ja deliktivõimeliseks.

Juriidilise isiku teovõime instituuti on võimalik tuletada TsÜS § 31 lg 5 tekstist, mille kohaselt **juriidilise isiku organi tegevus loetakse juriidilise isiku tegevuseks**. See ei ole autori arvates ideaalne sõnastus, sest juriidilise isiku organ on samasugune fiktsioon kui juriidiline isik ise. Samas on võimalik TsÜS § 31 lg 5 sõnastusest aimata, mida seadusandja on mõelnud. Ja mõeldud on ilmselt seda, et **juriidilise isiku teovõime väljendub juriidilise isiku organite liikmete võimes teha juriidilise isiku nimel kehtivaid tehinguid**. Tõsi, peamiselt puudutab see küll juriidilise isiku juhatuse kui seadusjärgse esindaja taset.

Varul *et al.* on rõhutanud, et esindusorgani liikme poolt tehtava tehingu ja selle tagajärgede omistamine juriidilisele isikule eeldab kahe tingimuse täitmist: a) tehing on tehtud kehtiva esindusõiguse alusel (s.t esindusüigust ei ole piiratud ühisesinduse kaudu, ehk siis *registrisse kantud välised esindusõiguse piirangud*); b) tehing on tehtud juriidilise isiku nimel. Samuti osundavad nimetatud autorid *sisesuhetest tulenevatele piirangutele*: a) piirangud, mida on võimalik registrisse kanda, kuid mida ei ole registrisse kantud (nt ühingu lepingust või põhikirjast tulenev esinduspiirang, mida pole registrisse kantud, kuid millest tehingu teine pool teab või peab teadma – autori märkus); b) piirangud, mida ei ole võimalik registrisse kanda (nt nõukogu või üldkoosoleku nõusoleku eiramine tehingu tegemisel juhatuse liikme poolt – autori märkus).

Eelnenust saab järeldada, et ilma inimesteta ei ole organisatsioone (sh ühingu) nagu ei ole ilma inimesteta ka ühingu organeid.

Isikud (1)

02.09.12

EBSI õiguse ja avaliku halduse õppetool

6

- ✓ *Füüsiline isik* on inimene.
- ✓ *Juriidiline isik* on inimeste moodustatud organisatsioon.
- ✓ *Õigusvõime* all tuleb mõista õiguslikult tagatud võimalust omada kõiki tsiviilõigusi ja kanda kõiki tsiviilkohustusi.
- ✓ *Teovõime* all tuleb mõista isiku võimet iseseisvalt teha kehtivaid tehinguid, ehk siis tekitada tehingute tegemise läbi muudatusi oma õigustes ja kohustustes, neid omandades, muutes või lõpetades.

Füüsilise isiku teovõime piiramine. (Slaid 7)

Tulenevalt asjaolust, et teovõime tähendab võimet teha iseseisvalt kehtivaid tehinguid, mis eeldab piisavat intellektuaalset taset ja sellega kaasnevat arusaamisvõimet tehingust ja selle tagajärgedest, on seadusega reguleeritud füüsilise isiku **teovõime piiramine**. Piirangute seadmisel lähtub seadus kahest olulisest kriteeriumist – **vanus** ja **vaimne tervis**. Nii on täielik teovõime 18-aastaseks saanud isikul (täisealisel). Alla 18-aastasel isikul (alaealisel) ja isikul, kes vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu kestvalt ei suuda oma tegudest aru saada või neid juhtida, on piiratud teovõime.

Täisealise isiku piiratud teovõime mõjutab isiku tehingute kehtivust üksnes ulatuses, milles ta ei suuda oma tegudest aru saada või neid juhtida. Vastavalt TsÜS § 9 lg 1 võib kohus vähemalt 15-aastase alaealise piiratud teovõimet laiendada, kui see on alaealise huvides ja alaealise arengutase seda võimaldab. Nimetagem siinkohal kaks tüüpilisemat alaealise teovõime laiendamise võimalust, kus on suure tõenäosusega kohane väita, et tegemist on teovõime laiendamisega alaealise huvides: **abiellumine** ja **ettevõtlusega tegelemine**.

Vaimsest seisundist tulenevalt piiratud teovõimega isik on seda objektiivselt oma seisundi tõttu, mis tugineb psühhiaatrilisele ekspertiisile. Inimese psüühiline seisund võib olla muutuv, mistõttu võib ta ühtede tehingute tegemisel olla piiratud teovõimega ja teiste tegemisel teovõimeline. Piiratud teovõimet tuvastatakse üldjuhul mingi nõude üle käiva vaidluse käigus või siis seoses eestkostja määramisega. Oluline on siiski veelkord rõhutada, et teovõime kitsendamine või laiendamine on kohtu pädevuses.

Tehingute tegemisel tuleb arvestada sellega, et piiratud teovõime võib olla erineva ulatusega. Nii võib eristada nelja kategooriat tehinguid:

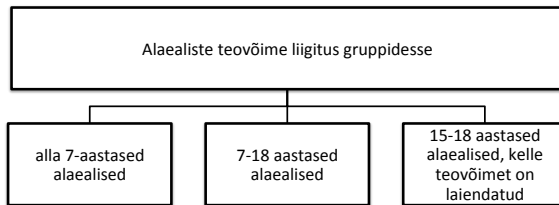

Kuna piiratud teovõimega isik ei ole iseseisvalt võimeline tegema kehtivaid tehinguid ja kui ei ole järgitud TsÜS § 10-13 sätestatud, on õiguslikuks tagajärjeks **tehingu tühisus**. Tühisel tehingul ei ole algusest peale õiguslikke tagajärgi (TsÜS § 84 lg 1) - tühine tehing on kehtetu.

Seega alaealiste isikute puhul kehtib põhimõte, et neil peab olema **seaduslik esindaja**. Seaduslikuks esindajaks lapsele on tema vanemad. Kui alaealisel vanemaid ei ole, määratakse talle **eestkostja**. Eestkostja määratakse ka piiratud teovõimega täiskasvanule.

Ka teovõimelise isiku vaimutegevus võib olla ajutiselt häiritud, mille tulemusena isik ei suuda tegelikkusest adekvaatselt aru saada. Selline häire võib olla põhjustatud haigusega, ravimitega, joobega vms. ja sellist olukorda nimetatakse **otsusevõimetuseks**.

Füüsilise isiku teovõime piiramine

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

7

- ✓ Täielik teovõime on 18-aastaseks saanud isikul.
- ✓ Kohus võib vähemalt 15-aastase alaealise piiratud teovõimet *laiendada*, kui see on alaealise huvides ja alaealise arengutase seda võimaldab.
- ✓ Piirangute seadmisel lähtub seadus kahest olulisest kriteeriumist – *vanus* ja *vaimne tervis*.

Juriidiline isik (1). (Slaid 8)

Varul *et al.* järgi on **juriidiliseks isikuks selline isikute ja varade ühendus, mida kehtiv õiguskord on isikuna tunnustanud**. Tuntumad juriidilise isiku mõistet käsitlevad teooriad on: fiktsiooniteooria, orgaaniline teooria, sihtvara teooria ja juriidiline teooria.

Fiktsiooniteooria kohaselt on algseks ja tõeliseks õigussubjektiks inimene. Juriidiline isik on üksnes väljamõeldis, ehk fiktsioon, mis võimaldab teatud inimkooslusi käsitlega õigussubjektidena, tagades seeläbi neile kooslustele tegevuseks ja õiguskäibeks vajaliku õigusvõime. Fiktsiooniteooria ei tunnista juriidilise isiku teovõimet, kusjuures teovõime küsimus lahendatakse esinduse instituudi kaudu. Fiktsiooniteooria ei võimalda ka juriidilise isiku huvides tegutseva füüsilise isiku tegevuse omistamist juriidilisele isikule.

Orgaaniline teooria, ehk reaalse sidususe teooria kohaselt tuleneb juriidilise isiku õigussubjektsus õiguse enese mõttest. Juriidilist isikut peetakse reaalseks ja tegelikuks, oma tahet omavaks subjektiks. See teooria peab nii füüsilist kui juriidilist isikut samavõrd reaalseteks, püüdes sellega neid kahte võrdsustada. Vahe on vaid selles, et juriidiline isik koosneb paljudest isikutest. Juriidiline isik on teovõimeline ja tegutseb oma organite kaudu, nagu see põhimõtteliselt on lahendatud kehtivas õiguses (TsÜS § 31 lg 5) - juriidilise isiku organi tegevus loetakse juriidilise isiku tegevuseks.

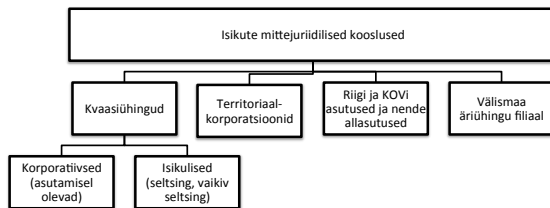
Sihtvara teooria võrdsustab juriidilise isiku eesmärgistatud varakogumiga, jättes tähelepanuta juriidilise isiku organid ja nende liikmete kaudu õiguskäibes. See teooria ei võimalda ka juriidilisi isikuid, millistel vara puudub.

Juriidilise teooria antud mõistemääratlusele viitasime käesoleva alapunkti alguses: juriidiliseks isikuks on selline isikute ja varade ühendus, mida kehtiv õiguskord on isikuna tunnustanud. Selline käsitlus on teistega võrreldes kõige praktilisem ja vastab valdavale arusaamale juriidilisest isikust.

Juriidilise isiku käsitlus nõuab ka juriidilise isiku kui täielikku õigusvõimet omava õigussubjekti piiritlemist teistest sarnastest isikute ühendustest või kooslustest. Sellisteks saab kehtiva õiguse järgi pidada kvaasiühinguid, territoriaalkorporatsioone, teatud asutusi ja välismaa äriühingu filiaale (vt Slaid).

Slaidil on järgitud kehtivas õiguses sätestatud, mille kohaselt on riik, kohaliku omavalitsuse üksus ja muud avalikes huvides loodud isikud avalik-õiguslikuks juriidiliseks isikuks (TsÜS § 25 lg 2) ja sellel joonisel ei kajastu. Samas on autor seisukohal, et riigi juriidiliseks isikuks peaks olema Riigikogu, nagu kohaliku omavalitsuse üksuse juriidiliseks isikuks peaks olema volikogu. Autor lähtub fiktsiooniteooriast, mille kohaselt, nagu eespool öeldud, on algseks ja tõeliseks õigussubjektiks inimene. Juriidiline isik on üksnes väljamõeldis, ehk fiktsioon, mis võimaldab teatud inimkooslusi käsitlega õigussubjektidena, tagades seeläbi neile kooslustele tegevuseks ja õiguskäibeks vajaliku õigusvõime. Autor toetub ka enda territoriaalse kogukonna käsitlusele, mille kohaselt on territoriaalkorporatsioon vaid territoriaalse kogukonna õiguslik vorm, riik, vald, linn või küla aga territoriaalkorporatsiooni liigid.

Juriidiline isik (1)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

8

- ✓ Juriidilise isiku käsitletus nõuab ka juriidilise isiku kui täielikku õigusvõimet omava õigussubjekti piiritlemist teistest sarnastest isikute ühendustest või kooslustest. Sellisteks saab kehtiva õiguse järgi pidada kvaasiühinguid, territoriaalkorporatsioone, teatud asutusi ja välismaa äriühingu filiaale.
- ✓ *Kvaasiühing* on mittetäielik ühing, nagu n asutamisel olev äriühing.
- ✓ *Territoriaalkorporatsioon* on territoriaalse kogukonna õiguslik vorm. Selle väiksemad liigid (n küla või alevik) ei ole kehtiva korra kohaselt juriidilised isikud.
- ✓ *Riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuse asutused ja nende allasutused* ei ole juriidilised isikud (n ministeerium, amet, osakond jt).
- ✓ *Välismaa äriühingu filiaal* ei ole juriidiline isik.

Juriidiline isik (2). (Slaid 9)

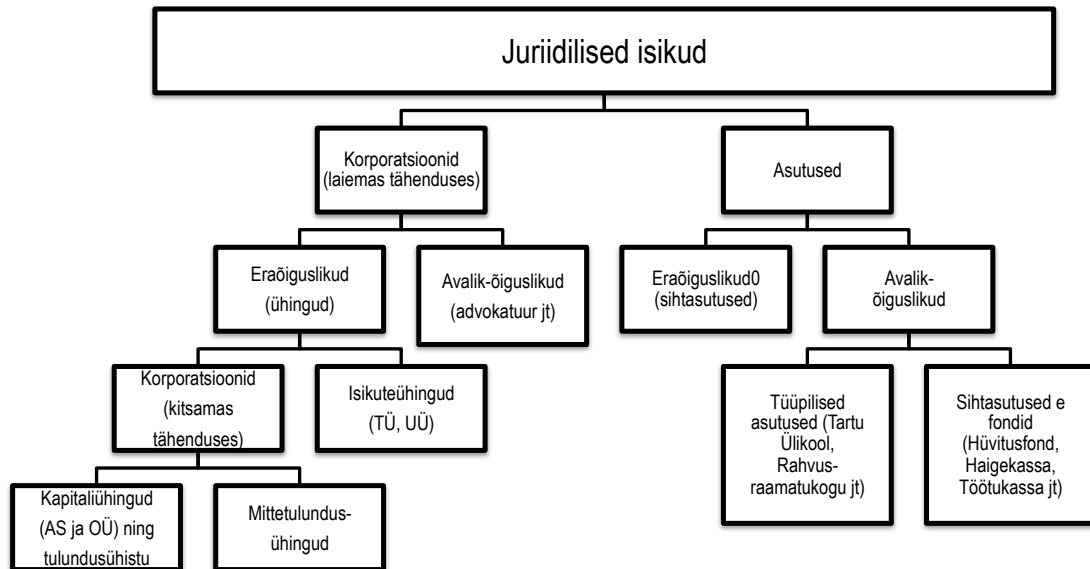
Nagu eespool nimetatud jagatakse kehtiva õiguse kohaselt isikud kaheks – füüsilisteks ja **juriidilisteks isikuteks**. **Juriidiline isik on seaduse alusel loodud õigussubjekt** (TsÜS § 24). Juriidilised isikud on omakorda jaotatud veel kaheks – eraõiguslikuks ja avalik-õiguslikuks juriidiliseks isikuks. Juriidilise isiku olemusest on üldiselt üsna keeruline aru saada, kuna see pole ruumiliselt piiritletav ega tajutav. Juriidiline isik saab eksisteerida vaid abstraktselt. Juriidilise isiku määratlus omandab n-ö käegakatsutava sisu kehtiva õiguskorra poolt tunnustatud eraõiguslike juriidiliste isikute liikide (nagu nt osaühing, mittetulundusühing, sihtasutus) ja avalikavalikõiguslike juriidiliste isikute (nagu nt riik ja kohaliku omavalitsuse üksused, Rahvusraamatukogu) kaudu. Toome slaidil ära juriidiliseks isikuks olevad kooslused.

Nagu eelmise slaidi osas kommenteeritud, on ka sellel slaidil kajastatud kehtiva õigusega haakuv avalik-õiguslike korporatsioonide käsitus. Kui lähtuda autori toetumisest fiktsiooniteooriale ja tema territoriaalse kogukonna käsitlusest, tuleks avalik-õiguslike korporatsioonide hulka arvata nii Riigikogu kui kohaliku omavalitsuse üksuse volikogu.

Vastavalt TsÜS § 25 lg 1 on **eraõiguslik juriidiline isik** erahuvides ja selle juriidilise isiku liigi kohta käiva seaduse alusel loodud juriidiline isik. Siin on tähelepanuväärsed kaks mõistet: 'erahuvides' ja 'liigi kohta käiva seaduse alusel'. Mõiste 'erahuvides' kasutamine seaduse tekstis ei ole juhuslik, vaid tuleneb avaliku- ja eraõiguse eristamise teooriatest. Üldtuntumad on kolm teooriat: huviteooria, subordinatsiooniteooria ja subjektiteooria. Juriidilise isiku käsitlemisel saab juhinduda veel alljärgnevast: *Asutamise korra teooria*, mis väljendub seaduse tekstis 'liigi kohta käiva seaduse alusel', tähendab seda, et kehtib õigusakt (seadus), mis sätestab selle, kuidas vastava huvi korral asutada teatud liiki eraõiguslik juriidiline isik. Nii sätestab TsÜS § 25 lg 1 eraõigusliku juriidilise isiku liikidena täisühingu, usaldusühingu, osaühingu, aktsiaseltsi, tulundusühistu, sihtasutuse ja mittetulundusühingu. ÄS omakorda reguleerib nimetatud ühingutest osade liikide asutamise, tegevuse, lõpetamise jms küsimused. Tulundusühistu, sihtasutuse ja mittetulundusühingute sünd, tegevus, lõpp jms on reguleeritud vastavate eriseadustega. *Äriühingud* (TÜ, UÜ, OÜ, AS ja TulÜ), *mittetulundusühingud* ja *sihtasutused*.

Kui rääkida juhtimisstruktuurist, siis on Varul *et al.* asunud seisukohale, et aktsiaseltsi, osaühingu, tulundusühistu ja mittetulundusühingu *juhtimisstruktuur on korporatiivne*, ehk siis korporatsioonile omane. Täis- ja usaldusühingu puhul korporatiivne juhtimisstruktuur puudub - kuna selliste ühingute osanikest on ÄS § 88 lg 1 (vt ka § 128 lg 1) kohaselt igalühel õigus ja kohustus osaleda täisühingu juhtimises. Juhatus (ka nõukogu) kui juhtorhan puudub. See ei välista, et ühingulepinguga võidakse juhtimise õigus anda ühele või mitmele osanikule. Sihtasutuse puhul saame rääkida korporatiivsest juhtimisstruktuurist piiratud ulatuses, kuna sihtasutusel pole liikmeid ja seetõttu ka liikmete üldkoosolekut kui kõrgeimat juhtorhanit.

Juriidiline isik (2)

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

9

- ✓ *Juriidiline isik* on seaduse alusel loodud õigussubjekt.
- ✓ Juriidilised isikud on omakorda jaotatud veel kaheks - *eraõiguslikuks* ja *avalik-õiguslikuks* juriidiliseks isikuks.

Juriidiline isik (3). (Slaid 10)

Eraõiguslike juriidiliste isikute üksikute liikide olulisematest tunnustest saab esile tuua järgmisi:

Täisühing on äriühing, milles kaks või enam osanikku tegutsevad ühise ärinime all ja vastutavad ühingu kohustuste eest solidaarselt kogu oma varaga (ÄS § 79). Täisühingu osanikuks võib olla füüsiline isik või juriidiline isik. Keelatud on täisühingu osanikuks olla kohaliku omavalitsuse üksusel. Täisühing asutatakse ja see tegutseb ühingulepingu alusel, põhikirja ei ole. Juhtimises on õigus ja kohustus osaleda kõigil osanikel, kui ühingulepinguga ei ole juhtimise õigust üle antud ühele või mitmele osanikule. Korporatiivne juhtimisstruktuur puudub.

Usaldusühing on äriühing, milles kaks või enam isikut tegutsevad ühise ärinime all ja vähemalt üks neist isikutest (täisosanik) vastutab ühingu kohustuste eest kogu oma varaga ning vähemalt üks neist isikutest (usaldusosanik) vastutab ühingu kohustuste eest oma sissemakse ulatuses. (ÄS § 125 lg 1). Usaldusühingule kohaldatakse täisühingu kohta käivaid sätteid kui seadusest ei tulene teisiti. Usaldusosanikul ei ole õigust usaldusühingut juhtida ega esindada kui ühingulepinguga ei ole ette nähtud teisiti.

Osaühingut ja aktsiaseltsi käsitleme siinkohal põgusalt ja võrdlevalt koos. Osaühing on äriühing, millel on osadeks jaotatud osakapital (ÄS § 135 lg 1). Aktsiaselts on äriühing, millel on aktsiateks jaotatud aktsiakapital (ÄS § 221 lg 1). Mõlemad on piiratud vastutusega kapitaliühingud, kusjuures osalus omandatakse panuste tegemisega vastavalt kas osa- või aktsiakapitali, millega omandatakse osa või aktsia(d). Aktsia on jagamatu väärtpaber, osa on teatud tingimustel jagatav ja selle kohta ei või väärtpaberit välja anda. Kapitaliühing võib kuuluda ka ühele isikule. Osa võõrandamisel kolmandale isikule on teistel osanikel ostueesõigus, kui põhikiri seda ei välista – aktsiate võõrandamisel kolmandatele isikutele ei ole teistel aktsionärisel ostueesõigust, kui põhikiri seda ei luba. Osanikud ja aktsionärid ei vastuta isiklikult äriühingu kohustuste eest. Erinev on ka kapitalinõue. Erinevalt aktsiaseltsi aktsiatest ei kuulu osaühingu osad kohustuslikule registreerimisele Eesti Väärtpaberikeskuse peetavas Eesti väärtpaberite keskregistris. Igale osanikule kuulub üks osaühingu osa, aktsionäri võib kuuluda rohkem kui üks aktsiaseltsi aktsia. Nii osaühingul kui aktsiaseltsil on korporatiivne juhtimisstruktuur (üldkoosolek, nõukogu ja juhatus). Samas osaühingul ei pea olema nõukogu, aktsiaseltsil on see kohustuslik.

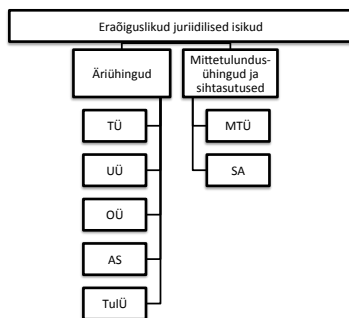
Tulundusühistu on äriühing, mille eesmärgiks on toetada ja soodustada oma liikmete majanduslikke huve läbi ühise majandustegevuse, milles liikmed osalevad. Ühistu asutajaid peab olema vähemalt 5 (lubatud on ka 3, kui need on ise ühistud). Tulundusühistud võivad tegutseda nii kapitaliühingutena (miinimumkapitali nõue 2 500 eurot) kui ka mittekapitaliühingutena. TulÜ juhtimisstruktuur on korporatiivne.

Mittetulundusühing on kahe või enama isiku vabatahtlik ühendus, mille eesmärgiks või põhitegevuseks ei või olla majandustegevuse kaudu tulu saamine (MTÜS § 1 lg 1). Kapitalinõue puudub. MTÜ juhtimisstruktuur on korporatiivne.

Sihtasutus on eraõiguslik juriidiline isik, millel ei ole liikmeid ning mis on loodud vara valitsemiseks ja kasutamiseks põhikirjaliste eesmärkide saavutamiseks (SAS § 1 lg 1). Nagu nimetuski ütleb, ei ole sihtasutus ühing vaid eraõiguslikuks juriidiliseks isikuks olev asutus. Sihtasutusel ei ole liikmeid vaid üks või mitu asutajat. Sihtasutus asutatakse asutamisosusega, kuid sihtasutuse võib asutada ka testamendi alusel.

Avalik-õiguslike juriidiliste isikute osas nimetagem vaid, et kehtiv õigus peab avalik-õiguslikeks juriidilisteks isikuteks riiki, kohaliku omavalitsuse üksust ja muud juriidilist isikut, mis on loodud avalikes huvides ja selle juriidilise isiku kohta käiva seaduse alusel (TsÜS § 25 lg 2). Muude avalik-õiguslike juriidiliste isikute all tuleb mõista selliseid, mis on asutatud nende isikute kohta käiva seadusega: Eesti Pank, Tartu Ülikool, Eesti Kultuurkapital jt. Nende ühiseks tunnuseks on, et nende olemasolu ja toimimise suhtes on avalikkusel kõrgendatud huvi.

Juriidiline isik (3)

02.09.12

EBSI õiguse ja avaliku halduse õppetool

10

- ✓ *Täisühing* on äriühing, milles kaks või enam osanikku tegutsevad ühise ärinime all ja vastutavad ühingu kohustuste eest solidaarselt kogu oma varaga.
- ✓ *Usaldusühing* on äriühing, milles kaks või enam isikut tegutsevad ühise ärinime all ja vähemalt üks neist isikutest (täisosanik) vastutab ühingu kohustuste eest kogu oma varaga ning vähemalt üks neist isikutest (usaldusosanik) vastutab ühingu kohustuste eest oma sissemakse ulatuses.
- ✓ *Osaühing* on äriühing, millel on osadeks jaotatud osakapital.
- ✓ *Aktsiaselts* on äriühing, millel on aktsiateks jaotatud aktsiakapital.
- ✓ *Tulundusühistu* on äriühing, mille eesmärgiks on toetada ja soodustada oma liikmete majanduslikke huve läbi ühise majandustegevuse, milles liikmed osalevad.
- ✓ *Mittetulundusühing* on kahe või enama isiku vabatahtlik ühendus, mille eesmärgiks või põhitegevuseks ei või olla majandustegevuse kaudu tulu saamine.
- ✓ *Sihtasutus* on eraõiguslik juriidiline isik, millel ei ole liikmeid ning mis on loodud vara valitsemiseks ja kasutamiseks põhikirjaliste eesmärkide saavutamiseks.

Esemetest üldiselt. (Slaid 11)

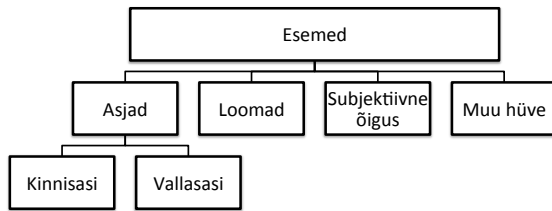
Esemete all tuleb mõista asju, õigusi ja muid hüvesid, mis võivad olla õiguse objektiks (TsÜS § 48). Asi on kehaline ese (TsÜS § 49 lg 1). Asjade all tuleb mõista nii kinnis- kui vallasasju, aga ka nõudeid, õigusi, patenti jms, mida saab kasutada ja/või võõrandada. Muude hüvede all peetakse silmas nt selliseid kehatuid esemeid nagu elekter ja soojusenergia. Siia võib lisada ka internetiühenduse. Vastavalt TsÜS § 49 lg 3 on eraldi esemeteks ka loomad, kelle suhtes kohaldatakse asjade suhtes kehtivaid sätteid.

Asjade liigituse sätestab seaduses järgmiselt (TsÜS § 50 – 52): *Kinnisasi* on maapinna piiritletud osa (maatükk). Asi, mis ei ole kinnisasi, on *vallasasi*. Seaduses sätestatud juhtudel kohaldatakse vallasasjale kinnisasja kohta sätestatud. *Asendatav* on vallasasi, mida käibes määratakse arvu, mõõdu või kaalu järgi ning millel puuduvad seda teistest sama liiki asjadest eristavad tunnused (nt kott nisujahu). Poolte tahtel võib asendatavale asjale anda poolte suhtes asendamatu asja omaduse, samuti vastupidi. *Äratarvitatav* on vallasasi, mis otstarbekohasel kasutamisel (nt toiduainete söömine) lakkab olemast või võõrandatakse. Äratarvitatavaks loetakse ka vallasasi, mis kuulub asjade kogumisse, mille otstarbekohane kasutamine seisneb üksikute asjade võõrandamises (edasimüügi eesmärgil soetatud vallasasi – kaup laos).

Asja oluline osa on selle koostisosa, mida ei saa asjast eraldada, ilma et asi või sellest eraldatav osa häviks või oluliselt muutuks. Asi ja selle olulised osad ei saa olla eri isikute omandis. *Kinnisasja olulised osad* on sellega püsivalt ühendatud asjad, nagu ehitised, kasvav mets, muud taimed ja koristamata vili. Kinnisasjal paiknev tehnovõrk või -rajatis, mis on ehitatud kinnisasjale asjaõiguse alusel või mille suhtes kehtib seadusest tulenev talumiskohustus, ei ole samuti kinnisasja osa. Alles asjaõiguse (nt hoonestusõigus) lõppemisel muutub maatükile jäänud ehitis maatüki oluliseks osaks. *Ehitise olulised osad* on asjad, millest see on ehitatud või mis on sellega püsivalt ühendatud ja mida ei saa eraldada ehitist või eraldatavat asja oluliselt kahjustamata (tellised, aknad, ukSED jt). Seni kuni ehitisele pole nt küttesüsteemi paigaldatud ning see seisab ehitusplatsil montaaži ootel, ei ole tegemist ehitise olulise osaga. *Asja mõtteline osa* on tegelikkuses piiritlemata ja selle suurust väljendatakse murdosana asjast (TsÜS § 56). Intellektuaalselt huvitava seisukohana ei oma selline abstraktsioon praktilist tähendust, kuid seadusandja on siinkohal loodetavasti silmas pidanud mitte asja mõttelist osa, vaid omandi mõttelist osa asja suhtes. Kaasomandi esemeks on terve asi, mitte asja mõtteline osa.

Päraldis on vallasasi, mis, olemata peasja osa, teenib peasja ning on sellega seotud ühise majandusliku eesmärgi ja sellele vastava ruumilise seose kaudu. Nii võib olla kiriku päraldiseks orel, viiuli päraldiseks poogen ja kingade päraldiseks kingapaelad. Asja omandamise ja valdamise, samuti kinnisasjale ehitamise kohta käivad dokumendid, kaardid ja plaanid on asja päraldised. Majandus- või kutsetegevuses kasutatava kinnisasja päraldisteks on muu hulgas sellel asuvad masinad, seadmed, tööriistad ja muud vallasasjad, mis on vajalikud korrapäraseks majandus- või kutsetegevuseks kinnisasjal. Põllumajanduslikuks otstarbeks kasutatava kinnisasja päraldisteks on muu hulgas selle majandamiseks kasutatav põllumajandusinventar, masinad ja loomad, samuti maatüki saadused, mis on vajalikud majandamise jätkamiseks järgmise saagini.

Esemetest üldiselt

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

11

- ✓ *Asi* on kehaline ese. Asjade all tuleb mõista nii kinnis- kui vallasasju.
- ✓ Esemeteks ka *loomad*, kelle suhtes kohaldatakse asjade suhtes kehtivaid sätteid.
- ✓ *Muude hüvede* all peetakse silmas nt selliseid kehatuid esemeid nagu elekter ja soojusenergia. Siia võib lisada ka internetiühenduse.
- ✓ *Õiguste* all tuleb mõista isikule kuuluvaid õigusi (omaniku-, valdaja vt õigused).

Kasu, kulutused, väärtus ja vara. (Slaid 12)

Vastavalt TsÜS § 62 on esemest saadavaks *kasuks* eseme viljad ja eseme kasutamisest saadavad eelised (kasutuseelised). Viimased saadakse reeglina valduse abil.

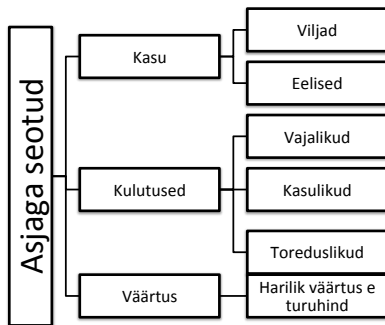
Asja *vili* on asjast loodusjõul või inimese kaasabil tulenevad saadused (nt põllumajandussaadused), samuti tulu, mida asi annab õigussuhte tõttu (asja kasutamisest saadav tulu). Õigusvili on tulu, mida õigustatud isik saab õigusest vastavalt selle eesmärgile, samuti tulu, mida õigus annab õigussuhte tõttu (nt korteri üürimisest saadav tulu).

Esemele tehtud *kulutused* on: 1) vajalikud, kui nendega säilitatakse eset või kaitstakse seda täieliku või osalise hävimise eest; 2) kasulikud, kui nendega eset oluliselt parendatakse; 3) toreduslikud, kui nendega taotletakse peamiselt eseme mugavust, meeldivust või ilu. Vilja väljaandmiseks kohustatud isik (nt üürnik) võib nõuda vilja saamiseks tehtud kulutuste hüvitamist asja omanikult ulatuses, mis on vajalik asja korrapäraseks majandamiseks ega ületa vilja väärtust (TsÜS §-d 63-64). Seaduse (AÕS § 88 lg 1) mõtte kohaselt võib üldjuhul nõuda vajalike kulutuste hüvitamist, teatud tingimustel ka kasulike kulutuste hüvitamist (VÕS § 1042 lg 1). Siiski kehtib siin üks raudne reegel – leppige enne kulutuste tegemist asja omanikuga kulude hüvitamine kirjalikult kokku – nii pole välistatud ka toreduslike kulutuste hüvitamine omaniku poolt.

TsÜS § 65 sätestab, et *eseme väärtuseks* loetakse selle harilik väärtus, kui seaduse või tehinguga ei ole ette nähtud teisiti. Esemeharilik väärtus on selle kohalik keskmine müügihind (turuhind). Kuidas igal konkreetsel juhul turuhind kujuneb või kuidas seda leitakse, on praktika küsimus ja igaüks peab vajadusel (eriti vaidluse korral) turuhinda tõendama.

Vara on isikule kuuluvate rahaliselt hinnatavate õiguste ja kohustuste kogum, kui seadusest ei tulene teisiti (TsÜS § 66). Spetsiifilise varakogumina kuulub vara võiste alla ka ettevõtte (TsÜS § 66¹).

Kasu, kulutused, väärtus ja vara

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

12

- ✓ Esemest saadavaks *kasuks* on eseme viljad ja eseme kasutamisest saadavad eelised (kasutuseelised).
- ✓ Esemele tehtud *kulutused* on: 1) vajalikud, kui nendega säilitatakse eset või kaitstakse seda täieliku või osalise hävimise eest; 2) kasulikud, kui nendega eset oluliselt parendatakse; 3) toreduslikud, kui nendega taotletakse peamiselt eseme mugavust, meeldivust või ilu.
- ✓ Eseme harilik *väärtus* on selle kohalik keskmine müügihind (turuhind).

Tehingutest üldiselt. (Slaid 13)

TsÜS § 67 järgi on tehing toiming või omavahel seotud toimingute kogum, milles sisaldub kindla õigusliku tagajärje kaasatoomisele suunatud tahteavaldus. Tehinguid saab *subjektide arvu järgi* jagada ühepoolseteks ja mitmepoolseteks.

Ühepoolne tehing on tehing, mille tegemiseks on vajalik ühe isiku tahteavaldus (nt testament). *Mitmepoolne tehing* on tehing, mille tegemiseks on vajalik kahe või enama isiku tahteavaldus. Mitmepoolsed tehingud on lepingud.

Tehinguid saab liigitada ka nende *funktsiooni järgi* kohustustehinguteks ja käsutustehinguteks.

Kohustustehing on tehing, mille põhiliseks funktsiooniks on soorituskohustus ja sellega ka võlasuhte rajamine. See toimub üldjuhul lepingu teel. Tüüpilisim näide on siin müügileping, millega müüja võtab kohustuse asi üle anda ja omand üle kanda. Kuni selle kohustuse tegeliku täitmiseni jääb müüja asja omanikuks. Ostjal tekib aga müügilepinguga õigus nõuda asja üleandmist ja omandi üleandmist.

Käsitustehing on kohustuslepingu täitmise tehing. Vastavalt TsÜS § 6 lg 3 tuleb iga õigus ja kohustus eraldi üle anda, kui seadusest ei tulene teisiti. Nii tuleb kinnisasja tehingus võõrandamislepingule lisaks sõlmida ka kinnisasja üleandmise leping.

Tulenevalt asjaolust, et paljud käsutustehingud on reguleeritud asjaõiguses, nimetatakse neid ka asjaõiguslikeks tehinguteks. Tiivel võrdleb kohustus- ja käsutustehinguid selliselt, et kohustustehing loob kohustuse, kuid ei põhjusta õigusemuudatust, käsutustehing aga põhjustab õigusemuudatuse, kuid ei kohusta mingiks teoks või tegemata jätmiseks. Võrdluseks tuleb veel nimetada ka seda, et kui kohustustehing on dispositiivne, siis käsutustehingute tingimused on seadusega imperatiivselt ette kirjutatud.

Käsitus- ja kohustustehingutel tehti vahet juba Rooma õiguses ning nende teoreetiline käsitlus põhineb Saksa õiguse lahutamise- ja abstraktsioonipõhimõtte teoreetilisel käsitlusel.

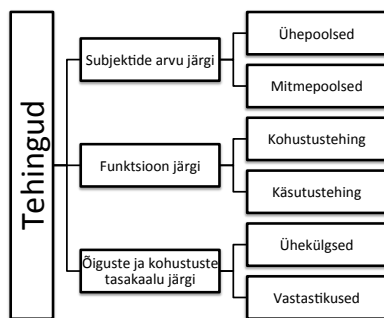
Tehingute liigitamisel poolte õiguste ja kohustuste tasakaalu järgi saame ühekülgseid ja vastastikuseid tehinguid.

Ühekülgsetes tehingutes on kohustused vaid ühel tehingu poolel. Nii on ühekülgse tehingu nt kinkeleping (VÕS §-d 259 ja 263), kus

kinkijal on kohustus tasuta kingisaaja üle andma talle kuuluva eseme ja tegema võimalikuks omandi ülemineku kingisaajale või tasuta varalisest õigusest kingisaaja kasuks loobuma või muul viisil kingisaajat rikastama. Kinkija peab andma kingisaajale üle kingitud eseme või tegema võimalikuks kingisaajale selle valduse saamise muul viisil ning kõrvaldama kõik takistused eseme valdamiseks.

Vastastikustes tehingutes on kohustused mõlemal poolel. Vastastikusteks ehk sünallagmaatilisteks on eelkõige kohustused tasulistest lepingutest (müük, üür, töövõtt jne), seejuures ka kohustused, mis tekivad lepingust taganemisel (VÕS § 189 lg 1) või tühise lepingu tagasitäitmisel alusetu rikastumise sätete järgi. Kõige tüüpilisemaks vastastikuseks lepinguks on müügileping, millest tekib müüjal kohustus anda üle asi ja ostjal kohustus asi vastu võtta ja selle eest maksta. Müügilepingus on ostuhinna tasumise kohustus vastastikune (sünallagmaatiline) müüja kohustusega anda ostjale üle nii müüdud eseme valdus kui ka omand ning ostjal on VÕS-i § 111 lõigete 1 ja 3 järgi õigus keelduda ostuhinna tasumisest, kuni müüdud ese ei ole talle üle antud või kui see on üle antud oluliste puudustega.

Tehingutest üldiselt

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

13

- ✓ *Ühepoolne tehing* on tehing, mille tegemiseks on vajalik ühe isiku tahteavaldus (nt testament).
- ✓ *Mitmepoolne tehing* on tehing, mille tegemiseks on vajalik kahe või enama isiku tahteavaldus.
- ✓ *Kohustustehing* on tehing, mille põhiliseks funktsiooniks on soorituskohustus ja sellega ka võlasuhte rajamine.
- ✓ *Käsitustehing* on kohustuslepingu täitmise tehing.
- ✓ *Ühekülgses* tehingutes on kohustused vaid ühel tehingu poolel
- ✓ *Vastastikustes* tehingutes on kohustused mõlemal poolel.

Tahteavaldus ja tehingu vorm. (Slaid 14)

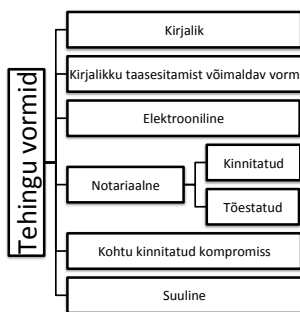
Tehingu tegemiseks on vajalik **tahteavaldus**. Tahteavalduse tehingu tegemiseks võib teha mis tahes viisil, kui seadusega ei ole ette nähtud teisiti. *Otsene* on tahteavaldus, milles sõnaselgelt avaldub tahe tuua kaasa õiguslik tagajärg. Otsese tahteavalduse nt võiks tuua raha maksmise kassapidajale, mis õiguslikult tähendab soovi sõlmida ostu-müügileping. *Kaudne* on tahteavaldus, mis väljendub teos, millest võib järeldada tahet tuua kaasa õiguslik tagajärg. Selle nt võiks olla peanoogutus või käetõstmise oksjonil, mille õiguslikuks tähenduseks on nõusolek pakkumine vastu võtta. Ka *vaikimist* või *tegevusetust* loetakse tahteavalduseks, kui vaikimise või tegevusetuse lugemine tahteavalduseks tuleneb seadusest, isikute kokkuleppesest või nendevahelisest praktikast. Kui pooled on kokku leppinud või see on nendevaheline praktika, et kui ühe poole tehtud pakkumust teatud aja jooksul sõnaselgelt tagasi ei lükata, siis tähendab vaikimine nõusolekut.

Tehingu võib teha mis tahes **vormis**, kui seaduses ei ole sätestatud tehingu kohustuslikku vormi (TsÜS § 77 lg 1 ja VÕS § 11 lg 1). Kõige levinum tehing on *suuline* tehing, milliseid me igapäevaselt ja märkamatuult sõlmime. Kui pooled on teinud tehingu teatud vormis või on tehingu vormis kokku leppinud, siis eeldatakse, et kehtivad selle vormi kohta seaduses sätestatud nõuded. Seadusega ettenähtud vormis tehtud tehingut saab muuta üksnes samas vormis, milles tehing on tehtud, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Nii ei saa muuta notariaalset tõestatud lepingut lihtkirjaliku lepinguga – vastupidi aga küll. Poolte kokkuleppega ettenähtud vormis tehtud tehingut saab muuta muus vormis üksnes siis, kui pooled on selles kokku leppinud. Seaduses on sätestatud järgmised tehingu vormid:

Kui seaduses on sätestatud tehingu *kirjalik vorm*, peab tehingudokument olema tehingu teinud isikute poolt omakäeliselt allkirjastatud, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Allkirja mehhaaniliselt teel jäljendamine loetakse omakäelise allkirjaga võrdseks üksnes juhul, kui selle kasutamine on käibes tavaline ja teine pool viivitamata ei nõua omakäelist allkirja. Kui seaduses on sätestatud *tehingu kirjalikku taasesitamist võimaldav vorm*, peab tehing olema tehtud püsivat kirjalikku taasesitamist võimaldaval viisil ja sisaldama tehingu teinud isikute nimesid, kuid ei pea olema omakäeliselt allkirjastatud. Tehingu kirjaliku vormiga loetakse võrdseks tehingu *elektrooniline vorm*, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Elektrooniliseks allkirjaks on ka digitaalallkiri. Kui seaduses on sätestatud tehingu *notariaalne kinnitamine*, peab tehingudokument olema kirjalikult koostatud ning tehingu tegija allkiri notari poolt kinnitatud. Seaduses sätestatud juhtudel võib allkirja tehingudokumendil kinnitada notari asemel ka muu isik. Tehingu notariaalset kinnitamist asendab tehingu notariaalne tõestamine. Seaduse või poolte kokkuleppega ettenähtud juhtudel peab tehing olema *notariaalselt tõestatud*. Tehingu notariaalse tõestamise õigus on Eesti notaril. Seaduses sätestatud juhtudel on tehingu notariaalse tõestamise õigus notari asemel ka muul isikul. *Kohtu kinnitatud kompromissileping* on tsiviilkohtumenetluse instituut. Kohtuliku kompromissiga muudetakse seni vaieldav või ebaselge õigussuhe vaieldamatuks ja kinnitatakse kohtu määrusega. Seega ei allu kohtuliku kompromissi leping üksnes võlaõigusele, vaid ka tsiviilkohtumenetluse regulatsioonile.

Vastavalt TsÜS § 83 on tehingu seaduses sätestatud vormi järgimata jätmise korral tehing tühine, kui seadusest või vormi nõudmise eesmärgist ei tulene teisiti. Kokkulepitud vormi järgimata jätmise korral on tehing tühine, kui seadusest või poolte kokkuleppesest ei tulene teisiti.

Tehingu vorm

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

14

- ✓ *Suuline* leping on leping nagu iga teinegi, kui sellest peetakse kinni ja kui selle sõlmimine ei ole vastuolus kehtiva õiguskorraga.
- ✓ *Kirjaliku* vormi puhul peab tehingudokument olema tehingu teinud isikute poolt omakäeliselt allkirjastatud, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti.
- ✓ Kui seaduses on sätestatud *tehingu kirjalikku taasesitamist võimaldav vorm*, peab tehing olema tehtud püsivat kirjalikku taasesitamist võimaldaval viisil.
- ✓ Tehingu kirjaliku vormiga loetakse võrdseks tehingu *elektrooniline vorm*. Elektrooniliseks allkirjaks on ka digitaalallkiri.
- ✓ Kui seaduses on sätestatud tehingu *notariaalne kinnitamine*, peab tehingudokument olema kirjalikult koostatud ning tehingu tegija allkiri notari poolt kinnitatud.
- ✓ Seaduse või poolte kokkuleppega ettenähtud juhtudel peab tehing olema *notariaalselt tõestatud*.
- ✓ *Kohtu kinnitatud kompromissileping* muudab seni vaieldav või ebaselge õigussuhe vaieldamatuks ja kinnitatakse kohtu määrusega.

Kehtetud tehingud. (Slaid 15)

Tahteavalduse puudused võivad põhjustada tehingu tühisuse või anda aluse tehingu tühistamiseks.

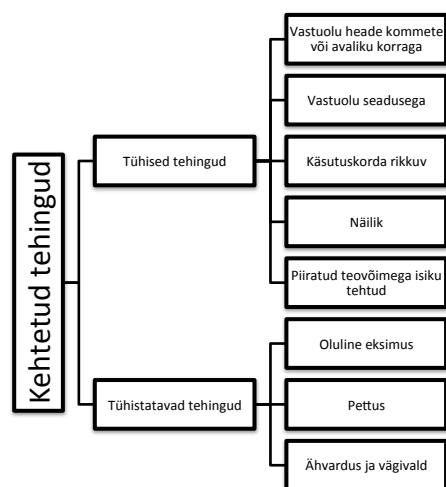
Tühisel tehingul ei ole algusest peale õiguslikke tagajärgi. Tühise tehingu alusel saadu tagastatakse vastavalt alusetu rikastumise sätetele, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Juhul kui tühine tehing vastab mõne teise tehingu tunnustele, mis ei ole tühine, kehtib viimane, kui võib eeldada, et pooled oleksid teinud sellise tehingu, kui nad oleksid teadnud algselt soovitud tehingu tühisusest. Tehingu ühe osa tühisus ei too kaasa teiste osade tühisust, kui tehing on osadeks jagatav ja võib eeldada, et tehing oleks tehtud ka tühise osata.

TsÜS § 86 järgi on *heade kommete või avaliku korraga vastuolus olev tehing* tühine. Tehing on heade kommetega vastuolus muu hulgas, kui pool teab või peab teadma tehingu tegemise ajal, et teine pool teeb tehingu tulenevalt oma erakorralisest vajadusest, sõltuvussuhtest, kogenematusel või muust sellisest asjaolust, ja kui: 1) tehing on tehtud teise poole jaoks äärmiselt ebasoodsatel tingimustel või 2) pooltele tulenevate vastastikuste kohustuste väärtus on heade kommete vastaselt tasakaalust väljas. Tarbijakrediidilepingute puhul eeldatakse, et pooltele tulenevate vastastikuste kohustuste väärtus on heade kommete vastaselt tasakaalust väljas muu hulgas, kui tarbija poolt tasumisele kuuluva krediidi kulukuse määr ületab krediidi andmise ajal Eesti Panga viimati avaldatud keskmist krediidasutuste poolt eraisikutele antud tarbimislaenuade kulukuse määra enam kui kolm korda. Näitena võib tuua ka käendaja sõltuvuse perekonnaliikmest jt. *Seadusest tuleneva keeluga vastuolus olev tehing* on tühine, kui keelu mõtteks on keelu rikkumise korral tuua kaasa tehingu tühisus, eelkõige juhul, kui seaduses on sätestatud, et teatud tagajärg ei tohi saabuda (TsÜS § 87). Kohtu või muu seadusega selleks õigustatud ametiasutuse või ametiisiku poolt antud *käsitluskeeldu rikkuv käsitlustehing* on tühine. Tühine on ka täitemenetluses, hagi tagamiseks või pankrotihalduri poolt tehtud käsitlus, mis rikub eelmises lauses nimetatud käsitluskeeldu. Kui isiku kinnistusraamatusse kantud õiguse käsutamise õigust on kindla isiku kasuks piiratud, kohaldatakse asjaõigusseaduse § 56¹ lõikes 2 sätestatud. (TsÜS § 88). *Näilik tehing* on selline, mille puhul pooled on kokku leppinud, et tehingu tegemisel tehtud tahteavaldustel ei ole avaldatud tahte vastavaid õiguslikke tagajärgi, sest pooled tahavad jätta mulje tehingu olemasolust või varjata tehingut, mida nad tegelikult teha tahavad. *Näilik tehing* on tühine. *Piiratud teovõimega isiku ühepoolne tehing*, on tühine, kui puudub seadusliku esindaja eelnev nõusolek (TsÜS § 10).

Tehingu, mis on tehtud olulise eksimuse, pettuse, ähvarduse või vägivaldalla mõjul, võib seaduses sätestatud korras *tühistada*. Seadus võib sätestada muid aluseid, mille esinemise korral võib tehingu tühistada. Kui tehing on seaduses sätestatud alustel ja korras tühistatud, on see algusest peale kehtetu. Tühistatud tehingu järgi saadu tuleb tagastada vastavalt alusetu rikastumise sätetele, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. *Eksimus* on ebaõige ettekujutus tegelikest asjaoludest. *Pettus* on isiku tahtlik eksimusse viimine või eksimuses hoidmine temale ebaõigete asjaolude avaldamise teel, eesmärgiga kallutada isik tehingut tegema. Isik, kes tegi tehingu õigusvastase *ähvarduse* või *vägivaldalla* mõjul, võib tehingu tühistada, kui ähvardus või vägivald oli vastavalt asjaoludele nii vahetu ja tõsine, et ei jätnud tehingu teinud isikule mingit mõistlikku valikut.

Tehingu *tühistamine* toimub avalduse tegemisega teisele poolele, teise poole puudumisel avalduse tegemisega avalikkusele (adekvaatse levikuga ajaleht, Ametlikud Teadaanded jt).

Kehtetud tehingud

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

15

- ✓ *Tühisel tehingul* ei ole algusest peale õiguslikke tagajärgi.
- ✓ Tehingu, mis on tehtud olulise eksimuse, pettuse, ähvarduse või vägivalda mõjul, võib seaduses sätestatud korras *tühistada*.

Tingimuslik tehing. (Slaid 16)

Tingimuse all mõeldakse tulevast sündmust, mille toimumine ei ole kindel. Seadus tunneb edasilükkava ja äramuutva tingimusega tehinguid.

Tehing on tehtud *edasilükkava tingimusega*, kui tehinguga kindlaksmääratud õiguslike tagajärgede tekkimine sõltub asjaolust (edasilükkav tingimus), mille kohta ei ole teada, kas see saabub või ei saabu. Tehing on tehtud *äramuutva tingimusega*, kui tehinguga kindlaksmääratud õiguslike tagajärgede lõppemine sõltub asjaolust (äramuutev tingimus), mille kohta ei ole teada, kas see saabub või ei saabu. (TsÜS § 102)

Tingimus loetakse saabunuks ka juhul, kui selle saabumist takistas hea usu põhimõtte vastaselt pool, kellele tingimuse saabumine ei ole kasulik. Tingimust ei loeta saabunuks, kui selle saabumisele aitas hea usu põhimõtte vastaselt kaasa pool, kellele tingimuse saabumine on kasulik. Edasilükkava tingimusega tehtud tehingu puhul tekivad ja äramuutva tingimusega tehtud tehingu puhul lõpevad tehinguga kindlaksmääratud õigused ja kohustused tingimuse saabumisel. Kui tehinguga on ette nähtud, et tingimuse saabumisel tekivad või lõpevad tehinguga kindlaksmääratud õigused ja kohustused kindlaksmääratud ajal enne tingimuse saabumist, peavad pooled tingimuse saabumisel täitma tehingust tulenevaid kohustusi tehinguga kindlaksmääratud ajast alates. (TsÜS § 104-105).

Hõljumisaeg on ajavahemik tehingu tegemisest kuni tingimuse saabumiseni või selle saabumise võimatuse ilmnemiseni. Tingimusliku tehingu teinud isiku poolt hõljumisajal tehtud käsutustehing on tingimuse saabumisel tühine, kui käsutustehing välistab või piirab tingimusega seotud õigusliku tagajärje saabumist. Tühine on ka täitemenetluses, hagi tagamiseks või pankrotihalduri poolt tehtud käsutus, mis välistab või piirab tingimusega seotud õigusliku tagajärje saabumist (TsÜS § 106).

Edasilükkava tingimusega tehingu puhul võib tehingupool, kelle õiguse tekkimine on seotud tingimusega, nõuda tingimuse saabumisel tehingu teiselt poolelt *kahju hüvitamist*, kui tingimusega seotud õigus ei teki või ei teki ettenähtud kujul teisest poolest tuleneva asjaolu tõttu. Äramuutva tingimusega tehingu puhul on kahju hüvitamise nõudeõigus tehingupool, kelle kasuks endine õiguslik olukord oleks pidanud taastuma (TsÜS § 107).

Tingimuste kokkuleppimisel tuleb silmas pidada, et kokkulepitavad tingimused ei oleks *võimatud* ega *seadusevastased*. Võimatu on tingimus, mille kohta on tehingu tegemise ajal teada, et see ei saabu. Kui tehinguga kindlaksmääratud õiguste või kohustuste tekkimine on seotud sõltuvusse võimatust tingimusest, on tehing tühine. Kui tehinguga kindlaksmääratud õiguste või kohustuste lõppemine on seotud sõltuvusse võimatust tingimusest, loetakse tehing tehtuks selle tingimuseta.

Kui tehingus sisalduv edasilükkav tingimus on vastuolus seaduse, heade kommete või avaliku korraga, on tehing tühine. Kui tehinguga kindlaksmääratud õiguste ja kohustuste lõppemine on seotud sõltuvusse seaduse, avaliku korra või heade kommetega vastuolus olevast tingimusest, loetakse tehing tehtuks selle tingimuseta. (TsÜS § 108-109).

Tingimuslik tehing

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

16

- ✓ Tehing on tehtud *edasilükkava tingimusega*, kui tehinguga kindlaksmääratud õiguslike tagajärgede tekkimine sõltub asjaolust (edasilükkav tingimus), mille kohta ei ole teada, kas see saabub või ei saabu.
- ✓ Tehing on tehtud *äramuutva tingimusega*, kui tehinguga kindlaksmääratud õiguslike tagajärgede lõppemine sõltub asjaolust (äramuutev tingimus), mille kohta ei ole teada, kas see saabub või ei saabu.

Esindamine. (Slaid 17)

Tehinguid ei pea alati isiklikult tegema – seda saab teha ka esindaja kaudu. Esindusõigus on õiguste kogum, mille piires esindaja saab tegutseda esindatava nimel. Esindusõiguse võib anda tehinguga (volitus), kuid see võib tuleneda ka seadusest (seadusjärgne esindusõigus) (TsÜS § 117).

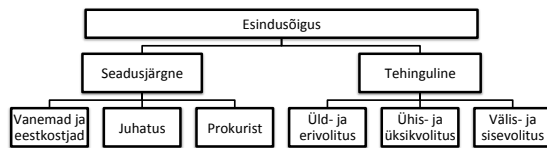
Piiratud teovõimega isikute puhul teenib *seadusjärgse esindusõiguse* instituut nende isikute kaitse eesmärki. Neile on seadusjärgseks esindajaks vanemad ja eestkostjad (PKS § 120 lg 2 ja § 179 lg 1). Juriidiline isik kui fiktsioon ei saagi ise õiguskäibes osaleda – selleks on juriidilisel isikul vastavad organid. Juriisdilise isiku seadusjärgseks esindajaks on juhatus või seda asendav organ (TsÜS § 34 lg 1). Korteriomandiseaduse § 21 kohaselt on piiratud esindusõigus ka valitsejal. Vaieldav on, kas prokuura on seadusjärgne või tehinguline volitus. Autor on seisukohal, et prokuura puhul on tegemist juhatuse liikme seadusjärgse esindusõigusega sarnase, kuid piiratud esindusõiguse instituudiga. Nimetagem seda siis seadusjärgseks eriesindusõiguseks. Peamiseks vaheks juhatuse liikme ja prokuristi vahel on, et prokurist ei osale äriühingu juhtorganite otsustusprotsessides.

Üld- ja erivolituse iseloomustamiseks tuleb öelda, et üldvolitus on esindajale antud õigus kõigi volitajat puudutavate tehingute ja toimingute tegemiseks. Erivolitus on aga piiratud kindla toiminguga või tehinguga (konkreetse asja ostmiseks konkreetse hinnaga). Kui seadusjärgse esinduse ulatuse määrab seadus, siis volituse ulatuse määrab esindatav, kuid tasub tõsiselt kaaluda enne kui üldvolitus anda! Sealjuures volitust tõlgendatakse selliselt, nagu pidi esindatava tahteavaldust või käitumist mõistma isik, kellele volitus anti või kes avalikkusele suunatud tahteavaldusele või esindatava avaldusele või käitumisele tugineb (TsÜS § 120 lg 2). *Ühis- ja üksikvolitus* tähistab olukorda, kas volitus on antud ühele esindajale (üksikvolitus) või mitmele isikule (ühisvolitus või ühine esindamine). Kui viimase puhul volitusest ei nähtu eraldi esindamise keeld või piirang, siis eeldatakse, et iga esindaja võib esindatavat iseseisvalt esindada (TsÜS § 122 lg 1). *Välis- ja sisevolitusest* tuleb TsÜS § 118 lg 1 järgi aru saada nii, et volituse andmine toimub esindatava poolt vastava tahteavalduse tegemisega esindajale (sisevolitus) või isikule, kellega tehingu tegemiseks volitus antakse (nt tehingupartnerile), või avalikkusele (kaks viimas koos kui välisvolitus). Põhimõtteliselt võib volitamise korral olla tahteavaldus antud mis tahes *vormis*, kui seadus ei nõua konkreetset vormi (TsÜS § 118 lg 3). Üldreeglina tuleks järgida põhimõtet, et volitus oleks vormistatud vähemalt samas vormis kui selle alusel tehtav tehing.

Volitaja võib anda esindajale *edasivolitamise õiguse*. Kui volitus on antud tehingu tegemiseks, mille puhul ei saa mõistlikult oodata selle tegemist esindaja poolt isiklikult, siis eeldatakse, et esindajal on edasivolitamise õigus (TsÜS § 119 lg 1). Seaduslik esindaja võib anda teisele isikule volituse tehingu tegemiseks (TsÜS § 119 lg 2), mitte aga enda kui seadusliku esindaja esindamiseks.

Volituse lõppemine. Seadusjärgne esindusõigus lõpeb seadusega ettenähtud alustel ja korras. Volitus lõpeb TsÜS § 125 lg 2 toodud alustel. TsÜS § 125 lg 5 reguleerib olulist põhimõtet. Nimelt kui volituse kohta on antud kirjalik dokument (volikirj), **tuleb see pärast volituse lõppemist esindatavale tagastada**. Reegel, et volitus tuleb tagastada, on küll imperatiivne, kuid võib arvata, et seda tihti ei täideta. Siit siis soovitus nõuda volituse lõppemisel volikirja tagastamist.

Esindamine

02.09.12

ESB õiguse ja avaliku halduse õppetool

17

- ✓ Esindusõigus on õiguste kogum, mille piires esindaja saab tegutseda esindatava nimel. Esindusõiguse võib anda *tehinguga* (volitus), kuid see võib tuleneda ka *seadusest* (seadusjärgne esindusõigus).

Tähtaeg ja tähtpäev. (Slaid 18)

Seda teemat käsitlevad neli TsÜS-i paragrahvi on väga olulised mitte ainult tsiviilõiguse eesmärke, vaid õigusselguse huve laiemalt. TsÜS-i tähtaja ja tähtpäeva sätteid kohaldatakse muuhulgas ka tsiviilkohtumenetluses (TsMS § 62 lg 1), halduskohtumenetluses (HKMS § 5), haldusmenetluses (HMS § 33 lg 1) ja pankrotimenetluses (PankrS § 3 lg 2).

Tähtaeg on TsÜS § 134 lg 1 ja 2 järgi kindlaksmääratud ajavahemik, millega on seotud õiguslikud tagajärjed. Tähtaeg määratakse aastate, kuude, nädalate, päevade, tundide või väiksemate ajaühikute või kindlalt saabuva sündmusega.

Tähtaja kulgemine algab **järgmisel päeval pärast selle kalendripäeva või sündmuse saabumist, millega määrati kindlaks tähtaja algus**, kui seadusest või lepingust ei tulene teisiti. **Tähtaeg lõpeb tähtpäeva saabumisel** (TsÜS § 135).

Kui tähtaeg on ajavahemik, siis *tähtpäev* on ajahetk, millel on õiguslik tähendus ja millega tähtaja kulgemine lõppeb. Varuli *et al.* järgi tähtajaga kaasneb alati tähtpäev, kuid tähtpäevaga ei pea kaasnema tähtaega. Tähtpäeva saabumisega tähtaeg lõpeb ehk möödub.

Seega on väärt tavapärane mõistekasutus, et “tähtaeg on saabunud” või et lepingu “täitmise tähtaeg on ... - st mingil konkreetsel kuupäeval”¹⁶. Arusaadavalt on õige antud näidete puhul kasutada mõisteid “tähtpäev on saabunud” või et lepingu “täitmise tähtpäev on...”.

TsÜS § 136 järgi määratakse tähtpäeva saabumine tähtaja või kindlaksmääratud sündmusega. Kui tähtpäeva saabumine on määratud aastates arvatava tähtajaga, saabub tähtpäev viimase aasta vastaval kuul ja päeval. Kui tähtpäeva saabumine on määratud kuudes arvatava tähtajaga, saabub tähtpäev viimase kuu vastaval päeval. Kui tähtpäeva saabumine on määratud päevades arvatava ajavahemikuga, saabub tähtpäev ajavahemiku viimasel päeval. Kui tähtpäeva saabumine on määratud teatud kuupäeva, kellaaja või sündmuse toimumisega, saabub tähtpäev sellel kuupäeval, kellaajal või sündmuse toimumisel. Kui tähtpäeva saabumine on määratud päevast väiksema ajaühikuga arvatava tähtajaga, saabub tähtpäev selle ajaühiku saabumisel.

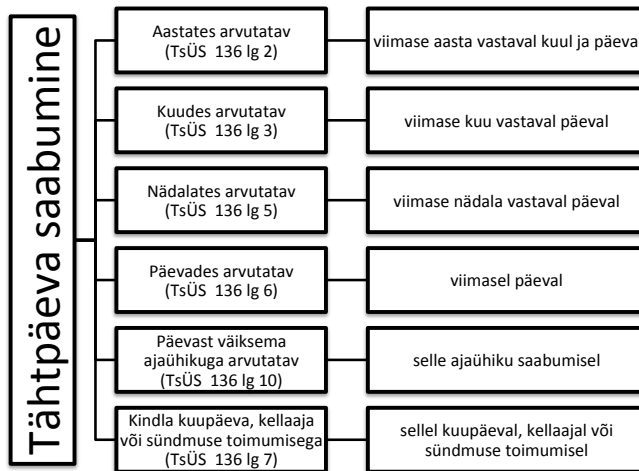
Kui määratav tähtpäev satub kuule, milles vastavat kuupäeva ei ole, loetakse tähtpäev saabunuks selle kuu viimasel päeval. Kui tahteavalduse tegemiseks või kohustuse täitmiseks ettenähtud tähtpäev satub riigipühale või muule puhkepäevale, loetakse tähtpäev saabunuks puhkepäevale järgneval esimesel tööpäeval.

Tähtaja määramisel loetakse päevaks ajavahemikku keskööst keskööni.

Vastavalt TsÜS 137 kui tähtpäeva saabumine on määratud päevades või suuremates ajaühikutes arvatava tähtajaga, *möödub tähtaeg* tähtpäeva saabumise päeval kell 24.00, kui seadusest ei tulene teisiti. Majandus- või kutsetegevuses tegutsevatele isikule tähtaja jooksul edastamisele kuuluv tahteavaldus tuleb talle edastada ja tähtaja jooksul tema suhtes tehtav toiming teha hiljemalt tähtpäeval selle koha, kus tahteavaldus tuleb edastada või toiming teha, tavalise tööaja lõpuks.

¹⁶ Selles osas patustab ka seadusandja ise. Nii on pealkirjastatud AÕS § 252 “Ehitise saatus hoonestusõiguse tähtaja saabumisel”, ehkki jutt on tähtpäeva saabumisest.

Tähtaeg ja tähtpäev

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

18

- ✓ *Tähtaeg* on kindlaks määratud ajavahemik, millega on seotud õiguslikud tagajärjed.
- ✓ *Tähtpäev* on ajahetk, millel on õiguslik tähendus ja millega tähtaja kulgemine lõppeb.

Aegumine. (Slaid 19)

Ka aegumine teenib õigusselguse huve.

TsÜS § 142 sätestab aegumise mõiste, mille kohaselt

õigus nõuda teiselt isikult teo tegemist või sellest hoidumist (nõue) aegub seaduses sätestatud tähtaja (aegumistähtaeg) jooksul. Pärast nõude aegumist võib kohustatud isik keelduda oma kohustuse täitmisest. Seaduses sätestatud juhtudel nõudeõigus ei aegu.

Oluline on rõhutada, et kohus või muu vaidlust lahendav organ võtab nõude aegumist arvesse **ainult kohustatud isiku taotlusel** (TsÜS § 143). Seega nt kui kostja ei taotle kohtult aegumise kohaldamist, ei saa kohus seda omal algatusel kohaldada.

Koos põhikohustusest tuleneva nõudega aegub ka kõrvalkohustusest (eelkõige käendus) tulenev nõue, kuigi see ei oleks eraldi veel aegunud (TsÜS § 144). Vastavalt TsÜS §-le 146 on tehingust tuleneva nõude kolm aastat. Ehitise puuduse tõttu töövõtulepingust tuleneva nõude aegumistähtaeg on viis aastat. Ehitise puuduse tõttu müügilepingust tulenev nõue ei aegu enne viie aasta möödumist ehitise valmimisest.

Kui ehitise puuduse on põhjustanud eesmärgipäraselt ehitise valmistamiseks kasutatud toorme või materjali puudused, on selle toorme või materjali puudustest tuleneva nõude aegumistähtaeg viis aastat.

Eelnimetatud nõuete aegumistähtaeg on **kümme aastat**, kui kohustatud isik rikkus oma kohustusi tahtlikult.

Kinnisomandi üleandmise nõude, kinnisasja asjaõigusega koormamise, asjaõiguse üleandmise või lõpetamise või asjaõiguse sisu muutmise nõude aegumistähtaeg on kümme aastat (TsÜS § 146 lg 5).

TsÜS § 147 järgi algab aegumistähtaeg

nõude sissenõutavaks muutumisega, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Nõue muutub sissenõutavaks alates ajahetkest, mil õigustatud isikul on õigus nõuda nõudele vastava kohustuse täitmist.

Kui õigustatud isik võib nõuda teiselt isikult teatud teost hoidumist, algab teost hoidumise nõude aegumistähtaeg kohustuse rikkumisest.

Kokkulepitud tasu maksmise nõude aegumistähtaeg algab selle aasta lõppemisest, mil nõue muutub sissenõutavaks. Kui nõue muutub sissenõutavaks arve esitamisega, algab nõude aegumistähtaeg selle kalendriaasta lõppemisest, mil õigustatud isik võib arve esitada.

Seadusest tuleneva nõude aegumistähtaeg on **kümme aastat** selle nõude sissenõutavaks muutumisest, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. TsÜS § 150 järgi on kahju õigusvastasest tekitamisest tuleneva nõude aegumistähtaeg

kolm aastat ajast, mil õigustatud isik kahjust ja kahju hüvitama kohustatud isikust teada sai või pidi teada saama. Kahju õigusvastasest tekitamisest tulenev nõue aegub, sõltumata käesoleva paragrahvi lõigetes 1 ja 2 sätestatud, hiljemalt kümne aasta möödumisel kahju põhjustanud teo tegemisest või sündmuse toimumisest.

Alusetust rikastumisest tuleneva nõude aegumistähtaeg on

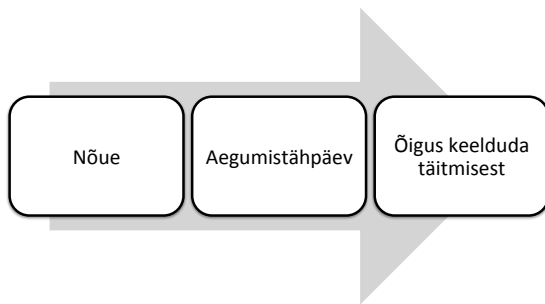
kolm aastat ajast, mil õigustatud isik teada sai või pidi teada saama, et tal on alusetust rikastumisest tulenev nõue. Õiguse rikkumise korral algab rikkumise teel saadu väärtuse hüvitamisele suunatud alusetu rikastumise nõude aegumistähtaeg ajast, mil õigustatud isik rikkumisest ja kohustatud isikust teada sai või pidi teada saama.

Alusetust rikastumisest tulenev nõue aegub, sõltumata käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud, hiljemalt kümne aasta möödumisel alusetu rikastumise toimumisest. (TsÜS § 151).

Kui samasisulise nõude võib esitada nii seadusest kui tehingust tuleneval alusel, kohaldatakse nõude aegumisele tehingust tulenevaid nõude aegumistähtaegu, mida aga ei kohaldata aegumise erijuhtudele.

Seadus võimaldab aegumise *katkemist* ja *peatumist*. Aega, mille kestel aegumine oli peatunud, ei arvestata aegumistähtaja hulka. Nõue ei aegu enne kahe kuu möödumist aegumise peatumise lõppemisest, kui seaduses ei ole ette nähtud, et nõue ei aegu pikema aja jooksul.

Aegumine

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

19

- ✓ *Nõue* on õigus nõuda teiselt isikult teo tegemist või sellest hoidumist.
- ✓ *Aegumistähtpäev* on ajahetk, millel on õiguslik tähendus ja millega tähtaja kulgemine lõppeb.
- ✓ Pärast nõude aegumist võib kohustatud isik *keelduda oma kohustuse täitmisest*. Seaduses sätestatud juhtudel nõudeõigus ei aegu.

Tsiviilõiguste teostamine. (Slaid 20)

Õiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel tuleb toimida heas usus, ehk siis järgida ühte tsiviilõiguslikku põhimõtet, millest oli juttu eespool. Tsiviilõiguste teostamine lubatud seadusvastasel viisil, samuti selliselt, et õiguse teostamise eesmärgiks on kahju tekitamine teisele isikule (TsÜS § 138 lg 2). Heausksust eeldatakse, kui seadus seob õiguslikud tagajärjed heausksusega (TsÜS § 139).

Seaduse mõte on, et kui isik omab mingit õigust, peab ta saama seda ka teostada, maksuma panna, sest muidu ei tarvitse keegi seda õigust arvestada. Õiguskord keelab tegeliku või oletatava õiguse omavolilise maksmapaneku. Juhul kui tekib vaidlus, peab isik pöörduma riigi sunniaparaadi (nt kohus) poole. Alati pole aga võimalik riigi sunnijõudu kasutada või selle saabumist ära oodata. Sellisteks juhtudeks on seadusandja näinud isikule tema õiguste kaitseks ette jõu kasutamise. Selleks peavad olema täidetud kindlad eeldused. Sellisteks jõu kasutamise institutideks on *hädakaitse* ja *hädaseisund*.

Hädakaitse kui õigusinstituut on põhjalikult läbi töötatud karistusõiguses, mistõttu tuleks selle instituudi kohaldamisel juhinduda karistusseadustiku regulatsioonist ja kohaldamispraktikast. Hädakaitse tähendab, et isiku suhtes on toimunud õigusvastane rünnak ning selle ründega ohustatakse või rünnatakse mingeid õigushuvisid. TsÜS § 140 sätestab, et

hädakaitseks tehtud tegu ei ole õigusvastane, kui seejuures ei ületatud hädakaitse piire.

Hädakaitsega kaitstakse **individuaalseid hüvesid** (isiku enda elu ja tervis, tema omand, vabadus jms) **rünnete vastu**. Hädakaitse eelduseks on, et ründajaks on inimene. Kui ründajaks on nt loom (v.a. inimese poolt kallale ässitatud loom), on tegemist hädaseisundiga, millest tuleb juttu allpool. Samas hõlmab hädakaitse instituut ka teistele isikutele kuuluvate õigushuvide kaitset. Igaüks võib abistada igäüht, ehkki pigem on meie tavakäitumisele iseloomulik, et abi ei pakuta. Sellist teiste isikute õigushuvide kaitset nimetatakse hädakaitseks. Vajalik on vaid, et rünnataval on kaitsetahe ja et ta soovib abi. Inimese tegevus, mis ründab isiku õigushüvesid ja mille vastu võib astuda teostama hädakaitset on nt mingi relvaga ähvardamine, koera kallaleässitamine¹⁷, kinnistule või eluasemele tungimine jt. Valdusega seotud õigusvastase ründe puhul kuulub kohaldamisele asjaõiguslik omaabi instituut (AÕS § 41). Valdaja võib oma valdust omavoli vastu jõuga kaitsta, ületamata seejuures hädakaitse piire.

Hädaseisundiga kaitstakse **isikute õigustatud huvisid** (füüsilised, varalised, vaimsed ja emotsionaalsed) **vahetu ohu vastu**. Hädakaitsest eristab hädaseisundit see, et puudub vahetu õigusvastane rünne. TsÜS § 141 lg 1 sätestab, et

Isik, kes tekitab kahju ennast või teist isikut või vara ähvardava ohu tõrjumiseks, ei tegutse õigusvastaselt, kui kahju tekitamine on vajalik ohu tõrjumiseks ja kahju ei ole ähvardanud ohuga võrreldes ebamõistlikult suur.

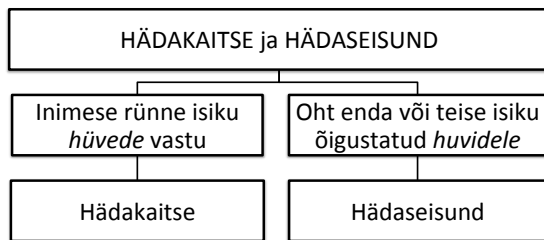
Siin olen nt toonud olukorda, kus

kahe elamu (A ja B) vahel on elamu A juurde kuuluv puukuur. Elamu A süttib põlema. Elamu B omanik lükkab nimetatud puukuuri traktoriga kokku, et tuli ei kanduks puukuuri kaudu edasi elamule B. Nii kõrvaldas elamu B omanik ohu talle kuuluvale elamule (huvile), põhjustades sellega elamu A omanikule kahju, kuid antud juhul ei olnud kahju tekitamine suure tõenäosusega õigusvastane. Tegemist oli päästmisega teise isiku hüve ohverdamise või kahjustamise hinnaga.

Kahju tekitanud isik peab hüvitama kahju, mille ta ohtu tõrjudes tekitas, vaid siis, kui tõrjutud oht oli tema enda põhjustatud ja/või kui tekitatud kahju oli ähvardanud ohuga võrreldes ebamõistlikult suur.

¹⁷ Vt RKKKo 3-1-1-95-06 p 10.

Tsiviilõiguste teostamine

02.09.12

EBSi õiguse ja avaliku halduse õppetool

20

- ✓ *Hädakaitsega* kaitstakse individuaalseid hüvesid (isiku enda elu ja tervis, tema omand, vabadus jms) rünnete vastu.
- ✓ *Hädaseisundiga* kaitstakse isikute õigustatud huvisid (füüsilised, varalised, vaimsed ja emotsionaalsed) vahetu ohu vastu.

Õigusaktid

Eesti Vabariigi põhiseadus

Rahvusvahelise eraõiguse seadus

Tsiviilseadustiku üldosa seadus

Kirjandus

- Anepaio, T. *et al.* Sissejuhatus õigusteadusesse. Tallinn: Juura, 2003.
- Arumäe, U. Juhtimine ja õigus I. osa. Sissejuhatus õigusesse. Äriõiguse õpiku käsikiri. Tallinn: Andresson Consulting Network, 2012.
- Kull, I. Hea usu põhimõte lepinguõiguses ja selle kohaldamise kohtupraktikast. – Riigikohus 2001. Lahendid ja Kommentaarid. Tallinn: Juura, 2002, 1158 – 1170.
- Kull, I., M. Käerdi, V. Kõve. Võlaõigus I. Üldosa. Tallinn: Juura, 2004.
- Köhler, H. Tsiviilseadustik. Üldosa. Tallinn: Juura, 1998.
- Lahe, J. Kahju tekitaja süü presumptsioon. – *Juridica*, 1, 2002, 30–36.
- Opermann, T. Euroopa õigus. Tallinn: Justiitsministeerium, Juura, 2002.
- Saare, K. Asutamisel olev äriühing kui juriidiline isik. – *Juridica* 1996, 6, 262–265.
- Saare, K. Eraõigusliku juriidilise isiku tegutsemine oma organite kaudu ning vastutus nende tegude eest. Läbiva vastutuse printsiip. – *Juridica* 2000, 4, 203–211.
- Saare, K. Esindusorgani liikme käitumise omistamisest eraõiguslikule juriidilisele isikule seoses vastutuse küsimusega. – *Juridica* 2003, 10, 673–683.
- Varul, P. Eesti õigussüsteemi taastamine. – *Juridica* 1999, 1, 2–4.
- Õppematerjal kohtunikele 2003. Eraõiguse põhiprobleeme. Koost. V. Kõve ja T. Tampuu. Tartu: Eesti Õiguskeskus, 2004.

Doktoriväitekirjad:

- Kull, I. Hea usu põhimõte kaasaegses lepinguõiguses. Juhendaja P. Varul. Tartu, 13.12.2002.
- Saare, K. Eraõigusliku juriidilise isiku õigussubjektsuse piiritlemine. Juhendaja P. Varul. Tartu, 2.07.2004.

Teadusmagistritööd:

- Avi, A. Tühine tehing. Juhendaja P. Varul. Tartu, 27.05.2004.
- Hallik, L. Tahteavaldus tsiviilõiguses. Juhendaja P. Varul. Tartu, 15.06.2005.
- Kingisepp, M. Tarbijalepingute õiguslik reguleerimine. Juhendaja P. Varul. Tartu, 27.06.1997.
- Kuurberg, M. Heade kommetega vastuolus olevad tehingud kui tühised tehingud. Juhendaja P. Varul. Tartu, 15.10.2004.
- Lappert, P.. Ebaõiglased lepingutingimused tarbijalepingutes. Juhendaja P. Varul. Tartu, 6.11.1998.
- Saare, K. Eraõigusliku juriidilise isiku õiguslikust seisundist iseseisva õiguskandjana. Juhendaja I. Kull. Tartu, 16.12.1999.
- Vallikivi, H. (2001). (Vallikivi 2001)Välislepingud Eesti õigussüsteemis. Tallinn: Õiguskirjastus.

Autor

Autor, Urmas Arumäe, on EBSi õiguse ja avaliku halduse dotsent ja vandeadvokaat. Esimene magistrikraadile vastav teaduskraad omistati talle Tartu Ülikooli õigusteaduskonnast (LL.M). Sellele lisandusid rahvusvahelise ärijuhtimise magistrikraad (MBA) EBSist ning Euroopa Liidu õiguse magistrikraad (LL.M) Stockholmi Ülikoolist. 2010. aasta suvel omistati talle EBSist juhtimisteaduste doktori kraad (Ph.D).

Ta on tegutsenud avalikus sektoris. Ta oli Eesti Vabariigi justiitsminister (1994), Tallinna Kesklinna Haldusnõukogu liige (1993-1996), Viimsi vallavanem (2005-2008) ja Harjumaa Omavalitsuste Liidu esimees (2006-2010). Hetkel on ta Viimsi Vallavolikogu liige.

Erasektoris on ta olnud tegev peamiselt vandeadvokaadina ning rahvusvahelise audiitorbüroo PricewaterhouseCoopers *legal partner*-ina, aga ka külalislektorina mitmes ülikoolis ja arvukatel koolitustel. Tal on praktilise ärijuhtimise kogemus mitmete äriühingute nõukogu ning juhatuse liikmena. Ta on Advokaadibüroo Andresson Consulting Network asutaja, vandeadvokaat ja *senior partner*.